

FUND OG FORSKNING

Bind 61 • 2022

DET KGL. BIBLIOTEK • KØBENHAVN

FUND OG FORSKNING

BIND 61

2022

DET KGL. BIBLIOTEK

FUND OG FORSKNING

Bind 61

2022

FUND OG FORSKNING

I DET KONGELIGE BIBLIOTEKS

SAMLINGER

Bind 61

2022

With summaries

KØBENHAVN 2022

UDGIVET AF DET KGL. BIBLIOTEK

Om billedet på smudsomslaget, se side 22.

Det kronede monogram på kartonomslaget er tegnet af
Erik Ellegaard Frederiksen efter et bind fra Frederik 3.s bibliotek.

Om titelvignetten, se side 109.

© Forfatterne og Det Kgl. Bibliotek

Redaktion:

Claus Røllum-Larsen

Artikler i *Fund og Forskning* gennemgår 'double blinded peer-review' for at kunne antages. Undtaget fra denne norm er dog i dette nummer artiklerne under 'Fund'.

Grafisk tilrettelæggelse: Narayana Press

ISSN 0069-9896

INDHOLD

SEBASTIAN OLDEN-JØRGENSEN

Otto Sperling den yngres latinske Leonora Christina-biografi (ca. 1690)	11
--	----

THOMAS CHRISTIANSEN

Ingeniøren og de ægyptiske mumier: En kioskbasket fra 1910'erne	47
--	----

FUND

ALLAN WESTPHALL

En engelsk bogskat i Det Kgl. Bibliotek, Aarhus	85
---	----

THOMAS HVID KROMANN

“Vi har tæmmet Rejselystens ubændige Tiger for en Stund”	101
--	-----

SONNY ANKJÆR SAHL

Kamante og Lulu i Amerika	115
-------------------------------------	-----

THOMAS STRØMSHOLT OG LONE MARIE BROXGAARD

Skibe på et hav af manuskripter: om Håndskriftsamlingens skibe	129
---	-----

OM FORFATTERNE	137
--------------------------	-----

FUND OG FORSKNING

BIND 61

2022

DET KGL. BIBLIOTEK

FUND OG FORSKNING

Bind 61

2022

FUND OG FORSKNING

I DET KONGELIGE BIBLIOTEKS

SAMLINGER

Bind 61

2022

With summaries

KØBENHAVN 2022

UDGIVET AF DET KGL. BIBLIOTEK

Om billedet på smudsomslaget, se side 22.

Det kronede monogram på kartonomslaget er tegnet af
Erik Ellegaard Frederiksen efter et bind fra Frederik 3.s bibliotek.

Om titelvignetten, se side 109.

© Forfatterne og Det Kgl. Bibliotek

Redaktion:

Claus Røllum-Larsen

Artikler i *Fund og Forskning* gennemgår 'double blinded peer-review' for at kunne antages. Undtaget fra denne norm er dog i dette nummer artiklerne under 'Fund'.

Grafisk tilrettelæggelse: Narayana Press

ISSN 0069-9896

OTTO SPERLING DEN YNGRES LATINSKE
LEONORA CHRISTINA-BIOGRAFI
(CA. 1690)

AF
SEBASTIAN OLDEN-JØRGENSEN¹

Om kongedatteren Leonora Christina (1621-98) og hendes liv er vi vel underrettede, ikke mindst fordi hun har efterladt sig både en kortere fransk selvbiografi, der er afsluttet 1. maj 1673, og det noget længere *Jammers Minde*, der skildrer hendes mange år som fange i Blåtårn 1663-85, og som er blevet til i forskellige omgange i fængslet fra 1674, men fortsat i Maribo efter løsladelsen til tæt på hendes død.² Der eksisterer dog også en tredje, samtidig kilde til hendes liv med vægt på hendes litterære produktion og de sidste år frem til hendes død, og det er den latinske Leonora Christina-biografi, der findes bevaret i et håndskrift med titlen *De foeminis eruditiss* (Om lærde kvinder, ofte også kaldt *De foeminis doctis*), som Otto Sperling den yngre (1634-1715) gennem mange år arbejdede på, og som er bevaret i Det Kgl. Biblioteks håndskriftsamling under signaturen GKS 2110 kvart.³

Sperlings latinske Leonora Christina-biografi har været kendt og benyttet af historikere og litterater fra begyndelsen af 1700-tallet, men det har ikke været nemt, eftersom Sperlings tekst ikke står samlet, men består af 24 store og små tekstbidder fordelt på 18 sider. Selv om et enkelt henvisningssystem holder orden på det hele, er det i realiteten

¹ Jeg takker Det Danske Sprog- og Litteraturselskabs direktør, dr.philos. Karen Skovgaard-Petersen, seniorredaktør, dr.phil. Marita Akhøj Nielsen og seniorredaktør, ph.d. Peter Zeeberg for hjælp til at tyde håndskriftet og for kritiske kommentarer.

² Marita Akhøj Nielsen & Lene Schøsler (udg.): *Leonora Christinas franske selvbiografi*, Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, i kommission hos Syddansk Universitetsforlag, Odense 2021 (herefter Leonora Christinas franske selvbiografi); Poul Lindegård Hjort & Marita Akhøj Nielsen: *Jammers Minde*, 1998 (herefter Jammers Minde).

³ Marianne Alenius: "Otto Sperlings 1.399 lærde kvinder og hans kilder", *Fund og Forskning i Det Kongelige Biblioteks Samlinger*, 51 (2012), s. 187-212.

umuligt at overskue teksten. Man ser da også, at der i begyndelsen af 1700-tallet blev udarbejdet en ret fri dansk oversættelse, der udelod dele af stoffet, men samtidig supplerede med andet stof.⁴ Denne version blev bl.a. benyttet af Ludvig Holberg, der skildrede Leonora Christinas skæbne i tredje bind af sin *Dannemarks Riges Historie* (1735).⁵

Den, der mest intensivt benyttede Sperlings Leonora Christina-biografi i den originale udgave, var universitetsbibliotekar Sophus Birket Smith (1838-1919), der i 1869 udgav *Jammers Minde* og siden en stribe andre Leonora Christina-udgivelser: hendes franske selvbiografi, en skildring af hendes sidste år i Maribo og sidst, men ikke mindst, en næsten 1.000 sider lang biografi i to bind om hende og hendes slægt, hvilket i høj grad vil sige hendes mand Corfitz Ulfeldt (1606-64).⁶ I den sammenhæng aftrykte Birket Smith også forskellige bidder af Sperlings tekst, og han formulerede i flere omgange det, som indtil nu har stået som den almindeligt accepterede forståelse af teksten, nemlig at Sperling udarbejdede sin latinske Leonora Christina-biografi på grundlag af hendes egen franske selvbiografi (1673), som han selv havde bedt hende skrive.

Jeg har i anden sammenhæng udførligt taget stilling til Birket Smiths opfattelse og konkluderet, at Sperlings latinske Leonora Christina-biografi under ingen omstændigheder bygger på Leonora Christinas franske selvbiografi, og at den anonyme "Monsieur", som bad hende skrive selvbiografien, næppe er Sperling, men snarere rigsadmiral

⁴ Den ældste version synes at være Det Kgl. Biblioteks håndskriftsamling NKS 1393 e folio (sandsynligvis originalen, foreligger i to udgaver, hvoraf den anden har nogle tilføjelser), dertil i hvert fald også i følgende: NKS 2141 b kvarto, NKS 2143 kvarto, NKS 2145 b kvarto, NKS 2146 c kvarto, Thott 1971 kvarto, Thott 1137 folio.

⁵ Leonora Christina: *Jammers Minde og andre selvbiografiske Skildringer*, udg. Johs. Brøndum-Nielsen & C.O. Bøggild-Andersen, 1949, s. 299-305 (2. udg. 1960, s. 251-254).

⁶ Soph. Birket Smith (udg.): *Leonora Christina Ulfeldt's "Jammers Minde". En egenhændig Skildring af hendes Fangenskab i Blaataarn i Aarene 1663-1685*, 1869; S. Birket Smith: "Leonora Christina (Ulfeldt)s Selvbiografi. Udgivet efter et Håndskrift i det store kgl. Bibliothek", *Danske Samlinger for Historie, Topografi, Personal- og Literaturhistorie*, 2. rk., I (1871-72), s. 129-231; S. Birket Smith: *Leonora Christina (Ulfeldt) på Maribo Kloster. Et Bidrag til Oplysning om hendes sidste Leveår*, 1872; S. Birket Smith: *Leonora Christina Grevinde Ulfeldts Historie. Med Bidrag til hendes Ægtefælles og hendes nærmeste Slægts Historie*, I-II, 1879-81. Bidder af Sperlings tekst figurerer i fodnoterne til Birket Smith 1872, s. 21, 42, 47, 52-53, 55.

Henrik Bielke (1615-83).⁷ Nedenfor skal argumentationen i al korthed gentages, men først skal det dreje sig om det mere generelle, nemlig at motivere den følgende tekstudgave.

Når Sperlings latinske Leonora Christina-biografi fortjener udgivelse, har det flere årsager. For det første er der tale om en tekst, der på en række punkter er den primære kilde til vor viden om Leonora Christina, og som både direkte og indirekte har præget eftertidens billede af hende. Af hensyn til dens kildeværdi, men også af hensyn til den videnskabelige kritik og Leonora Christinas erindringshistorie bør den være let tilgængelig. For det andet er der tale om en tekst, der på grund af sin karakter og i dag også på grund af sit sprog i realiteten er utilgængelig. Derfor er den her ikke kun udgivet, men også oversat og forsynet med realkommentar. For det tredje giver teksten et bidrag til forståelsen af Otto Sperling den yngre som historiker og en smagsprøve på hans stort anlagte, men aldrig færdiggjorte værk om de lærde kvinder. Den følgende tekstudgave skal med andre ord tjene den videnskabelige kritik, udforskningen af Leonora Christinas erindringshistorie, samt 1600-tallets personal-, litteratur- og kulturhistorie i almindelighed.

Håndskriftet og systemet

Sperlings håndskrift *De foeminis eruditiss* fylder to bind, som først er indbundet i 1800-tallet, men fra Sperlings hånd blot var en (voksende) bunke ombukkede kvartark. Ifølge Marianne Alenius, der mest intensivt har beskæftiget sig med håndskriftet, anlagde han det omkring 1670 og fortsatte med at tilføje stof til kort før sin død i 1715.⁸ Han eksperimenterede lidt med formen, men på det tidspunkt, hvor han var nået til Leonora Christina, arbejdede han på den måde, at han afsatte plads og skrev navn og nummer på de lærde kvinder på venstresiderne, men foreløbig lod højresiderne stå tomme. I Leonora Christinas tilfælde finder man hende på side 306 som nr. 302 mellem nr. 301, venetianske Elena Cornaro (1646-84), der som den første kvinde tog den filosofiske doktorgrad ved universitetet i Padua i 1678, og nr. 303, Tullia (død 45 f.Kr.), datter af den romerske filosof og statsmand Cicero.

⁷ Sebastian Olden-Jørgensen: "Kongedatteren og hendes ghost writer. Nyt syn på tilblivelsen af Leonora Christinas franske selvbiografi (1673)", *Danske Studier*, 2022, s. 27-50.

⁸ Alenius, s. 192.

uniuersq; uolae pro inoffensâ et longauâ uita in se
 conueni. recitat illam orationem memoratq; in adibus (b)
 (a) Schodaniam Parochiam in provincia. ^{Jam Bredal} ^{(a) Inconspicuo}
 (b) Dr. Parentis sui, b. Janii 1651. quo Rex Danie Christianus et solamuriam
 quintus uentus fuit Fredericus; inuitatis eo' solenni matronis
 ter Dr. Propositi et Patris Provinciae Matiane, necnon celebrata sunt
 quibidam studiorum in uiciniâ degentibus. Dedicauit de Fredericoburgi
 inde Regi Christiano et uix profuturâ. Iunker (ent. 1615. 30 Decembris)
 (b) 1600. ex Christina Manesia, quâ familiâ nris. ^{(b) Math. Hans Schab}
 fere Baria nobilius uidit illo tempore, ne de forma suoueli, quam
 et animi doctus quibus feminas procelluit et plerumq; Noruegias
 euit longum hic texam catalogum. Jam Reginas inter, foeni
 postquam o uiris exultat, reliquit liberis Regni heredes
 dotes, ne iuuenis Regis uita turbis amoribus 1700. p. 212. forte
 et illecebris occuparetur, nec Regno familia ^{quod nationum}
 onia oneri esset, sola Christina Manesia, in ^{in Noruegia}
 sexcentos ^{contraxerit de}
~~multe for~~ spectabilissima forma et pudicitia et ^{quos alibi}
 prosapia feminas, digna Regi Senatusq; uisa.
 fuit et habita, quâ Regimo Matrimonia certista
 men legibus et huius, a Regni successione distin
 chis in Regis magni ^{nisi fallor} complexus conueniret.
 Ex quo conjugio ^{progr} ^{vel p. 110 in h. b.} ^{progr}
 exoptabilissimo, suo ordine Leonora Christina data
 fuit Anno 1621. ad d. d. Janii Fredericoburgi. (b) p. 319

Otto Sperling den yngres system med at afsætte begrænset plads til sine biografier og derefter tilføje eventuel yderligere tekst på andre sider er pladsøkonomisk og takket være hans konsekvente henvisningspraksis også entydigt. Umiddelbart overskueligt er det imidlertid ikke, og det har nok afskrækket mere end én Leonora Christina-forsker fra at arbejde med teksten, selv om den egentlig ikke er svær at læse. Her ses side 319, hvor de to øverste linjer stammer fra en kort biografi om Anne Margrethe Bredal (1655-1729) på side 318. Så følger en linjes tilføjelse til et sted i Bredal-biografien på forrige side, markeret med (a), hvorefter der står endnu et tilføjelse, markeret med (b), som knytter sig til de to linjer øverst. Først derefter markeret med (b) og henvisning til s. 306 kommer et afsnit om Leonora Christina, som fylder resten af siden og fortsætter på side 321. I fjerdesidste linje henviser et (a) til en tilføjelse på syv linjer i marginen øverst til højre, mens tilføjelsen nedenunder i marginen er markeret med (b) og danner fortsættelsen på den førnævnte anden tilføjelse om Anne Margrethe Bredal. Dvs. at siden rummer fire tekstbidder om Anne Margrethe Bredal og to om Leonora Christina. Det Kongelige Biblioteks håndskriftssamling, GKS 2110 kvarto, bd. 1, s. 319. Foto: Det Kgl. Bibliotek.

På et senere tidspunkt begyndte Sperling at skrive selve teksten til den enkelte biografi, og i de tilfælde, hvor den afsatte plads ikke var nok, lod han teksten løbe videre på en eller flere højresider længere henne i håndskriftet, men af og til også i margen eller på en venstreside. Det samme gjorde han, når han senere tilføjede stof på det relevante sted i den enkelte biografi. For at holde orden på det hele placerede han henvisningstegn (a, b, +, # eller ¶) eller en sidehenvisning både i slutningen af den tekstbid, hvor der ikke var plads til mere, eller dér, hvor der skulle indføres noget, og i begyndelsen af den nye tekstbid. Systemet med konsekvente hen- og tilbagevisninger er entydigt, og Sperling håndterede det sikkert, men for læseren er det alligevel nærmest umuligt at bevare overblikket, i hvert fald når teksten som i dette tilfælde fordeler sig over mange sider. En senere ejer/læser, sandsynligvis Hans Gram (1685-1748), forsøgte at hjælpe på det ved at indstreges alle de afsnit, der handlede om lærde danske kvinder.⁹ Det kan dog konstateres, at han overså en hel side og et par af de små afsnit om Leonora Christina (s. 310, 389, 401).

Teksten

Sperlings Leonora Christina-biografi består som nævnt af 24 tekstbidder fordelt på 18 sider (s. 306, 310, 311, 312, 313, 315, 317, 319, 321, 323, 325, 327, 337, 389, 395, 397, 399, 401). 19 af disse bidder indgår i længere sprogligt og tematisk sammenhængende passager, mens 5 bidder har karakter af parentetiske tilføjelser, der må være senere end den tekstbid, de er tilføjet. Størstedelen af teksten er skrevet med brunligt blæk, mens en lidt mindre del i den sene del af håndskriftet er skrevet med sort blæk. Tre steder i teksten slutter et afsnit uden sidehenvisning til fortsættelse. Hvis man kombinerer disse strukturelle, indholdsmæssige og materielle træk, kan der identificeres fem eller, om man vil, seks kronologiske lag eller afsnit, hvoraf det første og det sidste kan dateres omtrentligt, mens den relative datering står fast.

Det første afsnit begynder på side 306 og fortsætter side 311, 313, 315 og 317 med parentetiske tilføjelser i margen på siderne 310 og 315. Som man kan forvente af et værk om lærde kvinder, handler dette afsnit udelukkende om Leonora Christinas "lærde og yderst smagfulde begavelse" ("ingenium eruditum et elegantissimum", s. 306). I den sam-

⁹ Alenius, s. 191, 203.

menhæng fremhæves hendes grandiose forsvarstale under retssagen i Malmø (1659), hvor hun førte ordet for sin anklagede mand Corfitz Ulfeldt, der var sengeliggende og døden nær. Kilden til disse oplysninger er, som Sperling også nævner, en historisk roman af den franske forfatter Michel Rousseau de la Valette fra 1678. I overensstemmelse med sit lærde fokus fremhæver Sperling hendes litterære aktiviteter i fængslet, dvs. det værk om stærke kvinder (*Hæltinners Pryd*), som han selv hjalp hende med, og hendes digte. Afsnittet slutter med at gengive nogle danske vers, som Leonora broderede på en pude fyldt med hendes eget hovedhår og beregnet til hendes begravelse. Digtenes danske tekst suppleres med Sperlings latinske oversættelse. Eftersom vi fra *Jammers Minde* ved, at Leonora Christina afsluttede det nævnte broderi den 29. november 1682, må teksten være skrevet efter denne dato.¹⁰ Da Sperling ikke nævner hendes løsladelse den 19. maj 1685, er teksten nok skrevet før denne dato. Herefter fortsætter teksten godt 80 sider længere henne i håndskriftet på side 395, men med andet blæk (sort) og begyndende med et "Exstat præterea", som indikerer, at der er tale om en senere tilføjelse (se "Det femte afsnit" nedenfor).

Det andet afsnit knytter med henvisning an til det foregående afsnits indledende genealogiske oplysninger og løber over siderne 319, 321, 323 og 325. Hertil kommer tre parentetiske afsnit i margin på siderne 319, 321 og 325. Afsnittet rummer biografisk stof om hendes opvækst, sprogkundskaber og litterære aktiviteter frem til og med årene på slottet i Barth i Pommern (teksten siger 1654, i virkeligheden 1655-57). Her slutter teksten uden henvisning.

Det tredje afsnit er ret kort og begynder side 311 i margin, fortsætter i margin på side 312 for derefter at køre mere regelmæssigt videre på side 325 og 327. Teksten knytter an til omtalen af retssagen i Malmø 1659 (jf. "Det første afsnit") og oplyser korrigerende, at hun ikke holdt nogen "egentlig sammenhængende forsvarstale", men mere fremstod som en sagfører. Sperling sammenligner også Leonora Christina med tre af antikkens lærde kvinder (Hortensia, Gracchernes mor Cornelia, Cato den yngres søster Porcia) og fastslår, at hendes sjælsstyrke stammede fra hendes lærdom. Afsnittet slutter med den betragtning, at så længe man fulgte hendes råd, gik det godt, men at det hele gik galt, da hun mod al lov og ret blev isoleret i Blåtårn. Herefter henvises der til side 337, men da blækket skifter til sort, er der tale om et nyt afsnit ("Det fjerde afsnit").

¹⁰ *Jammers Minde*, s. 221-222.

Det fjerde afsnit er ligeledes ret kort og fylder kun side 337 og 389. Det ligger i forlængelse af tredje afsnit, men er skrevet med sort blæk. Det skildrer fangenskabets i Blåtårn frem til begyndelsen af 1670'erne, hvor Christian 5. mildnede hendes kår. Her slutter teksten med en bemærkning om, at hun således opmuntret kastede sig over studierne, dvs. de litterære sysler, som er skildret i første og andet afsnit.

Det femte afsnit er længere, ligger i forlængelse af første afsnit, er ligesom det fjerde afsnit skrevet med sort blæk og løber over siderne 395, 397, 399 og 401. Det handler om Leonora Christinas liv i de sidste år af fængselstiden, frigivelsen den 19. maj 1685 og hendes liv på Maribo Kloster. Det nævnes, at hun skrev en komedie på danske vers, som opførtes af hendes husstand den 27. februar 1688, så denne tekstbid må være skrevet efter denne dato. Til sidst skifter blækket igen til en mere brunlig nuance, men uden henvisning og sideskift, så det er lidt af en smagssag, om man vil anse de sidste knap fire linjer på side 399 og de knap fem linjer på side 401 for et selvstændigt afsnit eller blot en tilføjelse. Under alle omstændigheder slutter teksten herefter med den kronologisk seneste oplysning, nemlig at hun i 1693 skrev et trykt hyldestdigt til Viborg-bispen Henrik Gerner i anledning af hans epistelpostil *Gudelige Tanker*. Disse linjer må altså være fra 1693 eller senere, men før 16. marts 1698, da Leonora Christinas død og begravelse ikke er nævnt.

Tekstens tilblivelse

Helt fra begyndelsen af 1700-tallet har der eksisteret den opfattelse, at Otto Sperlings latinske Leonora Christina-biografi stod i direkte forbindelse med hendes franske selvbiografi (1673) forstået på den måde, at Sperling var identisk med den anonyme "Monsieur", selvbiografien er stilet til, og at han brugte selvbiografien som kilde til sin latinske Leonora Christina-biografi i håndskriftet om de lærde kvinder. Denne opfattelse finder støtte i en forkortet bearbejdelse af den franske selvbiografi fra begyndelsen af 1700-tallet, der oplyser, at teksten er "écrite d'Elle même et adressée au Professeur O. Sperling" ("skrevet af hendes selv og stilet til professor O. Sperling"),¹¹ samt i en notits

¹¹ Citeret af Birket-Smith 1871-72, s. 132 efter Johannes Ziegler (udg.): *Denkwürdigkeiten der Gräfin zu Schleswig-Holstein Leonora Christina vermählten Gräfin Ulfeldt aus ihrer Gefangenschaft im Blauen Turm des Königsschlusses zu Kopenhagen 1663-1685. Nach der dänischen*

af Hans Gram, der er vedlagt den franske selvbiografis egenhændige originalmanuskript, hvor det oplyses, at teksten blev til på direkte opfordring af Sperling, der ønskede at bruge oplysningerne i sit værk *De foeminis eruditiss.*¹² Siden fastslog den store Leonora Christina-kender Birket Smith, at “man i de Samlinger til det omtalte Værk af Sperling, som bevares på det kgl. Bibliothek (Gl. kgl. Samling 2100 a-b 4to), på flere Steder virkelig finder Selvbiografien stærkt benyttet, om end, som rimeligt er, ved siden af andre Kilder”.¹³ Det er i den nyeste forskning blevet strammet til, at den franske selvbiografi udgør “hovedkilden” til Sperlings latinske Leonora Christina-biografi.¹⁴

En systematisk sammenligning af den franske selvbiografi og Sperlings latinske tekst giver imidlertid anledning til følgende iagttagelser: For det første omhandler ca. trefjerdedele af Sperlings tekst emner eller perioder (den senere fængselstid og efter frigivelsen), som ikke har noget modsvarende i den franske selvbiografi. Denne er derfor ikke nogen “hovedkilde” til Sperlings tekst.

For det andet kan det konstateres, at Sperlings tekst på alle de punkter i den resterende fjerdedel, hvor der er stoffligt sammenfald med den franske selvbiografi, udviser små og store forskelle både i konkrete detaljer og i narrativ pointe, som er svært forenelige med en proces, hvor Sperling har haft direkte adgang til den franske selvbiografi. Kort sagt: Sperlings omgang med sit angivelige forlæg synes uforståelig vilkårlig og fragmentarisk.

Særlig frapperende er for det tredje den kendsgerning, at det første

Original-Handschrift, Wien 1871, s. 274. Det af Ziegler citerede håndskrift kom i 1921 til museumsinspektør Otto Andrup (Det nationalhistoriske Museum på Frederiksborg), men blev i 1954 af hans enke solgt til Det Kongelige Bibliotek for kr. 500 (= ca. 7.500 i vore dage). Det har signatur NKS 3884 kvart og er indbundet i rødt velour. En anden ca. samtidig afskrift af samme tekst, der stammer fra D. Simonsens samling, indgik i 1956 i Det Kongelige Bibliotek og har signatur NKS 1108 oktav. Et tredje eksemplar befinder sig i Statsbibliotekets håndskriftsamling som nr. 44. C.O. Bøggild-Andersen kendte kun det første håndskrift (da i Otto Andrups eje) og det tredje (dengang som nu i Statsbiblioteket). Jf. Brøndum-Nielsen & Bøggild-Andersen 1949, s. 300-302. Akhøj Nielsen nævner kun kort Ziegler og det første håndskrift og henviser til Bøggild-Andersen. Jf. *Leonora Christinas franske selvbiografi*, s. 93 og min anmeldelse i *Historisk Tidsskrift*, 2021:2, s. 493-505. Tak til Thomas Hvid Kromann (Det Kgl. Bibliotek) for hjælp med proveniensoplysninger.

¹² *Leonora Christinas franske selvbiografi*, s. 16.

¹³ Birket Smith 1871-72, s. 131, 139-140, citat s. 140.

¹⁴ *Leonora Christinas franske selvbiografi*, s. 91.

sammenhængende afsnit i Sperlings tekst (jf. ovenfor) slet ikke rummer stof, der på nogen måde kan stamme fra den franske selvbiografi, idet skildringen af hendes optræden i Malmø udtrykkelig bygger på en anden kilde (Rousseau de la Valettes historiske roman). Kan man virkelig forestille sig, at Sperling rådede over manuskriptet med Leonora Christinas franske selvbiografi og havde ejet det siden 1673, men konsekvent afstod fra at benytte det, da han godt 10 år senere begyndte at skrive afsnittet om hende i *De foeminis eruditiss*?

Det kan på denne baggrund konkluderes, at Sperling ikke har benyttet den franske selvbiografi til udarbejdelsen af sin latinske Leonora Christina-biografi og med næsten lige så stor sikkerhed, at han ikke har haft manuskriptet. Det rejser straks to spørgsmål: Hvordan fik Sperling så sine oplysninger, og hvem er den franske selvbiografi adresseret til, hvis den ikke er stilet til Sperling?

Med hensyn til det første spørgsmål er det nemt at pege på et oplagt svar: Vi ved, at Otto Sperling allerede i Leonora Christinas senere fængselsår brevslede relativt intensivt med hende, og fra nogle erindringer om Leonora Christinas sidste år vides, at han jævnligt besøgte hende i Maribo, hvor "han altid var Grevinden velkommen, men var der ej længere end 8te Dages Tid hver gang".¹⁵ Med mulig undtagelse af det første af de ovennævnte fem afsnit må det være fra samtaler ved disse gentagne besøg, Sperling har sine oplysninger. Det forklarer, hvorfor hans version af fællesstoffet opviser de nævnte afvigelser i forhold til den franske selvbiografi. Leonora Christina har fortalt nogle af de samme historier, men ikke på ganske samme måde, sådan som det er naturligt, når man ved forskellige lejligheder fortæller sin livshistorie. Dertil kommer muligheden af, at Sperling har misforstået noget.

Det andet spørgsmål om den franske selvbiografis sande adressat kan kun besvares i form af en hypotese. Teksten er stilet til en anonym "Monsieur", der har bedt Leonora Christina fortælle sit liv, og som står foran sin snarlige afrejse. Det fremgår af teksten, at den pågældende er velorienteret om de politiske brydninger i Danmark fra 1650'erne og frem, ligesom Leonora Christinas og Corfitz Ulfeldts familie og

¹⁵ Jf. brevet i kildetillægget til Birket Smiths udgave af den franske selvbiografi i *Danske Samlinger*, 2. rk., I (1871-72), s. 223-228 (Leonora Christina til Otto Sperling den yngre 13.3.1684) samt et andet i fodnoten smst. s. 226-227 (Leonora Christina til Otto Sperling den yngre 8.5.1678). Desuden S. Birket Smith: *Leonora Christina (Ulfeldt) på Maribo Kloster. Et Bidrag til Oplysning om hendes sidste Leveår*, Kbh. 1872, s. 83 (cit. frøken Urnes meddelelser), 87-88, 96-106 (breve).

husstand og en unavngiven mand i Hamborg forudsættes bekendt. Birket Smith og den øvrige forskning har ment, at dette pegede mod Otto Sperling, men uden støtte i en kontant tekstlig afhængighed synes indicierne langt mindre overbevisende. Eller sagt på en anden måde: Afvisningen af tesen om, at Sperling byggede sin Leonora Christina-biografi på hendes franske selvbiografi, åbner for genovervejelse af spørgsmålet om den franske selvbiografis adressat. Kan der peges på en anden, mere oplagt person?

I den sammenhæng bliver det interessant, at de ældste oplysninger om den franske selvbiografis adressat ikke er den franske bearbejdelses og Grams udpegning af Sperling, men nogle notitser fra historikeren, naturretslæreren og embedsmanden Andreas Hojer (1690-1739), der i tidsskriftet *Nova Literaria Maris Balthici & Septentrionalis* i 1721 beskrev et par interessante håndskrifter i det bibliotek, professor Christian Reitzer (1665-1736) havde sat til salg. Et af dem var Leonora Christinas egenhændige franske selvbiografi, som han oplyser "var blevet overgivet til en eller anden rigsråd". Denne "fornemme ejermand havde ikke ønsket, at det skulle overgå til en hr. hvem som helst, men komme i kongens egne hænder".¹⁶ Er det muligt at udpege en person, der på én og samme tid var rigsråd, tæt på Leonora Christina og Ulfeldt, og som var i live i 1673? Og som kan antages at have været velorienteret om de politiske intriger i Danmark og Ulfeldt-familiens husstand omkring 1650? Svaret er ja: rigsadmiral Henrik Bielke (1615-83). Han var rigsråd (udnævnt i april 1660), gift med Edel Christoffersdatter Ulfeldt (1630-76), en søster til Ebbe Ulfeldt (1616-82), der var gift med Leonora Christinas lillesøster Hedvig (1626-78). Svogerskab borger ikke altid for sympati, men en af Ulfeldt-parrets sønner, Ludvig Ulfeldt (1644-68), havde været page hos Edel Ulfeldt, og Edel var besvimet, da Leonora Christina blev indsat i Blåtårn. Desuden korresponderede Henrik Bielke til det sidste med Corfitz Ulfeldt, og Leonora Christina nævnte ham selv først blandt Ulfeldts danske kontakter under det første forhør i Blåtårn.¹⁷ Som et sidste indicium kan det nævnes, at Leonora Christina i den franske selvbiografi i forbindelse med nogle lidt saftige historier om anklager for utroskab, der ender med en duel, en passant skriver: "Som De ved,

¹⁶ "nescio cui Senatori Regni transmissa ... illustris possessor non vulgari, sed ipsis regiis manibus tradi voluit", *Nova Literaria Maris Balthici & Septentrionalis*, 12.6.1721, bl. L7 v.-L8 r.

¹⁷ Birket Smith 1879-81, II, 190; Brøndum-Nielsen & Bøggild-Andersen 1960, s. 333; *Jammers Minde*, s. 16, 22; Steffen Heiberg: *Enhjørningen Corfitz Ulfeldt*, 4. udg., 2003, s. 209-210, 214-215, 217-218, 228-231.

var familien Bielke nære venner af vor heltindes familie”.¹⁸ Der er ikke andre danske adelsslægter, der fremhæves på tilsvarende måde i den franske selvbiografi, end ikke den anden af Ulfeldt-parrets trofaste danske støtter, Oluf Brockenhuus (1611-72), som ganske vist også var rigsråd, men til gengæld ikke blandt de levende i 1673. Henrik Bielkes kandidatur til posten som den franske selvbiografis adressat kan ikke bevises med absolut sikkerhed, men er ikke forbundet med de åbenlyse problemer, der klæber til Sperling.

Facit

De kildekritiske og hermeneutiske konsekvenser af det ovenstående er, at Sperlings latinske Leonora Christina-biografi ikke repræsenterer en (ret vilkårlig) bearbejdelse af den franske selvbiografi fra 1673, som Sperling næppe kendte eksistensen af og under ingen omstændigheder benyttede. Biografien er derimod påbegyndt i 1683-84 (et sted mellem 29. november 1682 og 19. maj 1685, jf. “Det første afsnit” ovenfor), mens hun endnu var i fængsel. Dette første afsnit er blevet til på grundlag af oplysninger, der var alment kendte og tilgængelige på tryk (Rousseau de la Valettes historiske roman), suppleret med stof fra Sperlings brevveksling med hende (oplysningerne om arbejdet på *Hæltinners Pryd* og digtene på hovedpuden). Efter hendes frigivelse tilføjede han i flere omgange yderligere stof indtil midt i 1690’erne (efter 1693, men før 16. marts 1698, jf. “Det femte afsnit” ovenfor), men denne gang på basis af en serie samtaler ved hans jævnlige besøg i Maribo.

Denne rekonstruktion af tilblivelsen betyder, at Sperlings tekst får øget og selvstændig kildeværdi, fordi den bogstaveligt talt er rykket tættere på Leonora Christina. Man hører i den et ekko af den gamle dames stemme. Sperling kan faktisk karakteriseres som en slags *ghost writer* og hans latinske Leonora Christina-biografi som hendes litterære selvbiografi, der står ved siden af den galante franske selvbiografi og det eksistentielle *Jammers Minde*.

¹⁸ Leonora Christinas franske selvbiografi, tekstkritisk udgave, s. 14.

Der findes en hel serie samtidige malerier af Leonora Christina, men kun dette ene grafiske portræt, som stammer fra Simon Paullis danske urtebog *Flora Danica* (Kbh. 1648). Det viser hende som personifikation af foråret (*ver*) med blomster i hånden og et idealiseret havelandskab i baggrunden. Fremstillingen har så store ligheder med et berømt portræt fra ca. 1642-44 af Leonora Christina i helfigur ved Karel van Mander, at dette må have dannet forlæg. Bemærk det tydeligt svulmende moderliv – hun fødte i året for billedets udgivelse 1648 sit niende barn (af i alt ti) – og hendes karakteristiske hovedbeklædning, den højpuldede sorte hat med perlekransen. Stik af Albert Haelwegh fra Simon Paulli: *Flora Danica* (Kbh. 1648). Foto: Det Kgl. Bibliotek.

Udgivelsesprincipper og oversættelse

Teksten er gengivet bogstavret inklusive understregninger, fremhævn-
ning med større bogstaver, accenter og interpunktion. Nasalstreger og
de sædvanlige suspensionsforkortelser for afsluttende “-us” og “-ue” er
stiltiende opløst. De sædvanlige og let gennemskuelige forkortelser
for *Dominus* (“Dn.”), *mensis* (“m.”), *Anno Christi* (“A.C.”) og *Episcopus*
 (“Ep.”) og suspensionerne i slutningen af månedsnavnene er ikke op-
løst. Sperlings løbende smårettelser under nedskrivningen i form af
overstregede ord eller stavelser er ikke angivet. Alle hans senere tilfø-
jelser og rettelser, oftest over linjen, er placeret i hakparentes: < >. I
de tilfælde, hvor der ikke kun er tale om en tilføjelse, er det i noteap-
paratet angivet, hvad der er rettet fra. Sidetal er angivet med kursiv i
kantet parentes: []. Udgaven gengiver ikke Sperlings 24 tekstbidder
i den rækkefølge, de står i håndskriftet, men rekonstruerer teksten i
overensstemmelse med Sperlings krydshenvisninger. Princippet er, at
fortløbende tekster er gengivet på samme niveau, men at tilføjelser er
rykket ind. Det betyder, at det ovennævnte første afsnit står længst til
venstre, mens afsnit to, tre og fem er rykket et niveau ind, og afsnit fire
yderligere et niveau ind. De fem mindre parentetiske indskud og de
afsluttende ni linjer af afsnit fem er også rykket et niveau ind i forhold
til det afsnit, de hører hjemme i. For entydighedens skyld indledes et-
hvert afsnit med en sideangivelse i kantet parentes. På grund af tekstens
struktur betyder det, at den fortløbende tekst flere gange afbrydes af
indrykkede indskud, men man må give Sperling den cadeau, at han
har bevaret overblikket og med små undtagelser skabt en kronologisk
fremadskridende og sprogligt sammenhængende tekst.

Den danske oversættelse er stillet op som den latinske tekst, men
for at forenkle skriftbilledet uden Sperlings henvisningstegn. Den er
tekstnær, men stræber ikke efter i detaljer at reproducere den latinske
syntaks. Sperling har f.eks. en tendens til at lade sætningerne løbe videre
i det uendelige, hvilket er helt problemløst på latin, men tungt på dansk,
hvorfor de lange perioder er skåret op i mere mundrette bidder. I den
danske oversættelse er kun Sperlings indholdsmæssige rettelser angivet
med hakparentes, mens de rent stilistiske smårettelser, som kun delvis
kan angives entydigt i oversættelse, ikke er markeret. Mens den latinske
tekst alene er forsynet med et tekstkritisk apparat, er den danske tekst
forsynet med realnoter, der bl.a. henviser til de steder i den franske
selvbiografi eller *Jammers Minde*, hvor samme tema er behandlet.

Tekst

[306] CCCII. Leonora Christina Christiani 4ti Regis Daniæ filia (b) p. 319

[319] (b) p. 306. / ex Christina Munckiâ, quâ familiâ nihil ferè Dania nobilius vidit illo tempore, ne de formâ et animi dotibus quibus foemina præcelluit et placuit, longum hic texam catalogum. Nam Regina postquam e vivis excessit, relictis liberis Regni heredibus, ne juvenis Regis vita turpibus amoribus et illecebris occuparetur, nec Regno familia nimia oneri esset, sola Christina Munckia inter <sexcentas>¹⁹ spectatissimæ formæ et pudicitiae et prosapiæ foeminas, digna Regi senatuique visa fuit et habita, quæ legitimo matrimonio, certis tamen legibus et titulis, a Regni successionem distinctis, in Regis magni amplexus conveniret (a)

[319] (a) In conspectu totius Regni sacra et solemnia <matrimonii>²⁰ omnia celebrata sunt Fridericoburgi 1615. 30. Decembr.

[319] Ex quo conjugio tredecim liberorum <nisi fallor> foecunditate exoptatissimo, suo ordine Leonora Christina <prog>nata fuit Anno 1621. d. 11. Junii <vel potius m. Julio>²¹ Fridericiburgi (b) p. 321

[321] (b) p. 319. f. / quæ Arx Regia Daniæ delictum et ocellus quatuor circiter milliaribus Hafniâ distat.

[306] Uxor Cornificii ULFFELDI; (c) p. 321

[321] (c) p. 306 / qui Regi a Cubiculis, per varias dignitates, munera, et discrimina secundus a Rege factus, ad summum culmen et Magni in Regno Magistri titulos ascendit. Leonoram sibi a septimo ætatis anno promissam habuit a Rege, et quamvis cum duodecimum jam ageret illa, Dux Saxoniae Franciscus Albertus illam expeteret, omnibusque votis ambiret, jamque, Regem et domesticos ferè pertraxisset in sententiam, illa tamen a Cornificio suo nullis rationibus se dimoveri passa, Procum hunc perillustrem ægro et subirato animo dimisit, et diversis Magistris tradita præter opellas, acus, et colos foemineas, lin-

¹⁹ *sexcentas*: tilføjet over linjen og rettet fra: *mille fere*.

²⁰ *matrimonii*: tilføjet over linjen og rettet fra: *conjugii*.

²¹ <vel potius m. Julio>: denne tilføjelse er skrevet med sort blæk.

guas addidicit, Germanicam, Gallicam, Musicam, Arithmeticam, <Picturam> ejusque generis alia, quorum spem semper ingenio vicit et alacritate, ita ut præ coeteris sororibus Regi Parenti suo charissima prorsus evaderet. Quibus omnibus (b) p. 323 / [323] (b) p. 321 f. / eleganter innutrita et imbuta Cornificius impetravit, ut nuptiæ celebrarentur, cum illa decimum quintum annum superasset quatuor mensibus, nono scilicet Octobr. Anno 1636. Variis exercitiis ætatem istam non destitit erudire, nam numquam otiosa, aut picturæ se dabat serio, aut Musicæ cum fidibus caperet, Tibiâ, Citharâ, etc. aut venatio <equis canibusque aut pilæ lusu gauderet>.²² Vigesimo primo ætatis anno Latinam linguam degustavit, Magistro usa familiari Dn. Parente meo, <et> inter tot occupationes satis profecisse videri potuit, quod in eâ rudis non esset, sed et Italicam haud neglexerit, Dn. Marito præeunte, ita ut ingenium ad omnia factum et in promptu quàm maximè habuerit. A teneris annis memoriâ fuit adeo excellenti, <etiam> ut Psalmum alterum recitare, alterum scribere, et quæ præterea (a) p. 325 [325] (a) p. 323. f / gerebantur, undiquaque, animadverteret. Marito in legionibus plurimis comes facta, Anno scilicet 1646. ad Batavos et mox apud Gallos, sed ad Anglos sola excurrit,+

[325] + atque iterum Anno 1649. cum Marito ad Batavos ivit, postea verò turbatâ felicitate variis erroribus terrâ marique jactata fuit

[325] <ex quibus>²³ peregrinationibus, magnum prudentiæ thesaurum laudis et gloriæ sibi quæsivit apud omnes. Hispanicæ linguæ gustum cepit Anno 1650, cum Stralsundi degeret, Marito per otium viam monstrante; atque sequentibus annis ita profecit, ut cum circa Annum 1654. in Pomeraniam ad prædia oppignorata et arcem Barthium redirent, libellum Hispanicum, cui titulus Matthias de los Royes, suâ linguâ verterit, sed et tunc velut sua facta, studiis se immersit, nunc Latina tractando, nunc Gallica, ita ut partem Cleopatæ ob elegantiam scriptionis maternâ linguâ loqui fecerat, et ejusmodi alia, in quibus otium et quæritur et fugatur.

²² *equis canibusque aut pilæ lusu gauderet*: rettet fra: *et equis dedita aut pilæ esset*.

²³ *ex quibus*: rettet fra: *atque ex his*.

[306] *cujus ingenium eruditum et elegantissimum ex variis elucet, imprimis ex Oratione Apologeticâ, quam pro dilectissimo Domino Marito suo, in consessu Senatûs Suecici Malmogiæ, cum ille decumberet morti propinquus, habuit. Erat verò Dn. Ulfeldius insimulatus ab invidis nonnullis, eum partibus Regis Daniæ favere, ideoque bellum, quod Sueco cum Danis redintegratum erat, detrectare. Has suspiciones (b) p. 311 [311] (b) p. 306. / adeo promptè Domina Leonora diluit oratione suâ cordatâ, et accuratè, ut statim a Judicibus meruerit absolvi, Exstat hæc Oratio impressa in vitâ Dn. Cornificii Ulfeldii, quæ prodiit 1678. Gallicè, sub titulo Le Comte d'Ulfeld, Grandmaistre de Dannemarc Nouvelle Historique. F*

[311] F *Quamvis verum sit ipsam non tam oratione quâdam continuâ quàm in judicio Advocatam exstitisse, adversariis testibus os obturasse, Judices voce et scripto informasse, et innocentiam Mariti ad oculum docuisse; Fecit quod <olim> Hortensia, [et] quod admodum pauca præstare potuerunt; non Gracchorum Mater, non Porcia Catonis hîc comparari queunt. Accidit illi, quod vix ulli, ut radices studi # p. 312 [312] # 311. f. / orum satis jucundas invenerit, fructus eorum acerbos et insuaves, cum prudentiæ et literarum felicitas non pro conjuge captivo liberando et aegrimoniis averruncandis rectè consideretur. Juvat tamen egregiè per Musas fata demulcere cum aliter non possumus, illarumque opem præsentem in adversis sentire et ex scrinio pectoris advocare. Sic illa Domina studiis et fortitudine animi regiâ munita patrocinium hoc contra Reges ipsos pro marito non si- (b) p. 325 [325] (b) p. 312 f / ne Successu suscepit A.C. 1659. in Scaniâ, 1650. in Daniâ contra Dinam et virulentam illam factionem, 1660. Borringholmi, quò Rex Daniæ captivos deduci jusserat, contra sævitiam et barbaros insultus Fuchsii Præfecti insulæ impositi. <Et> Quamdiu consiliis (c) p. 327 [327] (c) p. 325. f. / prudentissimæ hujus foeminæ obtemperatum fuit, aliquatenus eluctari datum est, illâ verò per inimicos extra consilii vias et rationis et libertatis ad contubernium rigidæ custodiæ redactâ omnia retrò labi et in pejus. (b) 337²⁴*

[337] (b) 327. / *Illic omnibus solatiis destituta Heroïna menses integros sine luce in tenebris sedere cogeatur,*

²⁴ (b) 337: denne sidehenvisning og det følgende afsnit på s. 337 og 389 er skrevet med sort blæk.

tandem in conclave dimissa fuit, quo lux diei nulla intrare poterat, sed candelis accensis noctu diúque²⁵ uti debebat. Non libri, non calamus aut charta, non acus aut fila, nec ejusmodi quidquam permittebatur: additique fuerunt observatores, exterius custos ille carceris, interiùs foemina quædam salario conducta, quam, ne nihil ageret, legere docuit, et fidei Christianæ principia instillavit uberiùs. Deinde corruptis observatoribus candelas suas, quibus parcere poterat, ipsis vendidit, ut acus et fila reciperet, ex asciis quoque et frustulis rejectis, quas circa se invenerat, telam quandam fabricavit, atque sic tibialia sua serica dissolvit, quibus opus non habebat, ut exinde fascias conficeret quibus carere non poterat, et ut tempus falleret has molestias sibi creando. Cum calamo et charta careret, <et> ne supplices libellos quisquam pro ipsa deferret, severè injunctum fuisset, aliam supplicandi (c) 389 [389] (c) 337. / viam excogitavit. Scyphum enim ex argillâ, quam figulus fortè reliquerat fornacem reparando, formare coeperat, et variis emblematis ornare, scyphum adhibendo ligneum, ut ingeniosissimum artificium Dædali cujusdam videri posset: in fundo autem versiculos quosdam Danicâ linguâ expressit veniam Regis et gratiam orantes ac miseriam istam deprecantes. Sic fornaci ardenti scyphum immisit ut durior efficeretur: quo peracto, Custos carceris, qui quotidie accedere solebat, viso Scypho, cujus manus, cujus gentis esset, percunctabatur, et quod ante præviderat Heroïna, statim ablatum ad Regem et Reginam detulit. Mirati sunt illi opus, et inprimis Custodem delusum, qui non animadverterat in fundo supplices preces <exstare>.²⁶ Sed parum juvit ingenium, donec Friderico 3tio Rege e vivis sublato Christianus 5tus A.C. 1670 succederet. Tunc liberiori aurâ et carcere frui coepit, calamus et charta concedebantur et libri, et ad intercessionales literas diversas Imperatoris ipsius liberalius haberi Rex jussit, <additis redditibus>²⁷

²⁵ *diúque*: nok fejl for: *dieque*.

²⁶ *exstare*: rettet fra: *exstitisse*.

²⁷ *additis redditibus*: rettet fra: *addito salario*.

certis, quos in quæcunque vellet impendere poterat: ob
certas verò causas dimittere consultum non duxerunt.

His recreata ad studia se convertit

[311] Hæc foemina tot actionibus generosis et ingeniosissimis præclara, duriora fata sub Danis experta, et per plures annos custodiæ <ab anno 1663> mancipata, orbata marito et parte liberorum, otium nacta, totam se studiis lectioni et scriptioni consecravit, elegantissima Poëmata composuit, (a) p. 310

[310] (a) p. 311 / inprimis quæ Manuale S. Augustini habet
versibus ornatissimis Danicis expressit,

[311] et librum insignem, de foeminarum fortitudine, prudentiâ rerum gerendarum, eruditione singulari aliisque virtutibus, quibus (a) p. 313
[313] (a) p. 311 f. / vel pares vel superiores fuere Viris, ab omni ævo, magna curâ et studio, quantum per valetudinem <sæpius adversam>²⁸ licuit, et Bibliothecarum in secluso loco difficultatem ac inopiam, concinnavit, cujus rei testis ego sum, qui multa sugessi, et subministravi (b) p. 315. [315] (b) p. 313 / (a)

[315] (a) Titulum fecit Heldinnerß Pryd, Heroinarum Decus quod opus postmodum liberata lambere coepit et in compendium redigere, cum annos suos non sufficere telæ coeptæ per-textendæ conspiceret et in loco abstruso conversatione doctorum semoto vivere pergeret.²⁹

[315] specimen ingenii et eruditionis ut aliquod exstet ad posteros, nec non artis et diligentiae, scire volo omnes, quod dum capitiva vixit et miseriis oppleta quovis die ad mortem se composuerit, mortualia sua præparaverit, lintea, pulvinos, strophia, suâ manu singula, Ex serico albo inter alia pulvinare quoddam, quod capillis suis, qui præ molestiâ defluerunt, effartum <est> concinnavit, cui super induxit telam quandam ingeniosè et summo artificio pampinantem, quæ versiculos hos Danicos miræ venustatis Latinis literis intextos habet.

Hvor mangel Tanckespaan, oc hiertenß Sucke knuude

Tillsammen hefttet er paa denne Bruude Puude?

Naar som nedlegget er mit hoffued paa sit haar

Da løset er mit Baand: Min Siel i Glæden staar:

²⁸ *sæpius adversam*: tilføjet i margen og med tal over ordene rettet fra: *adversam sæpius*.

²⁹ (a) *Titulum* ... *pergeret*: denne tilføjelse er med sort blæk.

Quot pectus curæ, quot cor suspiria figunt,
 Sæpius hanc telam dum mea figit acus?
 <Ast hos exanimis premo cum nova sponsa capillos>,³⁰
 Vincula me fugient, gaudia vera manent. (a) 317.

[317] (a) p. 315. f. / Strophium sericeum ad faciem defunctæ tegan-
 dam his versiculis sub acu pinxit.

Jeg wißeligen weed at du min Frelser leffuer
 Som mine torre been aff Jordenß Støff udkreffuer,
 Oc dennem smykker ud i dereß haftte hud
 At møde for din Stoel oc dom o store Gud.
 Da skal jeg i mit Kiød med mine øyne skue
 Din Majestetish Glantz i din retferdig lue
 Jeg jeg skal see min Gud, ey fremmede for mig
 Hielp Jesu Brudgom Kier, jeg kand bestaa for dig.

Te mihi Præsidium certò scio vivere solum,
 Ossa Tibi terram reddere sicca jubes.
 Ornatum, venas et nervos sumo priores,
 Judice Te poenam judiciumque fero.
 His oculis Numen Magnum solemque videbo,
 Cujus inexstinctus Fulgor ubique micat.
 Ipse ego, non alius, cernam quem cerno Jehovaham,
 Tu modò fac causâ ne bone Jesu cadam.

Ita quidem imitari volui, quæ nulla ingenii acies assequi valet, adeo sunt
 accurata et elegantia quæcunque ex divino illo pectore proficiscuntur.
 (b) 395.³¹

[395] (b) 317. / Exstat præterea carmen elegans in Canem quen-
 dam vetulum, Cavailler dictum, quem Regina Sophia Amalia,
 novo juniore adscito, abdicaverat, et morsibus Martis cujusdam
 miserè lancinatus, huic Heroïnæ in carcerem Reginæ jussu mit-
 tebatur, ut illa remediis aptis ipsum restitueret, quod fecit, et

³⁰ *Ast hos exanimis premo cum nova sponsa capillos*: rettet fra: *Ast ubi pulvinos, et hos premo sponsa capillos*.

³¹ (b) 395.: denne henvisning og det følgende afsnit (s. 395, 397, 399) er skrevet med sort blæk.

introducitur Canem hunc fortunam suam in aulâ variosque casus narrantem, et quæ tandem præmia ipsum manserint: omnia apologi loco servientia, quid marito, quid sibi, inter tot pericula regnum olim fulcientibus, gratiæ redditum sit: eleganter sanè et ingeniosè. Ne nunc dicam de hymnis et cantiunculis variis, quibus Deum venerata fuit, quod in tot periculis et angustiis se non deseruerit, sed fortiùs contra ire suggererit et jusserit. Tandem defunctâ Regina Sophiâ Amaliâ Friderici 3. Regis Conjugæ, quæ hactenus libertatem optimè meritæ Heroïnæ detestata, Regis Christiani 5ti animum pro imperio veluti hâc in re impediverat, spes affulsit evadendi ex carcere, nam generosis motibus Illustrissimi Dn. Friderici Ulrici de Guldenlew conspirans Rex Magnanimus, impetratâ veniâ supplicem libellum offerendi Leonora Christina, auditis precibus A.C. 1685. die 19. Maji e carcere et Turri dimittitur, postquam annos pene viginti et duos in illo squalore exantlasset paneraticè; Jamque reddita suorum cognatorum amplexibus, a Rege Mariæboense *Coe(a) 397. [397] (a) 395. / nobium ipsi traditur inhabitandum*, cum reditu mille Imperialium annuo ex camerâ Regiâ. Situs est hic locus satis amoenus in insulâ Lalandiâ ad lacum quendam insignem, et videtur S. Birgittæ regula ibi obtinuisse, ac duo Coenobia marium ac Virginum sibi invicem obversa eidem ecclesiæ in medio constitutæ serviisse, quod indicant horti, unus sororum, alter Fratrum, qui adhuc his nominibus illic exstant. Illa hic posita filiam natu maximam Annam Catharinam Generosissimi et Nobilissimi Viri Viglii <de> Cassette viduam, et post liberorum mortem in Flandriâ superstitem evocatam in solatium senectutis secum vivere voluit, quæ matris exemplo, prudentiæ incomparabilis foemina, et literarum omnium elegantiorum gnara, ad matris amplexus etiam viribus prostrata, properavit, ubi amoenis commerciis invicem fruuntur, et vitam vivunt in hoc ocio negotiotissimam, nam vel tornando, vel legendo, vel componendo, vel fabricas insignes texendo se invicem oblectant. Quam primùm huc delata fuit, dicta Domina, nihil prius habuit, quàm Deo peculiare gratias ut ageret, et monumento quodam insigni illud testatum relinqueret. Quo fine pallam insignem et pretiosam Altari Ecclesiæ donavit, et in serico albo manu sua elegantissimos versus scripsit, testes divini auxilii, miseriæ, innocentæ, gratiæ Regiæ et libertatis donatæ, adeò eleganter

exaratos, ut cum omnibus Magistris in arte scribendi claris certare possint, licet Anno 1686. die 19. Maji, cum annum ætatis 65. ferè implevisset, absque (b) 399 [399] (b) 397. / specilli cujusdam beneficio illos nitidâ manu serico credidisset, Hos pallæ assuerat in æternam memoriam. At cum livorem etiam excitarent hi versus et a variis legerentur non æquo animo, his ita interpretantibus, aliis alio modo, rem innocentissimam etiam periculis suis subjectam esse edocta, ne novis motibus et inimicis ansam daret, versus illos a palla donatâ abstulit, ut materiam futuros mali apud malos quo facile Regum aures implentur, et in se facilius, quæ vix cicatrice ductâ vulnera adhuc sua sentiebat. Et ut aliquid semper ingenio daret A.C. 1688. 27. Februar. Comoediam quam scripserat, per domesticos suos agi et edi coram se voluit. Erat autem illa Comoedia versibus Danicis ad captum plebejorum hominum composita, qui illam edidicerunt, et in gestibus sibi convenientibus et notis edocti feliciter illam peregerunt.

[399] Publicè³² impressa exstant Carmina elegantia, ad Dorotheæ Engelbrechtæ Musam unum: tecto nomine LEONORÆ CHRISTINÆ sub his aff den som liider med (b) 401 [401] (b) 399 Christo: quod etiam in carcere et custodiâ suâ texerit, cum piæ pœtriæ carmina legisset: alterum Anno 1693. compositum in honorem Dn. Gernerii Ep. Viburgensis, cum Postillam Epistolicam suam edidisset

Oversættelse

[306] Leonora Christina var kong Christian 4. datter

[319] med Kirsten Munk, hvis slægt hørte til de fornemste i Danmark på den tid, og hvis strålende skønhed og indtagende personlige egenskaber jeg her ikke vil opholde mig ved. For efter at dronningen havde forladt denne verden og efterladt sig arvinger til riget, så ønskede den unge konge ikke at bukke under for skændig kærlighed og tillokkelser og heller ikke at bebyrde riget med en for stor familie. Derfor valgte kongen og rigsrådet blandt sekshundrede kvinder af ypperlig skønhed, ær-

³² *Publicè*. Her skifter blækket tydeligt igen til brunt.

barhed og slægt³³ Kirsten Munk som den eneste, der var værdig til at forenes med den store konge i et lovformeligt ægteskab, der dog ved særlige regler og titler var adskilt fra arveretten til riget.

[319] Brylluppet blev med alle dertil hørende kirkelige ceremonier og festivitas fejret i fuld offentlighed på Frederiksborg den 30. december 1615.³⁴

[319] Af dette med frugtbarhed velsignede ægteskab fødtes <hvis ikke jeg tager fejl> tretten børn, hvoriblandt Leonora Christina kom til verden den 11. juni <nok snarere juli>³⁵ 1621 på Frederiksborg.

[321] Dette kongeslot er Danmarks lyst og øjesten og ligger omkring fire mil fra København.

[306] Hun var hustru til Corfitz Ulfeldt,

[321] som fra at være kongelig kammerherre via forskellige embeder, hverv og dramatiske begivenheder blev den mægtigste mand næst efter kongen og steg til tops som rigshofmester. I Leonoras syvende år havde kongen lovet ham hende til hustru, og selvom hun allerede var 12 år gammel, ønskede hertug Franz Albrecht af Saxen at få hende og gjorde sig de største anstrengelser for at opnå det. Han havde allerede næsten vundet kongen og hoffet over på sin side, men hun ville ikke med nogen grunde lade sig rokke fra sin Corfitz og afviste oprørt og vred denne højfor nemme bejler.³⁶ Hun blev overgivet til forskellige lærere og lærte ud over de kvindelige sysler, at sy og spinde, også sprog, tysk og fransk, musik, matematik, <maleri> og mere af dens slags. Hun overgik heri med sin begavelse og lærelyst alle forventninger, så hun frem for sine øvrige søstre på alle måder blev sin kongelige fars yndling. Efter hun på denne måde [323] var blevet godt opdraget og undervist, fik Corfitz lov at fejre bryllup med hende, da hun var femten år og fire måneder, nemlig

³³ Der sigtes næppe til en skønhedskonkurrence, men de sekshundrede kvinder svarer ca. til antallet af danske adelskvinder, så meningen er: den skønneste og dydigste af alle danske adelskvinder.

³⁴ Brylluppet fandt sted den 31. december 1615 og er bevidnet af en indførsel i Christian 4.s skrivekalender.

³⁵ Om Leonora Christinas fødselsdag (8.7.1621), se Brøndum-Nielsen & C.O. Bøggild-Andersen 1949, s. 306-308.

³⁶ Franz Albrecht af Saxens frieri: jf. *Leonora Christinas franske selubiografi*, tekstkritisk udgave, s. 4-5; Birket Smith 1871-72, s. 148; Birket Smith 1879-81, I, s. 55.

den 9. oktober 1636. Hun undlod ikke fortsat at uddanne sig gennem forskellige aktiviteter, for hun var aldrig ledig: Enten gjorde hun alvor af malerkunsten eller af musikken, når hun lærte at spille på strengeinstrumenter, fløjte, harpe etc., eller fornøjede sig med at gå på jagt med hunde eller spille bold.³⁷ Som 21-årig begyndte hun at lære det latinske sprog af husets ven, min hr. fader, og på trods af mange andre beskæftigelser gjorde hun så gode fremskridt, at hun ikke syntes at have noget hul i sin dannelse, og hun forsømte endda heller ikke italiensk, som hendes ægtemand underviste hende i.³⁸ Hun var kort sagt overordentlig alsidigt begavet og lærenem. Fra barndommen af havde hun en så strålende hukommelse, at hun kunne fremsige én salme, samtidig med at hun skrev en anden ned og i øvrigt fulgte med i alt, [325] hvad der skete omkring hende.³⁹ Hun fulgte sin mand på flere diplomatiske missioner, nemlig i året 1646 til Nederlandene og umiddelbart derefter til Frankrig, men til England tog hun alene

[325] og igen i året 1649 tog hun med manden til Holland, men senere, da ulykken ramte hende, måtte hun flakke om og blev kastet rundt til lands og til vands.

[325] På disse rejser samlede hun sig en stor skat af klogskab, ros og ære hos alle. Hun begyndte at lære det spanske sprog år 1650, da hun opholdt sig i Stralsund og hendes mand tog sig tid til at undervise hende. I de følgende år gjorde hun sådanne fremskridt, at da de omkring år 1654 vendte tilbage til Pommern til godset og slottet Barth, som de havde fået i pant, så oversatte hun en lille spansk bog med titlen *Mathias de los Royos*⁴⁰ til sit eget sprog, men også sine egne oplevelser dengang.⁴¹ Hun

³⁷ *Leonora Christinas franske selvbiografi*, tekstkritisk udgave, s. 13.

³⁸ *Leonora Christinas franske selvbiografi*, tekstkritisk udgave, s. 16-17, hvor italiensklæreren imidlertid hedder Leonin. Jf. Birket Smith 1879-81, I, s. 113.

³⁹ Næsten enslydende i *Leonora Christinas franske selvbiografi*, tekstkritisk udgave, s. 8.

⁴⁰ *Mathias de los Royos*: vel den spanske forfatter Matías de los Reyes (1581-efter 1640), der udgav en serie galante fortællinger: *El Curial del Parnaso* (Madrid 1624), *El Menandro* (Jaén 1636), *Para algunos* (Madrid 1640). Jf. Carrol B. Johnson: *Matias de Los Reyes and the Craft of Fiction*, Berkeley 1973.

⁴¹ *egne oplevelser dengang*: LC sigter nok til de bevarede beretninger, der går under titlerne "Kong Karl X. Gustavs Bryllup 1654" og "Rejsen til Korsør 1656", jf. Brøndum-Nielsen & Bøggild-Andersen 1949, s. 51-54, 55-68 (2. udg. 1960, s. 49-52, 53-64).

fordybde sig i studier, beskæftigede sig snart med latin, snart med fransk, således at hun på grund af den skønne stil lod en del af *Kleopatra*⁴² tale sit modersmål og andet af den slags, som man kan søge og fordrive fritid med. På den måde både søgte og undgik hun lediggang.

[306] Hendes lærde og yderst smagfulde begavelse stråler frem på forskellige måder, men især af den forsvarstale, som hun holdt for sin elskede mand i nærvær af det svenske rigsråd i Malmø, da manden lå syg og døden nær. Hr. Ulfeldt var nemlig under anklage fra nogle fjender for at have taget kongen af Danmarks parti og derfor modsat sig den krig, som Sverige havde genoptaget mod danskerne. Fru Leonora Christina modbeviste med sin kloge tale disse mistanker [311] så hurtigt og fuldstændigt, at han havde fortjent straks at blive frikendt af dommerne. Denne tale findes trykt i en levnedsbetegnelse om Hr. Corfitz Ulfeldt, som udkom på fransk i 1678 under titlen: Le Comte d'Ulfeld, Grandmaistre de Dannemarc Nouvelle Historique.⁴³

[311] Det er ganske vist sandt, at hun ikke holdt en sammenhængende forsvarstale,⁴⁴ men snarere i retten fremstod som en sagfører, der lukkede munden på modstandernes vidner, i tale og skrift oplyste dommerne og påviste sin mands åbenlyse uskyld. Hun gjorde, hvad tidligere Hortensia⁴⁵ og kun ganske få andre har kunnet præstere: ikke Gracchernes mor,⁴⁶ ikke Catos

⁴² *Kleopatra*: utvivlsomt den dengang meget populære roman *Cléopâtre* (Paris 1646-57) af Gautier de Costes de La Calprenède (1609-63), hvis første bind (af 12) netop var udkommet, da Corfitz Ulfeldt og Leonora Christina var i Frankrig i 1647.

⁴³ Michel Rousseau de la Valette: *Le Comte d'Ulfeld, Grand Maistre de Danemarc. Nouvelle historique*, I-II, Paris 1678, talen står i bd. I, s. 117-156. Jf. i øvrigt Nicholas D. Paige: *Before Fiction. The Ancien Régime of the Novel*, Philadelphia 2011, s. 57-61.

⁴⁴ forsvarstale: dette afsnit modsiger eller snarere korrigerer i realiteten det umiddelbart foregående og afspejler meget muligt, at Sperling på et besøg hos Leonora Christina har spurgt ind til begivenhederne og er blevet bedre oplyst.

⁴⁵ Hortensia var kendt for en protestaktion og tale, hun holdt i 42 f.Kr., hvor hun opponerede mod beskatning af Roms rigeste kvinder. Argumentet var, at beskatning af kvinder uden politisk repræsentation og for at finansiere en borgerkrig var urimelig. Jf. Appian, *Borgerkrigene*, 4.32-34. Hortensia har nr. 14 i *De foeminis eruditiss*, jf. Sperling, s. 14.

⁴⁶ Gracchernes mor var Cornelia (ca. 190-ca. 115 f.Kr.), datter af Scipio Africanus og mor til de berømte romerske politikere Tiberius og Gaius Gracchus. Et par små brevsuddrag, der bl.a. handler om hævn, findes hos Cornelius Nepos: *Fragmenta*, 1.1-2. Cornelia har nr. 77 i *De foeminis eruditiss*, jf. Sperling, s. 110.

Porcia⁴⁷ kommer her op på siden af hende. Det hændte for hende, som det kun sker for de færreste, at hun fandt lærdommens rødder [312] ganske dejlige, men dens frugter bitre og sure,⁴⁸ da hendes store klogskab og dannelse hverken formåede at skaffe hendes mand friheden eller at afværge ulykkerne. Al ligevel hjælper det overordentlig meget, når man lader muserne mildne den skæbne, der ikke står til at ændre, og i modgang kan mærke deres virksomme hjælp, som man henter frem fra hjertets skatkiste. Således påtog denne frue, udrustet med lærdom og kongelig sjælsstyrke, sig ikke uden held [325] forsvaret for sin mand mod kongerne selv i det Herrens år 1659 i Skåne, 1650 i Danmark mod Dina og den giftige sammensværgelse, 1660 på Bornholm, hvortil Danmarks konge havde ladet dem føre som fanger, mod øens udnævnte guvernør Fuchs' grumhed og barbariske fornærmelser. Og så længe denne yderst kloge kvindes råd [327] blev fulgt, var det nogenlunde muligt at kæmpe sig frem, men efter at hun af sine fjender, uden rådgivning og mod al ret og rimelighed, blev sat i strengt fængsel, gik alt skævt og blev værre og værre.

[337] Berøvet al trøst var heltinden tvunget til at sidde dér hele måneder i mørke, indtil hun omsider blev placeret i en celle, hvor intet dagslys kunne trænge ind, men det var nødvendigt at have kærter tændt nat og dag. Hun måtte hverken få bøger, pen eller papir, nål eller tråd eller noget lignende. Der var ansat folk til at holde øje

⁴⁷ Porcia (67-42 f.Kr.) var datter af Cato den yngre og hustru til Brutus, Cæsars mor-der. Hun skildres hos Plutarch som indbegrebet af den hårdføre og loyale hustru, der kræver at blive sin mands fortrolige i dennes politiske planer (mordet på Cæsar), og som følger ham i døden (selvmord). Jf. Plutarch: *Brutus*, 13, 15, 53. Porcia har nr. 411 i *De foeminis erudit*, jf. Sperling, s. 390.

⁴⁸ På latin: "radices studiorum satis jucundas invenerit, fructus eorum acerbos et insuaves". Her hentyder Sperling til en sentens om lærdommens bitre rødder og søde frugter, der i forskellige former må have cirkuleret i datidens latinskoler. Se f.eks. [William Bathe SJ:] *Ianua linguarum, sive methodus maxima accommodatus, quo patefit aditus ad omnes linguas intelligendas*, Salamanca 1611, s. 45 ("Studiorum radices amaræ, fructus verò fapidi"); J.A. Comenius: *Opera didactica omnia*, Amsterdam 1657, s. 626 ("tametsi Studiorum radices amaræ sint, fructus tamen nasci prædulces"); Misander [= Johann Samuel Adami]: *Bücher-Freunde und Bücher-Feinde*, Dresden 1695, s. 225 ("Wenn man die jungen Knaben in der Schule zum Fleisse auffmuntern will, so sagt man ihnen den Sentenz vor: Radix studiorum amara, fructus verò dulcis").

med hende, uden for cellen fangevogteren, indenfor en betalt kvinde, som hun, for at have noget at gøre, lærte at læse og grundigt underviste i den kristne troslære.⁴⁹ Derefter besnakkede hun fangevogterne og solgte dem de lys, hun kunne undvære, og på den måde fik hun nål og tråd. Af spåner⁵⁰ og bortkastede småstykker, som hun fandt omkring sig, lavede hun en slags væv, og hun trevlede sine silkestrømper, som hun ikke havde brug for, op for deraf at lave bånd, som hun ikke kunne undvære, og ved på den måde at være kreativ faldt tiden hende ikke lang.⁵¹ Eftersom hun manglede pen og papir, og det var alle strengt forbudt at frembære et bønsskrift på hendes vegne, så udtænkte hun en anden måde [389] at bede om nåde på. Hun begyndte nemlig at lave et bæger af ler, som pottemageren tilfældigt havde efterladt, da han reparerede ovnen, og dekorerede det med forskellige billeder. Hun satte det sammen med et træbæger, så det fremstod som et sindrigt kunstværk af en sand Dædalus. Men under bunden skrev hun nogle små vers på dansk, der bad om kongens tilgivelse og nåde og beklagede hendes elendighed. Hun satte også bægeret i ovnen for at gøre det hårdere. Da det var gjort, og fangevogteren, som dagligt plejede at komme forbi, havde set bægeret, spurgte han, hvem der havde lavet det, og fra hvilket land det kom, hvorefter han – ganske som heltinden havde forudset – straks tog det og bragte det til kongen og dronningen. De forundredes over kunstværket og især over, at fangevogteren var blevet snøret, for han havde ikke bemærket, at der var et bønsskrift under bunden.⁵² Al hendes opfindsomhed hjalp dog ikke noget, før kong

⁴⁹ *Jammers Minde*, s. 143.

⁵⁰ På latin står der "asciis", som betyder økse eller høvl, men i en dansk bearbejdelse af Sperlings latinske Leonora Christina-biografi fra begyndelsen af 1700-tallet i Det Kgl. Biblioteks håndskriftsamling NKS 1393 e folio, er det oversat med "Tømmer-spaaner", hvilket er fulgt her i mangel af bedre.

⁵¹ Jf. *Jammers Minde*, s. 101-102, 114; *Leonora Christinas franske selvbiografi*, tekstkritisk udgave, s. 68-69.

⁵² Fortællingen om bægeret findes også i *Leonora Christinas franske selvbiografi*, tekstkritisk udgave, s. 68 og *Jammers Minde*, s. 115-117.

Frederik 3. gik bort og Christian 5. efterfulgte ham i det Herrens år 1670. Da begyndte luften og hendes fængsel at mildnes, og hun fik lov til at få både pen og papir og bøger. På kejserens gentagne forbøn befalede kongen, at hun skulle behandles mere gavmildt, og han anviste hende en fast sum penge, som hun kunne bruge, til hvad hun ville. Men af særlige årsager anså man det ikke for forsvarligt at løslade hende. Således opmuntret kastede hun sig da over studierne.

[311] Denne kvinde, der var berømt ved sine mange ædle og skarpsindige handlinger, led en krank skæbne under danskerne, underkastet mange års fangenskab fra 1663 og frem, berøvet mand og flere af børnene. Da hun havde fundet ro, helligede hun sig helt studierne, læste og skrev og komponerede formfuldendte digte,

[310] især gendigtede hun indholdet af Sankt Augustins *Manuale* i udsøgte danske vers.⁵³

[311] Og hun redigerede et stort værk om kvinders tapperhed, politiske klogskab, enestående lærdom og andre dyder, hvorved de enten var mændenes [313] ligemænd eller overgik dem,⁵⁴ samlet med stor omsorg og flid fra alle tidsaldrer, så vidt det var muligt for hende på trods af hendes ofte dårlige helbred og den vanskelige eller helt manglende adgang til biblioteker i hendes fængsel. Dette kan jeg selv bevidne, for jeg foreslog og forsynede hende med mange ting.⁵⁵

[315] Hun gav værket titlen *Heldinnerb Pryd*, og efter sin løsladelse begyndte hun at revidere og forkorte det, for hun indså, at hendes år ikke rakte til at færdiggøre det som planlagt, og

⁵³ I *Jammers Minde* oplyses det, at Leonora Christina før 1670 havde fået "*St: Augustini Manuali*" af præsten Hieronymus Bueck, der havde den fra statholder Christopher Gabel. Der er tale om et pseudoaugustinsk værk fra højmiddelalderen, der var en populær andagtsbog langt op i moderne tid, og som findes i gendigtninger både på dansk og tysk. Værket omtales i *Jammers Minde*, s. 176, men hendes egen gendigtning nævnes ikke. Jf. Karla Pollmann & Willemien Otten (red.): *The Oxford Guide to the Historical Reception of Augustine*, III, Oxford 213, s. 1614-1617; Julia D. Staykova: "Pseudo-Augustine and Religious Controversy in Early Modern England", Karla Pollmann & Meredith J. Gill (red.): *Augustine beyond the Book: Intermediality, Transmediality, and Reception*, Boston 2012, s. 147-165.

⁵⁴ Værkets første del er i færdigredigeret form bevaret i afskrift i Karen Brahes Bibliotek: Leonora Christina: *Heltinners Pryd*, udg. Christopher Maaløe, 1977.

⁵⁵ Smst. s. 14, 117-118, hvoraf det fremgår, at Sperling har leveret stof til skildringen af Tyre Danebod.

at hun var draget til et gudsforladt sted fjernt fra samvær med lærde mænd.

[315] Det skulle være en prøve på hende begavelse og lærdom såvel som på evner og flid, så noget kunne blive stående for efterslægten. Jeg ønsker, at alle skal vide, at mens hun levede som en elendig fange og hver dag forberedte sig på døden, ordnede hun alene og med egen hånd sit begravelsestøj: ligklæde, puder, snøreliv. Blandt andet lavede hun af hvid silke en pude, som hun stoppede med det hår, som hun tabte på grund af sine trængsler. Så syede hun på puden et vævet bånd med et meget sindrigt og kunstfærdigt udført vinrankemønster, hvor der med indvævede latinske bogstaver stod disse overordentligt elegante danske vers:

Hvor mangen Tanckespaan, oc hiertenß Sucke knuude
Tillsammen hefftet er paa denne Bruude Puude?
Naar som nedlegget er mit hoffued paa sit haar
Da løset er mit Baand: Min Siel i Glæden staar:⁵⁶

[Her følger Sperlings latinske gendigtning.]

[317] På en lille dug af silke til at dække den dødes ansigt med havde hun broderet følgende vers:

Jeg wißeligen weed at du min Frelser leffuer
Som mine torre been aff Jordenß Støff udkreffuer,
Oc dennem smykker ud i dereß haftte hud
At møde for din Stoel oc dom o store Gud.
Da skal jeg i mit Kiød med mine øyne skue
Din Majestetish Glantz i din retferdig lue
Jeg jeg skal see min Gud, ey fremmede for mig
Hielp Jesu Brudgom Kier, jeg kand bestaa for dig.⁵⁷

[Her følger Sperlings latinske gendigtning.]

⁵⁶ Jf. *Jammers Minde*, s. 221, hvor der er mindre tekstlige afvigelser i de første tre vers, idet *hiertenß* (Sperling) > *Hænders* (*Jammers Minde*); *hefftet* > *flættet*; *nedlegget er* > *needleggis her*; *sit* > *mit*. Versene er i *Jammers Minde* dateret til 29. november 1682.

⁵⁷ Jf. *Jammers Minde*, s. 221-222 (kun med ortografiske variationer).

Således har jeg ønsket at efterligne, hvad ingen skarpsindighed er i stand til at opnå, for så træffende og formfuldendt er alt, hvad der udgår fra dette guddommelige bryst.

[395] Desuden er der bevaret et smagfuldt digt om en gammel hund kaldet Cavailler, som dronning Sophie Amalie, efter at have anskaffet sig en ny og yngre hund, havde sendt bort.⁵⁸ Den var blevet bidt og ilde tilredt af en mår og derefter på dronningens befaling sendt til heltinden i fængslet, så hun med passende midler kunde helbrede den, hvilket hun gjorde. Hun lader hunden fortælle sin skæbne og forskellige oplevelser ved hoffet, og hvilken belønning der til sidst ventede den. Alt sammen tjenende som en fabel om den belønning, der blev hendes mand og hende selv til del for i så mange farer at have understøttet riget – i sandhed smagfuldt og åndrigt. Jeg vil ikke nu tale om de salmer og forskellige viser, som hun skrev til Guds ære, for at han ikke svigtede hende i så mange farer og trængsler, men tilskyndede og befalede hende at gøre kraftig modstand.⁵⁹ Om-sider døde dronning Sophie Amalie, kong Frederik 3.s hustru, som indtil da havde protesteret mod den velfortjente heltindes frigivelse og ligesom med magt holdt Christian 5.s vilje tilbage i denne sag. Da optændtes håbet om at slippe ud af fængslet, for på den berømte hr. Frederik Ulrik Gyldenløves ædle initiativ tilstod den storsindede konge Leonora Christina den nåde at måtte sende ham et bønsskrift.⁶⁰ Hendes bønner blev hørt, og i det Herrens år 1685 den 19. maj blev hun løsladt fra fængslet og tårnet efter heroisk at have holdt denne elendighed ud i næsten 22 år. Da hun nu er kommet tilbage til sine pårørende,

⁵⁸ Hunden er nævnt i *Jammers Minde*, s. 225-226, hvor overdragelsen til Leonora Christina er dateret til den 3. april 1684. Digtet nævnes kort smst. s. 238, hvor det er dateret til 14. januar 1685. Det er aftrykt i Tycho de Hofman: *Historiske Efterretninger om velfortiente Danske Adelsmænd, med deres Stamme-Tavler og Portraiter*, II, 1778, s. 326-332.

⁵⁹ Se *Jammers Minde*, s. 102-106, 196-198, 221-222 (digtet på puden), 235-238, 253-256. Desuden i Hofman, s. 326-332 (digtet om hunden), 332 (digtet på puden, også på latin), 333-335, 337-338 og Albert Thura: *Gynæceum Daniæ Literatum*, Altona 1732, s. 45-46 (digtet på puden, også på latin).

⁶⁰ Jf. *Jammers Minde*, s. 241-242. Ulrik Frederik Gyldenløve (1638-1704) var Frederik 3.s naturlige søn og spillede som statsmand og kongelig rådgiver en stor rolle i hele Christian 5.s regeringstid. Han gjorde ved flere lejligheder sin indflydelse gældende for Leonora Christina. Jf. i øvrigt Louis Bobé: "Leonora Christina Ulfeldts Frigivelse", *Personalthistorisk Tidsskrift*, 61 (1940), s. 35-47.

har hun af kongen fået overladt Maribo Kloster [397] som bolig samt en årlig indtægt på 1.000 rigsdaler af kongens kammer. Dette sted er smukt beliggende ved en stor sø på øen Lolland, og det synes, at Sankt Birgittas klosterregel dér blev fulgt, og at to klostre, et mands- og et kvindekloster anlagt over for hinanden, benyttede den samme kirke, der lå i midten. Det viser haverne, den ene Søstrenes Have, den anden Brødrenes Have, der stadig bærer disse navne. Da hun var flyttet ind her, ønskede hun, at hendes ældste datter, Anna Cathrine, der var enke efter den adelige og velbyrdige mand Viglius de Cassetta⁶¹ og efter sine børns død var forblevet i Flandern, skulle komme og bo hos hende som en trøst i hendes alderdom. Hun var efter sin mors eksempel en kvinde af uforlignelig klogskab og besad en omfattende højliterær dannelse, og hun skyndte sig på trods af dårligt helbred af sted til moderens favn. Her nyder de hinandens behagelige samvær og lever i ro, men dog fuldt beskæftiget, idet de fornøjer hinanden med at dreje, læse, digte eller producere smukt håndarbejde. Så snart fru kom hertil, var det første, hun tænkte på, at sige Gud tak på en særlig måde og efterlade sig et synligt minde om det. Med det formål skænkede hun et flot og værdifuldt alterklæde til kirken, hvorpå hun med egen hånd med hvid silke skrev nogle meget smagfulde vers, der vidnede om Guds hjælp, om elendighed, om uskyld, om kongelig nåde og den frihed, hun fik skænket. Versene var så smukt udført, at de kunne konkurrere med alle skrivekunstens berømte mestre, selv om hun havde påført dem silken uden brug af briller og med sirlig hånd den 19. maj år 1686, da hun var næsten 65 år gammel.⁶² [399] Hun syede dem på klædet

⁶¹ Engelbert Viglius Cassetta (1620-78) var en af Ulfeldt-parrets trofaste støtter og ledsagede Leonora Christina på hendes rejse til England i foråret 1663, hvor hun blev fængslet, og støttede også siden børnene. I 1672 døde hans første hustru, og han giftede sig samme år med Anna Cathrine Ulfeldt (1639-1707), Leonora Christina og Corfitz Ulfeldts ældste datter, med hvem han fik tre børn, der alle synes at være døde som små. Birket Smith og med ham dele af den nyere forskning identificerer fejlagtigt Viglius Cassetta med Jan Marcus Cassetta (1634-før 1685), der imidlertid er hans nevø. Jf. Pieter Donche: "De familie Casetta te Brugge (16de-18de eeuw)", *Vlaamse Stam, tijdschrift voor familiegeschiedenis*, 48:6 (2012), s. 478-511.

⁶² Versene, der begynder med "Den store Verdens Alt alt skabte Grændser satte", er afskrevet og aftrykt flere steder, men bedst i Birket Smith 1872, s. 135-138.

til evig ihukommelse, men eftersom disse vers vakte uvilje og blev læst med en uvenlig indstilling af forskellige, idet nogen forstod dem på én måde og andre på en anden, så indså hun, at selv den mest uskyldige ting kan vise sig risikabel. Så for ikke at give anledning til ny uro og nye fjender fjernede hun disse vers fra det skænkede alterklæde som noget, fremtidige fjender let kunne tude kongen ørene fulde med, og det var så meget lettere for hende, som hun stadig følte sine knap nok heledede sår. Og for altid at udfordre sig selv lod hun i det Herrens år 1688 den 27. februar sin husstand i sit nærvær opføre en komedie, hun selv havde skrevet. Denne komedie var skrevet på danske vers og tilpasset de jævne menneskers fatteevne, som skulle lære den udenad, og som med de dertil hørende bevægelser og vel indstuderet med succes gennemførte det.

[399] Der eksisterer et par smagfulde trykte digte, det ene til Dorothe Engelbretsdatters muse, under Leonora Christinas dæknavn: den som lider med [401] Christo, som hun i sit fængsel og fangehul digtede, da hun havde læst den fromme poets digte;⁶³ det andet digtet år 1693 til ære for hr. Gerner, biskop af Viborg, da han udgav sin epistelpostil.⁶⁴

⁶³ Dorothe Engelbretsdatter: *Sielens Sang-Offet*, Kbh. 1681. Digtet, der begynder med "En grässelig Comet paa Himmelen sig tendte", står som det første af tre med overskriften "Symbola Hamburgensium, A.C. 1681. m. Junio", og følges af et latinsk digt af Otto Sperling og et tysk digt af Sperlings seksårige niece Helena Margareta Frisia (Friis). Hvis Sperlings ord om, at digtet er en reaktion på Dorothe Engelbretsdatters digte, står til troende, må det sigte til værkets førsteudgave fra 1678, som Leonora Christina så må have fået og læst i fængslet. Jf. Dorothe Engelbretsdatter: *Samlede skrifter*, I-II, udg. Kristen Valkner, Oslo 1955, I, s. 10-12, 323.

⁶⁴ Henrik Gerner: *Gudelige Tanker Over Endeel af De Hellige Apostlers Sende-Breve Almindelig kaldede Søndagers oc Helligdagers Epistler*, I-II, 1693, digtet, der begynder "Gerner sit Pund ey nedgraver", står som det første af 13 æredigte.

SUMMARY

SEBASTIAN OLDEN-JØRGENSEN: *Otto Sperling the younger's Latin biography of Leonora Christina (ca. 1690)*

Sebastian Olden-Jørgensen: The Danish antiquarian Otto Sperling the younger (1634-1715) worked for most of his life on a manuscript titled 'De foeminis doctis', now in the collection of the Royal Library, shelfmark GKS 2110 quarto, which contained short biographies of a total of 1,399 learned women from all ages and nations (cf. *Fund og Forskning*, 2012, pp. 187-212). One of these is Leonora Christina (1621-1698), the daughter of Christian IV and his morganatic wife, Kirsten Munk, and a major figure in Danish literature thanks to her prison narrative *Jammers Minde* and her so-called 'French Autobiography'. Sperling's Latin biography focuses on her literary achievements and contains information not found elsewhere. It has been known to scholarship for generations, and a partial translation from the eighteenth century exists in manuscript, but the text has never been published, probably because it consists of 24 pieces distributed over 18 different pages between pp. 306 and 401 of vol. I of the manuscript. It is here edited and translated into Danish for the first time, and it is argued that Sperling composed it on the basis of a series of interviews with the ageing Leonora Christina after her release from prison in 1685. In other words, Sperling functioned as Leonora Christina's ghostwriter, and the text should really be considered autobiographical and placed alongside the *Jammers Minde* and her *French Autobiography* as an authentic expression of her personality.

FUND OG FORSKNING

BIND 61

2022

DET KGL. BIBLIOTEK

FUND OG FORSKNING

Bind 61

2022

FUND OG FORSKNING

I DET KONGELIGE BIBLIOTEKS

SAMLINGER

Bind 61

2022

With summaries

KØBENHAVN 2022

UDGIVET AF DET KGL. BIBLIOTEK

Om billedet på smudsomslaget, se side 22.

Det kronede monogram på kartonomslaget er tegnet af
Erik Ellegaard Frederiksen efter et bind fra Frederik 3.s bibliotek.

Om titelvignetten, se side 109.

© Forfatterne og Det Kgl. Bibliotek

Redaktion:

Claus Røllum-Larsen

Artikler i *Fund og Forskning* gennemgår 'double blinded peer-review' for at kunne antages. Undtaget fra denne norm er dog i dette nummer artiklerne under 'Fund'.

Grafisk tilrettelæggelse: Narayana Press

ISSN 0069-9896

INGENIØREN OG DE ÆGYPTISKE MUMIER: EN KIOSKBASKER FRA 1910'ERNE

AF
THOMAS CHRISTIANSEN

En barok historie, der omhandler antikvitetshandel, en anløben ingeniør og tre ægyptiske mumier og deres kister, udfoldede sig i København i starten 1910'erne. Den vakte stor opsigt i samtiden og blev rapporteret i en lang række dagblade, men er sidenhen hensunket i glemsel. Historien fortjener at blive genfortalt nøje, da den udover sin iboende underholdningsværdi indeholder vigtige og hidtil ukendte informationer om betydningsfulde ægyptiske antikviteter, der i dag er udstillet på henholdsvis Ny Carlsberg Glyptotek og Antikmuseet i Aarhus.¹

Kildematerialet, hvorpå artiklen baserer sig, er for langt størstedelens vedkommende fundet i *Mediestream*, en service udbudt af Det Kgl. Bibliotek, hvor man kan tilgå og søge oplysninger i mere end 35.000.000 digitaliserede avissider.²

Mumierne i Christian IX's Gade

Historien tager sin begyndelse den 19. april 1910, hvor *Fyens Stiftstidende* under overskriften "Tre 3000 Aar gamle Mumier i København" rapporterede følgende:

¹ Tak til Vinnie Nørskov og Tine Bagh for at stille fotografier af objekterne til rådighed og tilvejebringe relevant arkivmateriale i de to museer; derudover Jakob Moesgaard for at dobbelttjekke adskillige oplysninger i Det Kgl. Biblioteks samlinger.

² <https://www2.statsbiblioteket.dk/mediestream/avis> (sidst tilgået den 10. april 2022). *Politiken* deltager ikke i *Mediestream*, og det kræver derfor et abonnement for at tilgå deres arkiv: <https://politiken.dk/arkiv/> (sidst tilgået den 16. juni 2021). Når avisen alligevel optræder i artiklen, skyldes det udelukkende, at arkivet indeholder vigtige oplysninger, som ikke findes i de andre aviser, som citeres i artiklen.

Vor særlige Hovedstadsmedarbejder har i Gaar hos Ingeniør Jacob Kjeldsen i Christian den Niendes Gade haft Lejlighed til at beundre tre tildels ganske ypperligt bevarede gamle Mumier, som den unge Ingeniør har anskaffet nede i Ægypten, hvorfra han netop nu er vendt tilbage efter et halvaarligt Ferieophold dernede.

Mumierne er fundet af Mohammed Abd'er Rasul, en Søn af den Mand, der i sin Tid fandt de berømte Mumier af den gamle Kong Ramses den Anden.

De er bragt frem for Dagens Lys i Shekh Abd el Kurna, hvorfra de senere er ført til Luxor (det gamle Theben), og her saa Ingeniør Jacob Kjeldsen dem og købte dem for en ret høj Sum.

De tre Mumier er de jordiske Levninger af *Tabasi* og *Tamatet* (et Kælenavn, der nærmest svarer til Kåtchen), der begge var Korsangerinder i Templet i Karnak og desuden Skriveren *Khons-hotep* ved samme Tempel, hvor han efter Kistens Indskrifter holdt Kontrol med Offergaverne.

Af de øvrige Oplysninger, Kisteindskrifterne giver, fremgaar det, at Khonshotep levede under Farao Thutmosis den Tredie af det attende Dynasti, og at denne Farao levede fra 1501 til 1447 Aar førend Christi Fødsel.

Endvidere vides det, efter hvad Ejeren af Mumierne oplyser, at *Tabasis* Datters Gravsten findes ret velbevaret i British Museum i London.

Mumierne ligger endnu i deres rustrøde Lærredsemballager, og først naar den berømte Ægyptolog Valdemar Schmidt kommer hjem fra sin Rejse, vil han formentlig gøre forsøg paa at afdække dem.

Kisterne, hvori de hviler, er særdeles kunstnerisk udførte, og deres overordentlig smukt bevarede, ejendommelige formede Dekorationer er en Seværdighed af Rang.

Ingeniør Jacob Kjeldsen ligger for Tiden i Underhandlinger med Brygger Jacobsen om Køb af Sjældenhederne – mulig vil en eller flere af dem finde deres fremtidige Plads paa et af vore større Provinsmuseer.³

³ *Fyens Stiftstidende*, 19.4.1910, s. 1. Samme artikel blev bragt dagen efter i *Randers Amtstavis og Adressekontors Efterretninger*, 20.4.1910, s. 1. Det fremgår at *Kraks Vejviser*, 1910, s. 636, at Jacob Kjeldsen boede på Christian d. IX Gade 10, 2. sal.

Fire dage senere kunne man læse den samme beretning i en kortere opsats i *Aftenbladet*, betitlet "Gamle Piger i Chr. IX's Gade", hvor navnet på den ene af korsangerinderne dog gengives som *Tarnatet* i stedet for *Tamatet*.⁴ Den 27. april bragte samme avis et billede [Ill. 1] og en beskrivelse af Khonshoteps mumie:

[...]

Det er med nogen Ærbødighed at vi løfter Kistens Laag op og rejser Kisten med Skrивeren paa Enden, for at han kan blive fotograferet. Naa, han er saa vel indpakket, at der kun bliver Tale om at faa hans Legemes Omrids med paa Pladen. Ingeniøren har ikke villet vikle Mumien ud af hans gulnede Lærredsstrimler; han har selvfølgelig til Hensigt at sælge de gamle Sager igen – de gaar rimeligvis til Tyskland.

[...]

Under sit balsamerede Hovede har Khonshotep et tæt Lag af vissenbrune Evighedsblomster. Nogle af disse aartusindgamle Blomster dryssede ned over os. Og Stuen fyldes af en underlig sød Lugt ...

Khonshotep er som sagt et forholdsvist lille Menneske. Begge Kordamerne er større. Og Ramses den Anden, hvis Mumie-Billede vi laaner af Hr. Kjeldsen, har været en meget høj Mand. Hvoraf man kan slutte, at der ogsaa den Gang, i det gamle Ægypten, fandtes store og smaa mennesker imellem hverandre.

Ligesom i Danmark Anno 1910.⁵

Før mumiernes og kisternes videre skæbne bliver beskrevet, vil vi introducere henholdsvis antikvitetshandleren og ingeniøren.

Mohammed (Ahmed) Abd er-Rasul

Mohammed Abd er-Rasul var utvivlsomt søn af (og opkaldt efter) den berygtede Mohammed Ahmed Abd er-Rasul, der i 1871 fandt den berømte cachette (TT 320) i Deir el-Bahari, som husede adskillige royale

⁴ *Aftenbladet*, 23.4.1910, s. 3.

⁵ *Aftenbladet*, 27.4.1910, s. 1. Artiklen beretter derudover, at mumierne blev smuglet ud af Ægypten og sendt til Danmark med et af Østasiatisk Kompagnis skibe.

mumier, heriblandt Ramses II [Ill. 2].⁶ På trods af at Mohammed Ahmed Abd er-Rasul sammen med sine fire brødre over en tiårig periode delvis plyndrede graven, endte han alligevel med at få en betroet stilling i *Service des Antiquités d'Égypte*.⁷ Således gjorde han i 1891 den daværende leder af antikvitetsstjenesten, Eugène Grébaut (1846-1915),⁸ opmærksom på, at der i Deir el-Bahari også fandtes en urørt præstegrav (Bab el-Gasus) fra det 21. Dynasti (ca. 1070-950 f.v.t.); den viste sig at indeholde ikke mindre end 153 mumier med tilhørende gravgods.⁹ Som det fremgår af artiklen i *Fyens Stiftstidende*, fandt hans søn, Mohammed Abd er-Rasul, de tre mumier og kister, han solgte til Jacob Kjeldsen, i selvsamme område.¹⁰

Jacob Kjeldsen

Foråret 1910 var langt fra første gang, hvor ingeniør Jacob Kjeldsen (1873-1914) optrådte i dagbladene. Han var således involveret i en meget omtalt vådeskudsepisode, der udspillede sig nær herregården Skovsbo på Viby (Sjælland) i efteråret 1907.¹¹ Under et heftigt skænderi

⁶ Gaston Maspero (1846-1916), der var leder af den ægyptiske antikvitetsstjeneste 1881-1886 og 1899-1914, skrev en længere rapport, hvori han blandt andet redegjorde for omstændighederne, hvorunder fundet blev gjort og de spegede begivenheder, der fulgte i kølvandet, Les momies royales de Déir el-Bahari. *Mémoires publiés par les membres de la Mission archéologique française au Caire*, 4/1, 1889, s. 511-788. Jævnfør endvidere David A. Aston: The Royal Cache: The History of TT 320. Rogério Sousa, Alessia Amenta og Kathlyn M. Cooney (red.): *Bab el-Gasus in Context: Rediscovering the Tomb of the Priests of Amun*. Egitto Antico, 4, Rom/Bristol 2021, s. 31-68. Om Maspero se Morris L. Bierbrier (red.): *Who was Who in Egyptology*, 4. udg. London 2012, s. 359-361.

⁷ For Ahmed Abd er-Rasul klanen og dens medvirken i datidens antikvitetshandel, se Fredrik Hagen og Kim Ryholt: *The Antiquities Trade in Egypt 1880-1930: The H. O. Lange Papers*. Sci.Dan.H.4, 8, 2016, s. 185-187.

⁸ Grébaut var leder af antikvitetsstjenesten 1886-1892, Bierbrier 2012, s. 223.

⁹ Georges Daressy: Les sépultures des pretres d'Ammon a Deir el-Bahari. *Annales du Service des Antiquités de l'Égypte*, 1, 1900, s. 141-148, Rogério Sousa: The Tomb of the Priests of Amun at Thebes: The History of the Find. Lara Weiss (red.): *The Coffins of the Priests of Amun: Coffins from the 21st Dynasty in the Collection of the National Museum of Antiquities in Leiden. Papers on Archaeology of the Leiden Museum of Antiquities*, 17, Leiden 2018, s. 21-33.

¹⁰ Sheikh Abd el-Qurna udgør en mindre del af det arkæologiske område, der benævnes Deir el-Bahari.

¹¹ Episoden er omtalt i stort set alle danske aviser, der blev udgivet den 19. (dagen for skuddet) og 20. september 1907.

med godsejeren, Jens Andreas Lemming (1866-1937), om jagtretten til Birkede skov var Kjeldsens bøsse gået af og førstnævnte var blevet skudt i armen.¹² Episoden gav avisen *Dannebrog* lejlighed til at præsentere ingeniørens blakkede generalieblad:

Den mystiske Begivenhed paa "Skovsbo", Sammenstødet mellem Godsejer J. A. Lemming og en Jæger, har vakt megen Opsigt. Hr. Lemming er en i vide Kredse kendt Mand, men derimod var der i Gaar Morges ikke mange, som vidste, hvem Jægeren *Kjeldsen* var. Det blev dog oplyst i Løbet af Dagen.

Læserne vil maaske mindes, at der i sin tid stod en hæftig Strid om Dr. *Sophus Bangs* Opfindelse: en ny Finsenlampe. En ung Ingeniør *Jacob Kjeldsen*, som Professor Niels Finsen havde givet Tilladelse til at experimentere paa Instituttet, paastod ganske pludselig, efter at Dr. Bangs Lampe havde vundet almindelig Anerkendelse, at det var hans Opdagelse, Dr. Bang havde tilegnet sig. Dr. Bang vidste hurtigt at frigøre sig for Hr. Kjeldsens Beskyldning; der rejste sig en Storm imod Ingeniør Kjeldsen, og bl.a. her i "Dannebrog" blev han grundig afsløret. Han har aldrig nogen Sinde været Ingeniør, men paa en Tur i Amerika tillagde han sig selv denne Titel og erhvervede sig aabenbart lidt for meget Smartness.

I et Par Aar var der stille om ham. Saa dukkede han pludselig op igen, denne Gang som Forhandler af en "Skægbalsam", og erhvervede sig ved at sælge et ganske værdiløst Middel til Skægfremkaldelse en Mængde Penge. Han giftede sig, og sidst man hørte fra ham, var da hans Frue stod for Rettens Skranke i en Skægbalsamsaffære

[...] ¹³

¹² Lemming var en visionær landmand, der bl.a. introducerede sukkerroedyrkning og rationel frøavl med tilsvarende stort forbrug af kunstgødning i Danmark. Fra 1903 var han forfatter af *Politikens* artikler om landbrug, hvilket gjorde ham kendt i vide kredse og førte til kontakt med nogle af datidens store personligheder inden for presse og politik, deriblandt Henrik Cavling (1858-1933) og Thorvald Stauning (1873-1942). Lemmings kone, Dagmar Lemming (1860-1955), havde kontakter i litteraturens verden og omgikkes blandt andre Gustav Wied (1858-1914) og Johannes V. Jensen (1873-1950), der hørte til inderkredsen af kendisser, som ferierede på Skovsbo. Jævnfør Inge la Cour: Herregården Skovsbo. *Landbrugs-Nyt*, 4, 2010, s. 6-7.

¹³ *Dannebrog*, 20.9.1907, s. 1.

Striden om den nye Finsenlampe, der forkortede behandlingstiden af hudtuberkulose (*Lupus vulgaris*) betydeligt, begyndte kort tid efter at Jacob Kjeldsen i slutningen af 1900 var vendt hjem fra Amerika, hvor han efter eget udsagn havde arbejdet i fire år på Edisons fabrikker. Da Sophus Bang (1866-1952) i efteråret 1901 præsenterede sin lampe på en lægekongres i Hamborg, beskyldte Kjeldsen i *Politiken* lægen for at have tilegnet sig hans (Kjeldsens) opfindelse og henviste til en illustreret artikel, som han havde publiceret den 15. november 1900 i *Elektroteknisk Tidsskrift* [III. 3].¹⁴ Striden fandt sin afslutning i foråret 1902, hvor patentkommissionen trods Kjeldsens protest tildelte Bang patent på lampen.¹⁵

Mere interessant i denne sammenhæng er "skægbalsamsaffæren", da den forklarer, hvordan Kjeldsen kom til de penge, hvormed han kunne købe mumierne og kisterne. Den omhandler hans forlovede og senere hustru, Jenny Andersen (1876-1918), der i julen 1903 stod for Højesteret, tiltalt for bedrageri. Hun havde fabrikeret en såkaldt "mosbalsam", som hun havde indrykket annoncer for i 120 tyske blade. I annoncen hed det sig, at midlet hjalp tyndhårede og skaldede til en ny og kraftig hårvækst i løbet af 8 til 14 dage; hvis det var løgn, betalte Jenny Andersen 5000 mark i rede penge. Annoncen indeholdt også en anbefaling af midlet, der var undertegnet "J. K. Dr. Tværg". Det var meningen, at de tyske læsere skulle forstå "Dr. Tværg" som "Doktor Tværg", men i virkeligheden hidrørte anbefalingen fra ingeniøren (J. K.), der havde lejet sig et "aftrædelsesværelse" i Dronningens Tværgade (Dr. Tværg) 16. Her opholdt han sig nu og da om natten, men anklageren troede ikke på, at han brugte tiden på at skrive anbefalinger.¹⁶

¹⁴ Følgende referat er baseret på en artikel i *Holstebro Avis. Hjern-Ginding Herreders Tidende*, 8.10.1901, s. 1-2, hvor Kjeldsen beskrives som "en ung Mand paa 28 år", så han må være født i 1873; for hans dødsår, se nedenfor. Han fremsatte sine beskyldninger mod Sophus Bang i *Politiken*, 4.10.1901, s. 2, der tilbageviste dem punkt for punkt i *Politiken*, 5.10.1901, s. 2. Om Bang, der arbejdede som assistent og laboratorieførstander på Finsens Lysinstitut fra 1896 til 1902, se Jørgen Lyngbye: *Lyssagen. Niels Finsen og hans team på Finseninstitutet*, 2003, s. 107-128. Niels Finsen (1860-1904) selv stillede sig aldeles uforstående overfor Kjeldsens krav, *Aarhuus Stiftstidende*, 9.10.1901, s. 1.

¹⁵ *Dannebrog*, 21.5.1902, s. 2. I de omtrent otte måneder, som striden mellem Kjeldsen og Bang varede (ca. fra 4. oktober 1901 til 21. maj 1902), skrev så godt som alle danske dagblade på et eller tidspunkt om sagen.

¹⁶ Refereret efter artikler trykt i *Nationaltidende*, 23.12.1903, s. 1, *Adresseavisen*, 24.12.1903, s. 2, *Aftenbladet*, 24.12.1903, s. 2, *Bornholms Avis og Amtstidende*, 24.12.1903, s. 1, *Bornholms Tidende*, 24.12.1903, s. 2, *Demokraten*, 24.12.1903, s. 2, *Fredericia Dagblad*, 24.12.1903,

Højesteret frifandt Jenny Andersen, idet hendes "Annoncer ikke kunde antages at indeholde noget virkeligt Løfte om, at hun vilde betale 5000 Mark, og heller ikke havde kunnet vække nogen rimelig Forventning derom".¹⁷ Hun kunne således uhindret fortsætte med at indrykke den snedige annonce for sin lukrative forretning, som hun kaldte "Mosmagasinet", i tyske blade [Ill. 4].¹⁸

Khonshotep

Den 7. maj 1910 kunne man læse i et par aviser, at Danmarks første ægyptolog, Valdemar Schmidt (1836-1925), havde undersøgt Kjeldsens tre mumier og kister og på vegne af Ny Carlsberg Glyptotek erhvervet sættet, der tilhørte *Khonshotep*.¹⁹ En lille uges tid efter blev et interview med Schmidt offentliggjort, hvori han fortalte om nyerhvervelsen:

s. 2, *Horsens Folkeblad*, 24.12.1903, s. 2, *Jyllands Posten*, 24.12.1903, s. 2, *Kolding Folkeblad*, 24.12.1903, s. 2, *Middelfart Venstreblad*, *Vestfyns Avis*, 24.12.1903, s. 2, *Nationaltidende*, 24.12.1903, s. 1, *Politiken*, 24.12.1903, s. 2, *Randers Amtsavis og Adressekontors Efterretninger*, 24.12.1903, s. 1, *Ribe Stifts-Tidende*, 24.12.1903, s. 3, *Ringsted Folketidende*, 24.12.1903, s. 2, *Svendborg Avis*, *Sydfyns Tidende*, 24.12.1903, s. 2, *Varde Folkeblad*, *Vestjysdk Tidende*, 24.12.1903, s. 2, *Viborg Stifts Folkeblad*, 24.12.1903, s. 1, *Aarhuus Stiftstidende*, 24.12.1903, s. 2, *Holstebro Dagblad*, 25.12.1903, s. 1, *Lolland-Falsters Folketidende*, 25.12.1903, s. 1, *Middelfart Avis*, 25.12.1903, s. 2, *Roskilde Dagblad*, 25.12.1903, s. 2-3. Det fremgår af nogle af artiklerne, at Jenny Marie Axelline Christine Andersen var født i 1876. Hun afgik ved døden den 28. november 1918, Paul Steen og Arne Julin: *Dødsfald i Danmark 1881-1923. Akkumuleret oversigt*, 2004, Kjeldsen, Jenny, f. Andersen.

¹⁷ *Horsens Folkeblad*, 28.12.1903, s. 2, *Randers Dagblad og Folketidende*, 28.12.1903, s. 1, *Ringsted Folketidende*, 28.12.1903, s. 2, *Silkeborg Avis*, *Midt-Jyllands Folketidende*, 28.12.1903, s. 1, *Roskilde Dagblad*, 29.12.1903, s. 1. Se derudover *Dannebrog*, 26.12.1903, s. 3; *Den til Forsendelse med de Kongelige Brevposter privilegerede Berlingske Politiske og Avertissementstidende*, 28.12.1903, s. 1, *Thisted Amts Tidende*, 28.12.1903, s. 2, *Ribe Stifts-Tidende*, 28.12.1903, s. 2, *Aarhus Amtstidende*, 28.12.1903, s. 1, *Jyllands Posten*, 29.12.1903, s. 1, *Kolding Social-Demokrat*, 29.12.1903, s. 2, *Vestjyllands Social-Demokrat*, 29.12.1903, s. 1.

¹⁸ Ifølge størstedelen af de i note 16 citerede aviser afsatte forretningen i 1903 balsam for 200 mark om dagen i Tyskland. Jacob Kjeldsen udtrådte af firmaet "Mosmagasinet ved Andersen" den 14. februar 1912, *Den til Forsendelse med de Kongelige Brevposter privilegerede Berlingske Politiske og Avertissementstidende*, 16.2.1912, s. 4.

¹⁹ *Kalundborg Avis*, 7.5.1910, s. 1, *Aalborg Stiftstidende*, 7.5.1910, s. 1. Se desuden *Aftenbladet*, 9.5.1910, s. 1, *Viborg Stifts-Tidende*, 9.5.1910, s. 2, *Aalborg Amtstidende*, 18.5.1910, s. 1, *Lolland-Falsters Stifts-Tidende*, 20.5.1910, s. 3, *Middelfart Avis*, 22.5.1910, s. 2. Om Valdemar Schmidt, der også regnes for grundlæggeren af Ny Carlsberg Glyptoteks ægyptiske samling, se Torben Holm-Rasmussen: Valdemar Schmidt – Danmarks første ægyptolog. *Papyrus*, 25/1, 2005, s. 26-33, Mogens Jørgensen: Valdemar Schmidt og Carl Jacobsen –

[...]

“Naar man kender lidt til Hieroglyffer, staar det klart, at vi her har Skriveren Khonshotep for os”, siger Professoren smilende og peger paa en halvfjerde Alen lang, gul Trækiste, hvori man ser en Pakke, indsvøbt i lysbrunt Linned, sammenbundet paa Kryds og tværs med smalle Baand.

“Denne Skriver har levet i det 21. Dynasti, hvor man endnu brugte at begrave Præsteskabet og hvad dertil hørte paa højtidelig Vis. Senere gik Kunsten med Hensyn til Mumiekisterne stærkt tilbage; man gjorde ikke videre Flid med Udsmykningen, men lod Kisterne antage en Kasses Karakter. Vi er derfor glade ved at faaet fat i et saa pænt Eksempplar som dette.”

[...]

Mumien og Kisten har ialt kostet 2000 Francs, hvilken Pris Professoren finder meget moderat – naar Hensyn tages til Mumiens udmærkede Konservering og til de mange Omkostninger, der har været forbundet med dens Transport fra Theben hertil.

Ingeniør Kjeldsen har forøvrigt hjemme i sin Lejlighed to lige saa gamle ægyptiske Kadavere staaende, og han har nu indledet Forhandlinger med vore Provinsmuseer om Salget af dem.²⁰

Præsten *Khonshoteps* mumie og de tekstiler, den var indviklet i, er sidenhen udgået af Ny Carlsberg Glyptoteks samling, formentlig efter Schmidt har viklet den ud, og de eneste informationer, vi har om den, er de her citerede avisartikler.²¹ Den polykrome, ferniserede trækiste

videnskabsmanden og mæcenen. Et kapitel af dansk ægyptologis historie. Anne Marie Nielsen og Mogens Jørgensen (red.): *Tidernes morgen – på sporet af kulturens kilder i det gamle Mellemøsten – festskrift til ære for orientalisten Valdemar Schmidt, grundlæggeren af de mellemøstlige oldtidsstudier ved Københavns Universitet, skaberen af den ægyptiske samling i Ny Carlsberg Glyptotek*, 2008, s. 163-176, Bierbrier 2012, s. 494, Mogens Jørgensen: *Begyndelsen til det hele – historien om brygger Carl Jacobsens ægyptiske samling 1884-1925*, 2015.

²⁰ *Roskilde Dagblad*, 13.5.1910, s. 1, *Aarhus Stiftstidende*, 13.5.1910, s. 1.

²¹ Mumien er omtalt for sidste gang i *Dannebrog*, 25.5.1910, s. 1 (“Oppe i den ægyptiske Afdeling staar den brogede Mumiekiste, der indeholder de jordiske Levninger af *Khons-hotep*, Amons Præst, der døde for 3000 Aar siden i Luxor”), *Den til Forsendelse med de Kongelige Brevposter privilegerede Berlingske Politiske og Avertissementstidende*, 25.5.1910, s. 1 (“Den bisatte Ægypter, hvis Mumie endnu ligger i Kisten, lød Navnet Khons-hotep: ‘Guden Khons er tilfreds’ – et Navn, der altsaa svarer paa dansk til Theodor (eller ‘Guds Gave’)”), *Nationaltidende*, 25.5.1910, s. 10 (“Den afdøde var Præst, og Mumien findes endnu uaabnet og velbevaret i Kisten”), *Politiken*, 12.6.1910, s. 11 (“En glimrende bevaret og udmærket udført Mumiekiste, som er ført hertil af Jacob Kjeldsen, imponerer ved den Friskhed og Überørthed, hvormed Farver og Fernis virker endnu den Dag i Dag,

– der har været udstillet på Ny Carlsberg Glyptotek (inv. ÆIN 1069), lige siden Bryggeren erhvervede den i 1910 – kan ifølge den for kister for perioden etablerede typologi dateres til det 21. Dynasti [Ill. 5].²² At kisten, før Schmidt fik lejlighed til at besigtige den, fejlagtigt var dateret det 18. Dynasti (ca. 1550-1290 f.v.t.), skyldes utvivlsomt, at der på dens bund er malet en afbildning af Osiris og en kartouche, som indeholder Thutmosis III's (ca. 1480-1425 f.v.t.) tronnavn (*Menkheperra*) [Ill. 6].²³

Den 1. august samme år kunne *Aarhuus Stiftstidende* meddele, at Kjeldsen havde tilbudt at skænke de to andre mumier og kister til Aarhus Museum.²⁴ Den 26. august bragte *Politiken* dog et telegram fra Aarhus, hvori det fremgik, at Kjeldsens tilbud indbefattede en betydelig pengesum, og at museet, som derudover betvivlede mumiernes ægthed, havde takket nej til det.²⁵ Telegrammet fik Kjeldsens mellemmand til at skrive et læserbrev til avisen, som blev trykt to dage senere:

I *Politiken* for 26. da. findes et Telegram fra Aarhus, hvori meddeles, at Hr. Ingeniør Kjeldsen havde tilbudt Aarhus Museum to Mumier for en ret rundelig Betaling, men Museet afslog Tilbuddet, da det ikke følte sig helt sikker paa Mumiernes Ægthed.

Da Tilbudet til Museet skete gennem mig, beder jeg den højt-ærede Redaktion oplyse, at Hr. Professor Dr. Valdemar Schmidt har befundet Mumierne ægte, at Prisen for de to Mumier var ca. Halvdelen af, hvad Glyptoteket gav Hr. K. for én Mumie, og at Aarhus Museum afslog Tilbudet, fordi Mumierne faldt udenfor Museets Ramme.

Med Tak for Optagelsen.

*Frederik Meyring.*²⁶

skønt det er ca. 3000 Aar siden, Kisten blev forfærdiget til Ægypteren Khons-hotep, hvis Mumie endnu ligger velbeholden deri"). For *Khonshoteps* præstetitler jævnfør bilaget.

²² Den seneste og mest fyldestgørende publikation af kisten er Mogens Jørgensen: *Ægypten III*, 2001, s. 92-153. For den relevante typologi se Andrzej Niwinski: *21st Dynasty Coffins from Thebes. Chronological and Typological Studies*. Theben, V, Mainz 1988 (kisten er omtalt på s. 136 [no. 170]).

²³ Jørgensen 2001, s. 146, mener derfor, at fremstillingen af Osiris afbilder den guddommeliggjorte Thutmosis III. En anden og måske mere sandsynlig tolkning er, at kartouchen refererer til den farao, under hvilken kisten blev kommissioneret; i dette tilfælde Pinudjem I (ca. 1070-1030 f.v.t.), hvis tronnavn også lød *Menkheperra*.

²⁴ *Aarhuus Stiftstidende*, 1.8.1910, s. 2. Endvidere *Politiken*, 2.8.1910, s. 4, *Viborg Stiftstidende*, 2.8.1910, s. 2, *Kalundborg Avis*, 4.8.1910, s. 2.

²⁵ *Politiken*, 26.8.1910, s. 1.

²⁶ *Politiken*, 28.8.1910, s. 4.

Ingeniøren kan ikke umiddelbart have fundet en køber, der var villig til at betale den stipulerede sum, for de to mumier befandt sig stadig hjemme hos ham i februar 1912.

Byfogeden og mumierne

Onsdag den 21. februar 1912 kunne dagspressen berette, at byfogeden havde opsøgt Kjeldsen på hans bopæl og taget de to mumier og kister i pant, fordi han skyldte et patentbureau penge. Under overskriften "En Fogedforretning i to Mumier" beskrev avisen *København* det bizarre optrin på følgende vis:

Byfoged *Nygaard* var i Gaar ude paa en Forretning, der faldt lidt uden for de Eksekutioner i Møbler o. lign., der ellers udgør hans og hans Assistenters væsentligste Tilværelse.

Han var Overretssagfører *Aage Faurschou* følgagtig ud til den paa Vesterbrogade Nr. 40 boende, meget kendte Ingeniør *Kjeldsen* for at gøre Arrest for et Beløb paa 700 Kr., Ingeniøren skyldte Københavns Patentbureau.

Men Ingeniøren ejede ingenting. Alt, hvad der fandtes i Lejligheden, tilhørte ifølge Ægtepagt hans Hustru, den bekendte Opfinderske af Haarbalsam.

Jo, der var alligevel noget, som tilhørte Ingeniøren personlig:
To ægyptiske Mumier!

Og dem fandt Fogden nede i Kælderen, hvor retten derefter blev sat med det Resultat, at der blev gjort Arrest i Mumierne.

Dette gik altsammen meget glat. Men værre blev det, da Fogedvidnerne skulde til at taksere Mumierne.

Det ene af Vidnerne erklærede kort og godt, at "saadan et Par Herrer var han aldrig præsenteret for før!" Og det andet anlagde sin Vurdering ud fra den Betragtning, at det var "Klude og Ben", han havde med at gøre – 4 Øre pr. Pund!

Herimod protesterede Ingeniøren imidlertid paa det kraftigste. Der var ikke Tale om Klude og gamle Ben, men om Mumier – Mumier, som han mulig nok havde købt noget billigt, men som alligevel havde Guldvardi. Og dette kunne man begribe alene deraf, at han havde solgt den tredje af Selskabet – han havde oprindeligt haft tre – til selve Brygger *Jacobsen*, som havde betalt den med 2000 Kroner. Ergo maatte de to resterende Mumier

ogsaa hver være 2000 Kr. værd, ialt 4000 Kr., hvilket gav rigelig Dækning for de skyldige 700 Kr.!

Byfogden grundede en Stund nede i den mørke Kælder. Derefter dikterede han til Protokollen, at Fogedretten skønnede sig inkompetent til at vurdere Mumierne, og at derfor Stadens mest anerkendte Ægyptolog, Professor *Valdemar Schmidt*, vil være at tilkalde paa Rekvirentens Regning en af de nærmeste Dage, for at han kan afgive sin Vurderingsdom, inden Mumierne kommer under Auktionshammeren.

Det skal de imidlertid. Det staar urokkeligt fast.

Skønt det sagtens ikke netop har været dette, de to gode, gamle Ægyptere drømte om, da de for tre Tusind Aar siden vandrede ved Nilens Bred.²⁷

Samtlige aviser, der omtalte episoden, rapporterede i vid udstrækning de samme informationer som *København*.²⁸ *Aftenbladet* tilføjede dog mod bedre vidende, at "disse Mumier (sic) [...] er af en eller anden ægyptisk Prinsesse, der har levet 400 Aar før Kristus eller deromkring"; og at navnet på den formentlig af journalisten frit opfundne prinsesse var *Ma-ha-ra* [III. 7].²⁹

Allerede næste dag kunne man i *Social-Demokraten* læse om udfaldet af Schmidts vurderingsdom:

De i Gaar omtalte to Mumier, der tilhører Ingeniør *Kjeldsen*, og som Byfogden har gjort Arrest i, er nu blevne vurderede af Professor *Valdemar Schmidt*, der erklærer dem for fuldt 2000 Kr. værd.

²⁷ *København*, 21.2.1912, s. 1. Samme artikel blev bragt dagen efter i *Randers Amtsavis* og *Adressekontors Efterretninger*, 22.2.1912, s. 1.

²⁸ *Folkets Avis*, 21.2.1912, s. 2, *Holbæk Amts Venstreblad*, 21.2.1912, s. 2, *Horsens Avis*, *Skanderborg Amtsavis*, 21.2.1912, s. 1, *Korsør Avis*, 21.2.1912, s. 2, *Lolland-Falsters Stifts-Tidende*, 21.2.1912, s. 1, *Nationaltidende*, 21.2.1912, s. 2, *Politiken*, 21.2.1912, s. 3, *Randers Dagblad* og *Folketidende*, 21.2.1912, s. 2, *Riget*, 21.2.1912, s. 7, *Ringsted Folketidende*, 21.2.1912, s. 1, *Social-Demokraten*, 21.2.1912, s. 5, *Vestsjællands Social-Demokrat*, 21.2.1912, s. 2, *Aalborg Amtstidende*, 21.2.1912, s. 2, *Middelfart Venstreblad*, *Vestfyns Avis*, 22.2.1912, s. 1, *Nordjyllands Social-Demokrat*, 22.2.1912, s. 1, *Skive Folkeblad*, 22.2.1912, s. 1, *Thisted Amts Tidende*, 22.2.1912, s. 2, *Herning Avis*, 23.2.1912, s. 2.

²⁹ *Aftenbladet*, 21.2.1912, s. 2. At oplysningen er skrevet mod bedre vidende fremgår af artiklen "Gamle Piger i Chr. IX's Gade", bragt i *Aftenbladet*, 23.4.1910, s. 3 (jævnfør ovenfor). Navnet *Ma-ha-ra* er muligvis en forvanskning af "dronningenavnet" *Ma(at)-ka-ra*. Jeg er Kim Ryholt tak skyldig for dette forslag.

Pudsig nok havde Ingeniøren i Gaar et stort Rykind af Liebhave-
vere til de to afdøde Præstinder, hvis Alder svarer til deres Værdi
i Kroner, og det var navnlig Antikvitethandlere og Læger, der
var ivrige efter at komme i Besiddelse af de ægyptiske Damer.³⁰

Hvad der herefter skete med de to mumier (og deres kister), og hvem
der endte med at købe dem, har det ikke været muligt at finde ud
af, hvilket synes lettere besynderligt, når man tager den omfattende
medieomtale, som den kuriøse fogedforretning var genstand for, i be-
tragtning.³¹ Det kunne tyde på, at Kjeldsen var i stand til at afsætte
dem under endog meget private former. I 1950 dukker en af dem dog
pludselig op i Aarhus.

Taubasti

Den 19. november 1950 kunne *Demokraten* meddele, at fabrikant Ivan
Lystager (1904-1985) havde doneret en ægyptisk mumie og kiste til
den antiksamling i Aarhus, den klassiske arkæolog Poul Jørgen Riis
(1910-2004) etablerede i 1949 (i dag Antikmuseet):³²

Aarhus Universitet har modtaget en sjælden og usædvanlig gave,
en ægyptisk mumie fra omkring 1000 aar før Kristi fødsel [...].

Mumien er skænket universitetet af den københavnske lyn-
laasfabrikant Ivan Lystager, der er søn af fabrikant Hjalmar
Lystager, Viby. Fabrikant Lystager købte i sin tid mumien af

³⁰ *Social-Demokraten*, 22.2.1912, s. 3. Dagen efter kunne man læse den samme vurdering,
vedhæftet et referat af de forudgående begivenheder, i *Lolland-Falsters Folketidende*,
23.2.1912, s. 1.

³¹ Den sidste omtale af de to mumier, mens de stadig var i byfogedens varetægt, findes
i et portræt af Valdemar Schmidt, der blev bragt i forlængelse af sagen: "Det er denne
Mand, der er kommen til at spille en Rolle med i den muntre Beslaglæggelse af de to
Mumier. Sikkert kunne Fogden ikke have faaet nogen bedre og kyndigere Mand til
Bedømmelsen af Mumiernes Værdi"; *Næstved Tidende*, *Sydsjællands Folkeblad*, 23.2.1912,
s. 2, *Svendborg Avis*, *Sydfyns Tidende*, 23.2.1912, s. 2, *Horsens Folkeblad*, 24.2.1912, s. 1, *Kol-
ding Folkeblad*, 24.2.1912, s. 1, *Middelfart Avis*, 24.2.1912, s. 1, *Morsø Folkeblad*, 24.2.1912,
s. 1, *Skive Folkeblad*, 24.2.1912, s. 1, *Vendsyssel Tidende*, 24.2.1912, s. 1, *Bornholms Tidende*,
27.2.1912, s. 1.

³² Om samlingens tidlige historie, samt hvorfor, hvornår og hvordan den blev grund-
lagt, se Poul Jørgen Riis: En Jydsk Antiksamling. *KUML – Årbog for Jysk Arkæologisk Selskab*,
1952, s. 93-108. For den ægyptiske del af samlingen se derudover Thomas Christiansen:
En Århus historie. *Papyrus*, 35/2, 2015, s. 31-33.

etnografen Werner Jacobsen, der nu er paa ekspedition i Indien for "Jysk ekspeditionsfond" i Aarhus. Hvordan mumien oprindelig er kommet til Danmark vides ikke. Den er sendt til Aarhus pr. bil og omhyggeligt emballeret. Paa den store trækasse staar: "Forsigtig – ægyptiske mumie – ikke styrtes – ikke stødes." Det er ikke hver dag, et lig sendes med fragtbrev!

Den 3000-aarige Mumie er en kvinde, og en undersøgelse har godtgjort, at hun er død i en ret fremskreden alder. Navnet er ifølge paaskriften paa kisten Ta-Ba[-]Tiset, og hun har været præstinde, knyttet til Ammons tempel i Theben. (Adressen var altså ikke Tiset, som man maaske kunne fristes til at tro).

[...] Selve mumien er velbevaret – kun har man i sin tid fjernet lærredet fra ansigtet, saa kraniet nu er synligt. De øvrige beviklinger vil ikke blive fjernet, siger professor Riis, da man er bange for at beskadige liget. Derimod vil det antageligt blive røntgenfotograferet som led i arkæologernes studier. Man er bl.a. meget interesseret i, om der er skjulte amuletter indenfor "bandagen".³³

Den bemalede trækiste med tilhørende mumiebræt og mumien (inv. O 303) daterer sig også til det 21. dynasti [III. 8].³⁴ Det fremgår af hieroglyfindskrifterne, at den afdøde hed *Taubasti* (oldgræsk: *Θαυβαστις*,

³³ *Demokraten*, 19.11.1950, s. 1-2. Se desuden *Fyens Stiftstidende*, 18.11.1950, s. 7, *Aarhus Stiftstidende*, 18.11.1950, s. 6, *Fyens Stiftstidende*, 19.11.1950, s. 4, *Jydske Tidende*, 19.11.1950, s. 1, *Jyllands Posten*, 19.11.1950, s. 10, *Ny Tid*, 19.11.1950, s. 7, *Aarhus Stiftstidende*, 19.11.1950, s. 10, *Frit Folk*, 20.11.1950, s. 2, *Folketidende*, *Ringsted*, *Sorø*, *Haslev*, 20.11.1950, s. 2, *Horsens Avis*, *Skanderborg Amtsbavis*, 20.11.1950, s. 3, *Land og Folk*, 20.11.1950, s. 6, *Nationaltidende*, 20.11.1950, s. 10, *Silkeborg Avis*, *Midt-Jyllands Folketidende*, 20.11.1950, s. 8, *Sorø Amts-Tidende*, 20.11.1950, s. 3, *Thisted Amts Tidende*, 20.11.1950, s. 6, *Vendsyssel Tidende*, 20.11.1950, s. 5, *Østsjællands Folkeblad*, 20.11.1950, s. 2, *Aarhus Amtstidende*, 20.11.1950, s. 2, *Bornholms Tidende*, 21.11.1950, s. 8, *Frederiksborg Amts Avis*, 21.11.1950, s. 5, *Frederiksborg Amts Tidende*, 21.11.1950, s. 3, *Isefjordsposten*, 21.11.1950, s. 3, *Korsør Avis*, 21.11.1950, s. 2, *Middelfart Venstreblad*, *Vestfyns Avis*, 21.11.1950, s. 3, *Sorø Amts Dagblad*, 21.11.1950, s. 2, *Bornholms Avis*, 22.11.1950, s. 4, *Vejle Amts Folkeblad*, 22.11.1950, s. 3. Etnografen og arkæologen Werner Jacobsen (1914-1979) stiftede i 1950 "Danish Expedition to Africa and India" og gennemrejste på vej til Indien samme år Nordafrika, Mellemøsten og Sydøstasien i bil. I Ægypten købte han med midler fra Dansk Ekspeditionsfond, der leverede støtte til den anden Galatheaekspedition (1950-1952) og andre af tidens ekspeditioner, 69 genstande, som i dag befinder sig i Antikmuseets ægyptiske samling, Christiansen 2015 s. 31-32.

³⁴ Kisten, mumiebrættet og mumien har for nyligt været genstand for to omfattende studier, Rogério Sousa og Vinnie Nørskov: *Tabasety, the Temple Singer in Aarhus*. *Tra-*

ταυβασθις) og betegnedes som “husets herskerinde, sangerinde for Amon, gudernes konge”, hvilket vil sige, at hun var præstinde i Amon-templet i Karnak.³⁵ I betragtning af at den ovenfor citerede artikel fra *Fyens Stiftstidende* fra den 19. april 1910 oplyser, at Kjeldsen ejede en mumie af en tempelsangerinde ved navn *Tabasi*, kan der ikke herske nogen tvivl om, at ensemblet i Aarhus oprindeligt hidrører fra hans samling.³⁶

Efter kisten var blevet fundet, og før den ankom til Aarhus, har den været genstand for en del ubehjælpsomt udførte restaurationsarbejder; f.eks. er låget dækket med voks, formentlig et forsøg på at “stabilisere” dekorationsprogrammet, og beskadigede områder udfyldt med gips og forfalskede hieroglyffer. Ved samme lejlighed er ansigtet på mumiebrættet blevet skåret af, så det kunne sælges separat, og så mumiens blottede kranie var synligt, når kistelåget var taget af [Ill. 9].³⁷ Desuden viste røntgenbilleder, taget af Carl Krebs (1892-1979) kort efter mumiens ankomst til Aarhus, at den ikke indeholdt amuletter eller lignende, og at den var blevet åbnet og gennemrodet efter balsameringen.³⁸ Det virker sandsynligt, at det er Kjeldsen eller en senere ejer, snarere end Mohammed Abd er-Rasul, der har forestået disse indgreb, da *Khonshotebs* kiste i Ny Carlsberg Glyptotek ikke er blevet “restaureret” således³⁹ – og da billedet, taget af hans mumie i ingeniørens daværende lejlighed i Christian IX’s Gade, tydeligt viser, at intet forsøg var gjort på at afdække den, før han solgte den til Ny Carlsberg Glyptotek i 1910 [Ill. 1].

I et maskinskrevet brev fra 1997, der befinder sig i Antikmuseets arkiv, forklarer Riis hvorledes Lystager i sin tid erhvervede *Taubastis* mumie og kiste:

[...] Werner Jacobsen, ethnografen, skulde sammen med andre til house-warming party hos Lystager i Lyngby og tog med S-toget derud. Da de var i god tid, kiggede de på butikker undervejs og opdagede da i en antikvitetshandel pågældende mumie. Hos

bajos de Egiptología, 9, 2018, s. 207-224, Rogério Sousa: *Gilded Flesh – Coffins and Afterlife in Ancient Egypt*, Oxford/Philadelphia 2019, s. 128-146.

³⁵ For *Taubastis* navn og titler se bilaget.

³⁶ *Fyens Stiftstidende*, 19.4.1910, s. 1.

³⁷ Sousa og Nørskov 2018, s. 222-223. Sousa 2019, s. 133-134.

³⁸ Riis 1952, s. 99.

³⁹ En tilstandsbeskrivelse fra 1961 i Ny Carlsberg Glyptoteks arkiver beretter dog, at låget på *Konshotebs* kiste viste begyndende afskalning i de øverste farvelag, og at årsagen måtte tilskrives et tidligere påført overtræk, “antageligt limvand”.

Lystager fik de forevist hele huset, og Lystager spurgte, om de ikke synes alt var fortrinligt. Jo, svarede Werner Jacobsen; men du mangler en mumie, og vi kan skaffe dig en. Resultatet blev købet, og da Lystager var blevet skilt, havde han mumien liggende i konens seng. Der er flere detaljer, som jeg ikke kan huske, men dem kan du finde i arkivet.⁴⁰

Desværre findes de af Riis omtalte arkivalier, der måske kunne have indeholdt vigtige informationer om købet såsom navnet og adressen på antikvitetshandlen, ikke længere i Antikmuseet.

Den forsvundne mumie

Det har ikke været muligt at finde ud af, hvad der skete med Kjeldsens tredje mumie og tilhørende kiste, og hvor de er i dag. De indgår ikke i nogen dansk samling og må derfor enten befinde sig et sted i udlandet eller være gået tabt. Det fremgår af de ovenfor citerede aviser, at denne kiste og mumie også daterer sig til det 21. dynasti og har tilhørt en korsangerinde i templet i Karnak (utvivlsomt en parafrase af titlen "sangerinde for Amon"), hvis navn i *Fyens Stiftstidende* og *Aftenbladet* er gengivet som henholdsvis *Tamatet* og *Tarnatet*.⁴¹ Ingen af disse to navne giver umiddelbart nogen mening på old-ægyptisk, men i *Fyens Stiftstidende* tilføjes den vigtige information, at *Tamatet* er "et Kælenavn, der nærmest svarer til Kätchen",⁴² hvilket gør det nærliggende at tro, at *Tamatet* refererer til en skrivemåde af et fra det gamle Ægypten velkendt navn, der i dag konventionelt transskriberes *Tamit*, og som netop betyder "Katten" (og at *Aftenbladets* typograf har forvekslet "m" og "rn").⁴³

⁴⁰ Brev fra Poul Jørgen Riis til Pia Guldager Bilde, 21.1.1997. Den omtalte housewarming må have fundet sted i 1939, hvor Ivan Lystager flyttede fra Blidahpark (Hellerup) til Holmevej 12 (Virum), sammenhold *Kraks Vejviser*, II, 1939, s. 731 med *Samling af Anmeldelser til Handelsregistrene*, 9, 1939, s. 183 og *Kraks Vejviser*, II, 1940, s. 715. Lystager boede på Holmevej 12 frem til sin død, jævnfør *Kraks Vejviser for København og Omegn*, 1, 1985, s. 665.

⁴¹ *Fyens Stiftstidende*, 19.4.1910, s. 1, *Aftenbladet*, 23.4.1910, s. 3. Hermann Ranke, *Die ägyptischen Personennamen*, I, Glückstadt 1935, s. 357 (no. 5).

⁴² *Fyens Stiftstidende*, 19.4.1910, s. 1.

⁴³ Jævnfør f.eks. følgende skrivemåde af navnet i Ranke 1935, s. 357 (no. 5).

En familiegrav?

Siden de mumificerede ejere af de tre kister alle var medlemmer af det thebanske præsteskab under det 21. dynasti og formentlig blev fundet i samme grav i Deir el-Bahari,⁴⁴ var de muligvis beslægtet. Hvis det er tilfældet, må den generiske afbildning af *Khonshoteps* unavngivne hustru, der bar titlerne “husets herskerinde, sangerinde for Amon, gudernes konge”, på venstre side af hans kiste, fremstille “Katten” (*Tami?*) [Ill. 10], da lægevidenskabelige undersøgelser, foretaget i 1988, af *Taubastis* mumie viste, at hun var en svært handikappet tandløs kvinde på 40-60 år, der ville være død i barselssengen, hvis hun havde født et barn [Ill. 11].⁴⁵ At de to kvinder måske var beslægtede, fremgår også af deres navne, siden *Taubastis* navn betyder “Hende-(der-tilhører-)Bastet (en kattegudinde)” og hun var derfor formentlig opkaldt efter sin mor, “Katten”, da det var sæd og skik i det gamle Ægypten at navngive børn efter fædrene/mødrene ophav.⁴⁶

Konklusion

Denne artikel har fortalt historien om, hvordan tre ca. 3000 år gamle mumier med tilhørende kister fandt deres vej til Danmark i 1910, og to af dem sidenhen endte med at indgå i henholdsvis Ny Carlsberg Glyp-

⁴⁴ Valdemar Schmidt, der jo som den eneste ægyptolog havde set de tre mumier og kister og talt med Jacob Kjeldsen, skrev i *Levende og Døde i det gamle Ægypten – Album til ordning af Sarkofager, Mumiekister o. lign.*, 1, 1919, s. 148 (no. 761), at *Khonshoteps* kiste “fandtes i Qurna i Theben i en, som det synes, ikke plyndret Grav, hvis Indhold erhvervedes af afd. Ingeniør Kjeldsen”.

⁴⁵ Sousa og Nørskov 2018 s. 208-212 og s. 218-220, Sousa 2019, s. 141-143. Umiddelbart synes resultaterne af den lægevidenskabelige undersøgelse at blive modsagt af artiklen i *Fyens Stiftstidende*, 19.4.1910, s. 1, hvori det hedder sig, at “Ejeren af Mumierne oplyser, at Tabasis Datters Gravsten findes ret velbevaret i British Museum i London”. Henvisningen er dog antagelig til Tayshep[...]tjs stele i British Museum (inv. BM EA 1086), der ingen relation har til mumien og kisten i Antikmuseet, da moren bærer et andet navn, *Tabes* (oldgræsk: ταβης), og den derudover stilistisk daterer sig til midten af det 26. dynasti, jævnfør Georges Legrain: *Textes recueillis dans quelques collections particulières. Recueil de travaux relatifs à la philologie et à l'archéologie égyptiennes et assyriennes*, XIV, 1893, s. 61 (no. 94), Peter Munro: *Die spätägyptischen Totenstelen. Ägyptologische Forschungen*, 25, Glückstadt 1973, s. 254. For morens navn se Ranke 1935, s. 359 (no. 15).

⁴⁶ Det synes at være skæbnens ironi, at Kjeldsen ejede to mumier med disse navne, da han afskyede katte og derfor aflivede dem i stor stil og på bestialsk vis, jævnfør *Social-Demokraten*, 25.10.1905, s. 4.

toteks og Antikmuseets ægyptiske samlinger, mens den tredje forsvandt sporløst i 1912. Den bibringer en mængde hidtil ukendte informationer om betydningsfulde museumsgenstande og deres biografi, såsom at de tre kister og mumier blev fundet af Mohammed Abd er-Rasul, en søn af den berygtede antikvitethandler Mohammed Ahmed Abd er-Rasul, i Deir el Bahari, formentlig i samme (familie-)grav, og derefter købt af Jacob Kjeldsen i Luxor. At mumiernes (og kisternes) omtumlede efterliv i 1910'ernes København er veldokumenteret skyldes i høj grad, at Kjeldsen var en i samtiden velkendt person, mestendels fordi han besad adskillige karakterbrister, og derfor optrådte hyppigt i dagbladenes spalter.

Det var udelukkende muligt at fortælle denne historie takket være Mediestream. Artiklen demonstrerer, at Mediestream ikke blot er en guldgrube for historikeren, men også for arkæologen eller kuratoren, der har interesse i at skrive genstands biografier. Mængden af materiale i Mediestream gør dog, at forskeren, der vil bruge databasen til sådanne formål, må væbne sig med tålmodighed og berede sig på at gennemlæse hundredvis af artikler, der til tider ingen relevans har for det pågældende studium, da man meget let kommer til at overse vigtig information, hvis man søger for specifikt i databasen.

Efterskrift

Jacob Kjeldsen forsvandt fra denne historie, da han af byfogeden i 1912 blev tvunget til at afstå sine mumier, men ikke fra avisernes spalter. I 1913 var han igen kommet i økonomisk uføre, hvilket førte til, at han denne gang selv blev arresteret, som det fremgår af *Folkets Avis* fra den 1. april samme år:

Ingeniør *Jacob Kjeldsen* fra Vesterbrogade 40, er i Lørdags bleven anholdt af Københavns Opdagelsespoliti.

For et Par Aar siden laante han af Smørgrosserer *Kragh*, Frederiksberggade Nr. 12, 4000 Kr. I Pant for disse gav han sit Møblement. Tiden gik, men Kjeldsen betalte ikke en eneste Øres Afdrag og for 14 Dage siden gjorde derfor Grosserer *Kragh* Udlæg i det pantsatte.

En Dame, der bor i Lejlighed sammen med Kjeldsen og driver Skægbalsamsforretning, var alene i Lejligheden, da Fogden kom, hun protesterede mod at Fodgen gjorde Udlæg i Møblerne.

Da Kjeldsen ikke var hjemme, efterlod Byfogden en Tilsigelse til ham om at møde paa Byfogedkontoret den paafølgende Formiddag. Kjeldsen mødte imidlertid ikke, og Fogden lod da gaa Meddelelse til Politiet om at anholde ham og fremstille ham for Fogedprotokollen.

En opdager, *Koch*, fandt ham i *Kroghs* Fiskerestaurations ved Gl. Strand, hvor han sad og souperede med en Dame.

Da Kjeldsen forlod Restaurationen, stod Opdageren paa Lur for at anholde ham, men i det samme, han saa sig opdaget, løb han ned i Røgmand *Nielsens* Forretning for at skjule sig. Et Par Gadebetjente blev tilkaldt for at staa Vagt, og kort efter maatte Kjeldsen følge med til Arresten paa Nytorv.

I Gaar Middags blev Kjeldsen fremstillet for Underfoged *Schiørring*, og maatte her erkende, at han ikke var i Stand til at tilbagebetale de 4000 Kr.

Det gik jo nogle Gange, men en skønne Dag, da Husbeboerne overfor Politiet paa Svendsgades Politistation optraadte som Vidner imod Kjeldsen, maatte denne endelig indrømme Bedrageriet, og klarede sig først, da Anmelderen tog sin Anmeldelse tilbage.

Kjeldsen vil ogsaa være Publikum bekendt fra den Fogedforretning, der for et Aars Tid siden blev foretaget hos ham, hvor 2 ægyptiske Mumier blev udlagte som Pant til et Beløb for 100 Kr.

Kjeldsen er et af de Mennesker som lang Tid vil "svømme ovenpaa" i et Storstadsliv, men en skønne Dag brister som en Sæbeboble.⁴⁷

Da man sjældent taler ondt om de døde, var tonen mere forsonende i *Aftenbladet*, der den 16. november 1914 meddelte, at Kjeldsen var afgang ved døden:

Ingeniør *Jacob Kjeldsen*, der er kendt herhjemme som en glad og munter København'er og i Udlandet som Medindehaver af den ofte omtalte Fabrik for Skægbalsam, er afgang ved Døden ude paa Righospitalet.

Han havde ligget syg derude af en ondartet Malaria, som han i sine unge Aar paadrog sig ovre i Østen.⁴⁸

⁴⁷ *Folkets Avis*, 1.4.1913, s. 2.

⁴⁸ *Aftenbladet*, 16.11.1914, s. 1

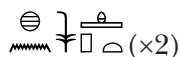
BILAG

Ægyptiske personnavne og titler

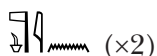
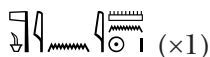
Det er håbet, at nedenstående katalog over de personnavne og titler, der er indskrevet på de to mumiekister i Ny Carlsberg Glyptotek og Antikmuseet, kan bistå forskere i eftersøgningen af den tredje mumie og kiste, som Jacob Kjeldsen i sin tid ejede, og eventuelt yderligere genstande i andre samlinger, der relaterer sig til gravfundet, gjort af Mohammed Abd er-Rasul i Deir el-Bahari.

Ny Carlsberg Glyptotek (inv. ÆIN 1069)⁴⁹

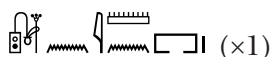
Navn: *Khonshotep*⁵⁰

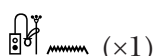
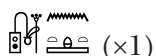
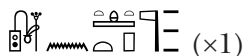
Titel 1: Gudfar for Amon-Ra, gudernes konge; fork. Gudfar for Amon-Ra, Gudfar for [...]

Titel 2: Skriver for Amons tempel

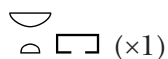

Titel 3: Skriver for gudernes offergaver; fork. Skriver (for) gudens offergaver, Skriver for offergaver, Skriver for [...]

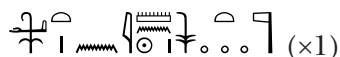

Hustru: Unavngiven

Titel 1: Husets herskerinde

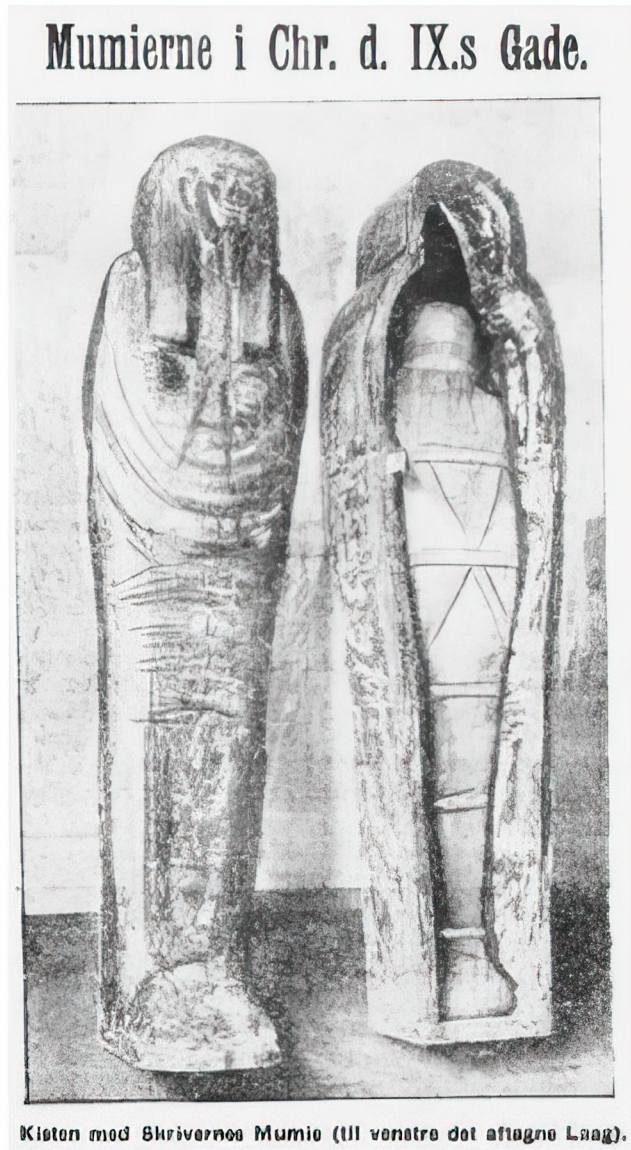
Titel 2: Sangerinde for Amon-Ra, gudernes konge

⁴⁹ Efter fotografier i Jørgensen 2001, s. 92-153. *Khonshotep*s navn (og titler?) udgør ikke en integreret del af kistens indskrifter, men er indsat sekundært i blanke felter, hvilket godtgør, at kisten ikke oprindeligt var forfærdiget specifikt for ham.

⁵⁰ For navnet se Ranke 1935, s. 271 (no. 12).

ILLUSTRATIONER

Ill. 1: Fotografi af *Khonshoteps* kiste og mumie, som prydede forsiden af *Aftenbladet* den 27. april 1910. Foto: Det Kgl. Bibliotek.

Ill. 2: Kobberstik efter et fotografi, taget af Edward L. Wilson i januar 1882, hvorpå Mohammed Ahmed Abd er-Rasul (i hvidt) poserer foran den berømte cachette i Deir el-Bahari. På klippen ligger Gaston Maspero, den daværende leder af den ægyptiske antikvitetsjeneste. Ill.: *Century Magazine* 34, maj 1887, s. 8.

Ill. 3: Portræt af "Ingeniør Jacob Kjeldsen" i *Elektroteknisk Tidsskrift*, 5/4, 1900, s. 23.
Foto: Det Kgl. Bibliotek.

= 5000 Mark Belohnung =
für Bartlose und Kahlköpfige.

Bart und Haar tatsächlich in 8 Tagen durch **echt dänischen „Mos Balsam“** hervorgerufen. Alt und Jung, Herren und Damen brauchen nur „Mos Balsam“ zur Erzeugung von Bart, Augenbrauen und Haar, denn es ist bewiesen worden, dass „Mos Balsam“ das einzige Mittel der modernen Wissenschaft ist, welches während 8 bis 14 Tagen durch Einwirkung auf die Haarpapillen dieselben derartig beeinflusst, dass die Haare **gleich** zu wachsen anfangen. Unschädlichkeit garantiert.

Ist dies nicht die Wahrheit, zahlen wir
===== 5000 Mark bar =====

jedem Bartlosen, Kahlköpfigen oder Dünghaarigen, welcher Mos Balsam sechs Wochen ohne Erfolg benutzt hat.

Obs.: Wir sind die einzige Firma, welche eine derartige Garantie leistet. Aerztliche Beschreibungen und Empfehlungen. Vor Nachahmungen wird **dringend** gewarnt.

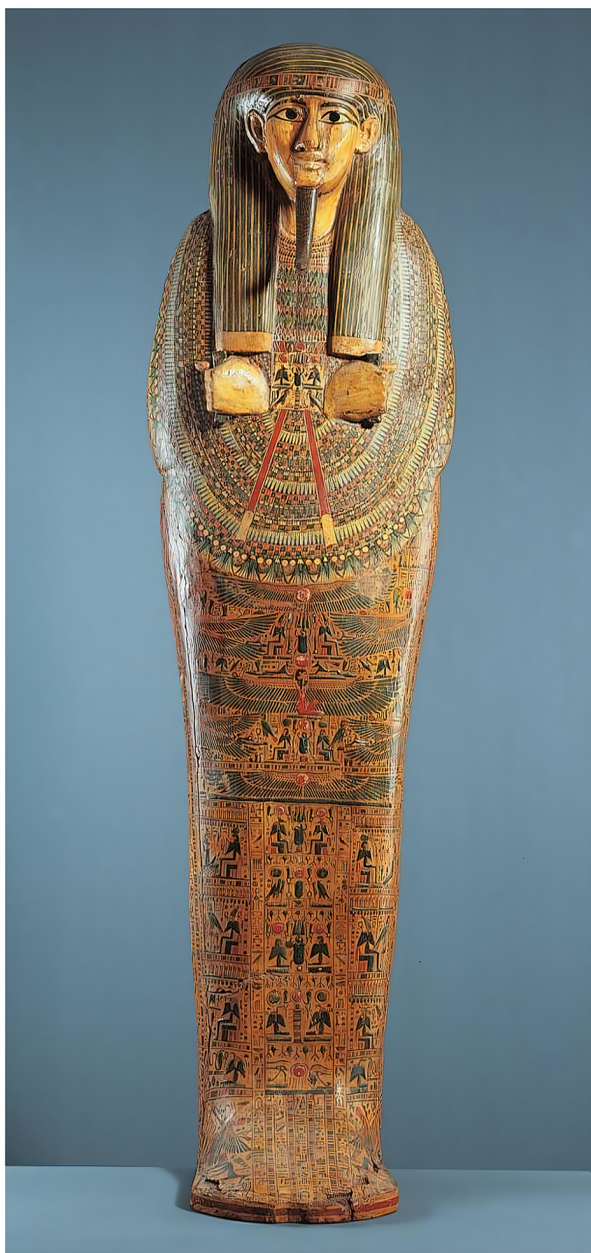
Betreffend meine Versuche mit Ihrem „Mos Balsam“ kann ich Ihnen mitteilen, dass ich mit dem Balsam durchaus zufrieden bin. Schon nach 8 Tagen erschien ein deutlicher Haarwuchs, und trotzdem die Haare hell und weich, waren Sie doch sehr kräftig. Nach 2 Wochen nahm der Bart langsam seine natürliche Farbe an, und dann erst fiel die ausserordentlich günstige Wirkung Ihres Balsams recht ins Auge. Dankend verbleibe ich I. C. Dr. Ferg. Kopenhagen.

1 Paket „Mos“ 10 Mk. Diskr. Verpackung. Durch Vorauszahlung oder Nachnahme zu erhalten. Man schreibe an **das grösste Spezialgeschäft der Welt:**

Mos-Magasinet, Copenhagen K. 5. Dänemark.

(Postkarten sind mit 10 Pf.-Marken und Briefe mit 20 Pf.-Marken zu frankieren.)

Ill. 4: Annonce for Jenny Andersens mosbalsam. Ill.: *Lustige Blätter – schönstes buntes Witzblatt Deutschlands*, 22/8, 1907, s. 15.

Ill. 5: *Khonshotep's* kiste (Ny Carlsberg Glyptotek, ÆIN 1069).

Foto: Ole Haupt.

Ill. 6: Afbildning af Osiris malet i bunden af *Khonshotept's* kiste
(Ny Carlsberg Glyptotek, ÆIN 1069). Foto: Ole Haupt.

Ill. 7: Tegning bragt i *Aftenbladet* den 21. februar 1912.

"Der dekretes Arrest i Prinsesse Ma-ha-ra."

Foto: Det Kgl. Bibliotek.

III. 8: Udsnit af *Taubastis* kiste (Antikmuseet, O 303). Foto: Rogério Sousa.

III. 9: *Taubastis* mumiebræt (Antikmuseet, O 303).
Foto: Rogério Sousa.

Ill. 10: Maleri på venstre side af *Khonshotept's* kiste, der afbilder hans unavngivne hustru (Ny Carlsberg Glyptotek, ÆIN 1069). Foto: Ole Haupt.

III. 11: *Taubastis* mumie, som den tager sig ud i dag (Antikmuseet, O 303).
Foto: Rogério Sousa.

SUMMARY

THOMAS CHRISTIANSEN: *The Engineer and the Egyptian Mummies: A Scoop from the 1910s*

The article contains a wealth of new and valuable information on important ancient Egyptian objects that are today housed and on display in the Ny Carlsberg Glyptotek in Copenhagen and the Museum of Ancient Art (Antikmuseet) in Aarhus. Using *Mediestream* – a service provided by the Royal Library that allows you to access and search more than 35 million digitised Danish newspaper pages – it tells the curious story of a Danish engineer, Jacob Kjeldsen (1873-1914), and three ancient Egyptian mummies and coffins from the 21st Dynasty (c. 1070-950 BCE).

From the study of these newspapers it emerges that, during a trip to Egypt in 1910, Kjeldsen had acquired three mummies and coffins in Luxor from Mohammed Abd er-Rasul – a son of the infamous antiquities dealer Mohammed Ahmed Abd er-Rasul – who had discovered them in a tomb in Deir el-Bahari. Shortly after Kjeldsen's return to Copenhagen, descriptions of the objects began to circulate in the press, and Valdemar Schmidt (1836-1925), the first Danish Egyptologist, acquired the coffin and mummy of a priest of Amun by the name of Khonshotep for the Ny Carlsberg Glyptotek (inv. ÆIN 1069).

During the autumn of the same year, Kjeldsen tried to sell his two remaining mummies, both female priestesses of Amun, and their coffins to the Museum of Aarhus (Aarhus Museum), but without success. Instead, they were impounded and auctioned off by the town magistrate in 1912, because Kjeldsen owed money to a patent office in Copenhagen. This is the last reference to the two mummies in the newspapers, until one of them cropped up out of the blue in Aarhus.

In 1950 the newspapers reported that an industrialist, Ivan Lystager (1904-1985), had donated an Egyptian mummy and coffin to the newly founded Museum of Ancient Art in Aarhus. The name, Taubasti, and titles, 'Lady of the House' and 'Chantress of Amun', inscribed on the coffin (inv. O 303) leave no room for doubt that it and the accompanying mummy once belonged to Kjeldsen. A letter in the archives of the museum informs us that Lystager had bought them in an antiquities shop in Copenhagen in 1939.

The fate of Kjeldsen's last mummy and coffin and their current whereabouts are still unknown. From the newspapers it can be deduced that the coffin stems from the same period (the 21st Dynasty) and was made for a woman, who also bore the titles 'Lady of the House' and 'Chantress of Amun', and probably answered to the name of Tamit.

Because of onomastics and the fact that the three coffins all derive from the same period and were made for members of clergy of Amun in Thebes, it is likely that Mohammed Abd er-Rasul found the three mummies interred together in an unknown family tomb in Deir el-Bahari in 1910. The article is therefore supplemented with an appendix, which provides a catalogue of the names and titles inscribed in hieroglyphs on the two coffins in the Ny Carlsberg Glyptotek and the Museum of Ancient Art. Hopefully, it can assist researchers in the search for the now lost coffin and mummy (and potentially other grave goods from the same tomb) in state and private ancient Egyptian collections around the world.

FUND OG FORSKNING

BIND 61

2022

DET KGL. BIBLIOTEK

FUND OG FORSKNING

Bind 61

2022

FUND OG FORSKNING

I DET KONGELIGE BIBLIOTEKS

SAMLINGER

Bind 61

2022

With summaries

KØBENHAVN 2022

UDGIVET AF DET KGL. BIBLIOTEK

Om billedet på smudsomslaget, se side 22.

Det kronede monogram på kartonomslaget er tegnet af
Erik Ellegaard Frederiksen efter et bind fra Frederik 3.s bibliotek.

Om titelvignetten, se side 109.

© Forfatterne og Det Kgl. Bibliotek

Redaktion:

Claus Røllum-Larsen

Artikler i *Fund og Forskning* gennemgår 'double blinded peer-review' for at kunne antages. Undtaget fra denne norm er dog i dette nummer artiklerne under 'Fund'.

Grafisk tilrettelæggelse: Narayana Press

ISSN 0069-9896

EN ENGELSK BOGSKAT I DET KGL. BIBLIOTEK, AARHUS

Thomas Speghths udgave
af Geoffrey Chaucers værker, London 1598

AF
ALLAN WESTPHALL

I Boghistorisk Samling i Det Kgl. Bibliotek i Aarhus findes der et eksemplar af den engelske middelalderdigter Geoffrey Chaucers samlede værker trykt i London i 1598. Bogens fulde titel er *The Workes of our Antient and Learned English Poet Geffrey Chavcer*.¹ Denne udgave blev redigeret af den engelske skolemand Thomas Speght og trykt i Adam Islips bogtrykkeri i London for George Bishop, og den må anses som et af de betydningsfulde bogværker, vi har indenfor den tidlige britiske litteratur her i landet; helt på højde med to inkunabeludgaver trykt af William Caxton, Englands første bogtrykker, og den anden folioudgave af Shakespeares samlede værker, trykt i London 1632, som opbevares i Det Kgl. Bibliotek i København.²

Thomas Speght (c. 1550-1621) studerede ved Peterhouse i Cambridge, hvor han var aktiv i en gruppe af studerende ved et college, der alle var entusiastiske læsere af Geoffrey Chaucer (ca. 1340-1400), og studerede hans værker intenst, særligt samlingen af 24 fortællinger, kendt som *Canterbury Fortællingerne*, som Chaucer skrev på indtil sin død, og som regnes for hovedværket indenfor engelsk senmiddelalderlitteratur. Speghths udgave af *The Workes* blev trykt af Adam Islip i London i foråret 1598, i tre tryk for udgiverne George Bishop, Bonham Norton,

¹ Bogen har opstillingssignatur Boghist RE 4-00485. Der findes også et eksemplar af den samme udgave i en nyere indbinding fra 1800-tallet i Det Kgl. Bibliotek i København (18, 132 00426 BHS).

² De to inkunabeltryk af William Caxton er *Myrrour of the World* fra 1480 (Inc. Haun. 2759) og *The Book of Good Manners*, 1487 (Inc. Haun. 2581). Den anden folio-udgave af Shakespeares samlede værker er *Mr William Shakespeares Comedies, histories and tragedies*, London: Thomas Cotes, 1632 (18, 231 00729 BHS).

og Thomas Wight. Disse tryk er identiske, men har små forskelle i titelbladet.³

Thomas Speghths rationale for den ambitiøse udgivelse var at finde Chaucer frem fra den middelalderlige epoke, støve ham af, forklare arkaismer og obskure referencer og således præsentere ham for moderne læsere som den forfatter fra den klassiske epoke, der grundlagde den engelske poetiske tradition. I dette projekt fremstiller Spegth sig selv som noget af en antikvar og renæssancehumanist, der kortlægger Chaucers levned og formodede adelige baggrund samt den lærdom, som er indeholdt i hans forfatterskab (ordene fra titelbladet "Our antient and learned English poet" afslører meget om projektet). At fremstille de to centrale aspekter, Chaucers antikke baggrund og lærdom, udgør den motiverende impuls for Speghths udgivelse og forklarer, hvorfor bogen er en af de første engelske bogudgivelser, der indeholder en stor del af det tekstkritiske apparat, omend i rudimentær udformning, som vi nu forbinder med moderne kritiske udgaver. I bogen finder vi således en omfattende forfatterbiografi, en liste over tekstkilder, samt et omfattende leksikon, der forklarer Chaucers engelsk, for da Spegth skriver, to hundrede år efter Chaucers død, kan Chaucers middelengelsk virke fjernt og udfordrende for samtidige læsere, og mange ord og fraser benyttes ikke længere på engelsk.⁴

Bogen i Det Kgl. Bibliotek i Aarhus er den udgave, der blev trykt for London-forlæggeren George Bishop, som også var formand for trykkerlauget *The Stationers' Company*, det forbund der blev grundlagt i 1403 og som, med kongelig licens fra 1557, havde opsyn med, og monopol på al trykning og bogudgivelse i England. Bogen er komplet i alle henseender, og den er organiseret således:

³ Disse tre udgaver er listet i *English Short Title Catalogue*, 2nd ed. som indexnummer 5077, 5078, 5079. Vores udgave er STC 5077, udgivet af George Bishop. En kortfattet bibliografisk beskrivelse af bogen kan findes i William T. Lowndes, *The Bibliographer's Manual of English Literature: A New Edition Revised, Corrected, and Enlarged* by H. G. Bohn (London: 1869), I, 425. En mere detaljeret bibliografisk beskrivelse kan findes i E. P. Hammond, *Chaucer: A Bibliographical Manual* (New York: Macmillan, 1908), 122-25. Titelbladet i bogen i Det Kgl. Bibliotek i Aarhus (lige såvel som i eksemplaret i København) har den korte indskrift "Londini. Impensis Geor. Bishop. Anno 1598". Det mere hyppigt forekommende titelblad har "London. Printed by Adam Islip at the charges of Thomas Wight [eller Bonham Norton]. Anno 1598".

⁴ Nyttig diskussion om Speghths redigeringsarbejde kan findes i Derek Pearsall, "Thomas Spegth", i *Editing Chaucer: The Great Tradition*, red. Paul G. Ruggiers (Norman, Oklahoma: Pilgrim Books, 1984), 93-116. Devani Mandira Singh, "'In His Old Dress': Packaging Thomas Spegth's Chaucer for Renaissance Readers", *The Chaucer Review* (51, 4, 2016), 478-502.

- Thomas Speghs dedikation af værket til Sir Robert Cecil (1563-1612), britisk statsmand og den vigtigste rådgiver for dronning Elizabeth 1. (1 side).
- Fortale til læseren (2 sider).
- Francis Beaumonts tale til Thomas Speght (Beaumont var en nær ven igennem studietiden i Peterhouse og opfordrede Speght til at redigere Chaucer, som de begge beundrede) (4 sider).
- En kort dialog mellem læseren og Chaucer (i hvilken Chaucer udtrykker sin taknemmelighed til Speght, som har reddet ham fra glemsel) (1 side).
- "The Progenie of Geffrey Chaucer" (en grandios kobbertrykt portrætside, der viser Geoffrey Chaucer (i det såkaldte Hoccleve-portræt, malet af en ukendt kunstner i et manuskript af *Regiment of Princes* af Thomas Hoccleve, som menes at have kendt Chaucer) omkranset af et stamtræ og en adelsgenealogisk oversigt af noget tvivlsom karakter, der knytter Chaucer og hans efterkommere til det britiske kongehus. Dette er en usædvanlig placering af portrættet, som oftest ses overfor titelbladet) (1 side).
- William Thynnes tale til kong Henry 8. (dette er et genoptryk af Thynnes dedikation fra hans 1532 Chaucer-udgave. Denne dedikation blev genoptrykt i samtlige 1500-tals udgaver af Chaucers værker, der alle søger den royale tilknytning) (3 sider).
- "The Table" (en indholdsfortegnelse over bogens 43 Chaucer-tekster, listet med folio-numre) (3 sider).
- "The Prologues" (fire korte digtninger og visdomsord, tilskrevet Chaucer. Dette er et genoptryk fra William Thynnes Chaucer-udgave fra 1532) (2 sider).
- "His Life Collected" (Speghs Chaucer-biografi. Dette er den første trykte Chaucer-biografi på engelsk, og den forblev autoritativ efter datidens kriterier til et langt stykke ind i 1800-tallet. Det er meget uvist, om Chaucer studerede i Oxford eller havde aristokratisk baggrund, som Speght postulerede, men det passede overmåde godt ind i hans fokus på Chaucers lærdom og adelskab) (18 sider).

- “Arguments to euery Booke gathered” (en opsummering, koncis og korrekt, af alle bogens tekster, med nogen moralsk tolkning. Inkluderingen af disse korte referater fortsætter en etableret praksis ved udgivelser af klassiske forfattere) (6 sider).
- Chaucers samlede værker (teksterne er et genoptryk, side-for-side, af John Stows Chaucer-udgave fra 1561, med mindre, sporadiske ændringer, hovedsageligt i Prologen til *Canterbury Fortællingerne*. Spegth var *augmentor*, snarere end *editor* af Chaucer, og hans udgave tilføjer to nye tekster til Chaucers *oeuvre*, *The Floure and the Leafe* og *Chaucers Dreame*, som i dag kendes som *Book of the Duchesse* og fortsat anerkendes som et værk af Chaucer).
- “The old and obscure words of Chaucer, explained” (Dette leksikon er et udtryk for, at Chaucers engelsk virkede arkaisk og vanskeligt for en læser på 200 års afstand. Det indeholder omkring 2000 ord og forblev standard ordforklaringer indtil John Urrys Chaucer-udgave fra 1721. I dag kan vi nok bedst karakterisere denne oversigt som et proto-glossarium, da det blot giver enkelte synonyme til vanskelige ord i Chaucer, uden teksthenvisninger, etymologiske udredninger, eller grammatiske varianter. Det er, med andre ord, en simpel praktisk guide til tekstforståelse) (14 sider).
- “The French in Chaucer, translated” (2 sider).
- “Authors cited by G. Chaucer, by name declared” (2 sider).
- “Corrections of some faults, and Annotations upon some places” (dette er en kombination af *errata* og tekstforklaringer. Forklaringerne virker noget utilstrækkelige og vilkårlige, men siger dog en del om Spegths egne interesser i hans læsning af Chaucer: han kommenterer typisk på astrologi, topografi, geografi, og historie) (10 sider).

Størstedelen af de bevarede eksemplarer af Spegths 1598-udgave er naturligvis blevet genindbundet i nyere tid, inklusiv et andet eksemplar af den samme udgave, som findes i Det Kgl. Bibliotek i København.⁵

⁵ Det er selvfølgelig svært at sige, hvor mange bevarede eksemplarer af udgaven fra 1598 der findes i dag. En indikation er *English Short Title Catalogue*, som omfatter 35 eksemplarer på de britiske øer og i Nordamerika (citation S107208).

De fleste er ukomplette (mange har fået forfatterportrættet fjernet) og har ofte de manglende sider repræsenteret i faksimile. Det Kongelige Biblioteks udgave er fuldstændig komplet, selv med de oprindelige blanke forsatsblade og med fuld *errata* liste til sidst. Bogen er en stor og kompakt foliant med målene 33 x 21.5 cm. og med Chaucers tekst trykt i to kolonner; et format og en opsætning, der siden ville blive brugt til Ben Johnsons og William Shakespeares samlede værker, inklusiv den berømte første folio-udgave af Shakespeares dramaer, trykt i London 1623 for udgiverne Isaac Iaggard og Edward Blount.

Selvom det er muligt, som vi vil se, at sige lidt om bogens proveniens og tidlige ejerskab, er det uvist, hvordan den er havnet i Det Kgl. Biblioteks samling, og der er på nuværende tidspunkt ikke fundet nogen optegnelse eller indkøbsprotokol som kan oplyse os herom. På inder siden af bogens forperm har en person (formodentlig en bibliotekar i nyere tid) skrevet "Lowndes I, 425, m. kobberst. portræt. Ed. by Thos. Speght." "Lowndes I" er en henvisning til den bibliografiske beskrivelse i det første bind af W. T. Lowndes *The Bibliographer's Manual of English Literature* (London, 1864). Bogen er i en attraktiv original eller samtidig indbinding, en robust, tidstypisk indbinding af mørkebrunt kalveskind over træpermer, hvor for- og bagperm er forsynet med grønne linnedsnore der kan bindes og holde folianten tæt lukket. Det er tvivlsomt, om disse snore er oprindelige, eller nyere erstatninger for hvad, der var der først. På forpermen, midt på bindsiden, ses en dekoration af blindtryk uden forgyldning: en ornamenteret midtmedaljon er omkranset af to rektangulære rammer, hver med arabesk-ornamenter i de fire hjørner. Det samme blindtryk ses på bagpermen. Dette er et typisk blindtryk anvendt i talrige variationer i England fra årene 1590-1610, og de tolv små punkter som omkranser ovalen i den centrale medaljon, og som nu kun svagt kan anes, identificerer dette bind som en Oxford-indbinding fra omkring år 1600, og sandsynligvis fremstillet af Oxford-bogbinderen Roger Barnes, som arbejdede for private såvel som for universitetsbiblioteket, The Bodleian Library, og som var særligt kendt for den høje kvalitet af læder og blindtryk.⁶ På bagpermen

⁶ Disse oplysninger om indbinding har jeg fra David Pearson (privat korrespondance, august, 2022). Se også afbildning af det nævnte blindtryk og diskussion i David Pearson, *Oxford Bookbinding 1500-1640: Including a Supplement to Neil Ker's Fragments of Medieval Manuscripts used as Pastedowns in Oxford Bindings* (Oxford: Oxford Bibliographical Society, 2000), 78, 111 (type xiv). Pearson daterer indbindinger med det nævnte blindtryk til perioden 1590-1610, men der er set eksempler så sent som 1618.

ses det samme blindtryk og umiddelbart over det, ses et lille forgyldt emblem, der forestiller en glødekasse med flammer i toppen. Dette er superexlibris for familien Phelipps, og bogen har sandsynligvis tilhørt Edward Phelipps (c. 1613-1680), søn af Sir Edward Phelipps fra Montacute i Somerset. Den yngre Edward Phelipps matrikulerede ved Wadham College, Oxford i 1629, og det er antageligvis her, at han har erhvervet bogen omkring 1630. Edward Phelipps blev senere MP for Ilchester (1640-1644) og Somerset (i 1661). Emblemet med glødekassen blev i øvrigt brugt af senere familiemedlemmer, der fortsatte med at udbygge bogsamlingen.⁷ På bogens ryg ses fem hævede bånd og et blindtryk der ligner tovværk foroven og forneden; alt dette er originalt og typisk for Oxford-bind fra denne periode; det engelske ord for denne type dekoration med tovværk eller snoede diagonale streger er "spine hatching", og det var et dekorativt element, som blev anvendt hyppigt af Oxford-bogbindere fra omkring 1600 og op til midten af 1600-tallet.⁸ Ordene præget i guldtryk på bogryggen, "Chaucer 1598", er af en langt senere dato.

Bogens tryk er meget attraktivt og harmonisk. Typografien demarkerer tid og sted, i den forstand at antikva anvendes for "nutidig" engelsk, en kursiv type bruges til latin og fransk samt marginalnoter i biografien, og al Chaucers tekst er trykt med gotiske bogstaver (engelsk: "black letter"; en gotisk minuskel eller textura i en skriftstørrelse på omkring 11). I 1598 var denne gotiske type allerede forældet, men den blev alligevel igennem 1500-tallet skønnet passende for Chaucers middelengelsk. Foruden biografi og tekstapparat indeholder bogen 395 folioblade (mange sider er fejlnummereret), med recto og verso; over 800 sider i alt. For Chaucers værker er teksten som sagt sat i to spalter, den er komprimeret og med meget lille skydning mellem linjerne, hvilket gør det muligt at have omkring 55 linjer på et folioblad.

Bogen har mange dekorative elementer, såsom træsnit-initialer med blomsterranker og arabesk-vignetter. Alt dette tyder på et omfattende typemateriel hos bogtrykker Adam Islip i London, men en del træsnit i Speghs udgave synes dog at være overtaget fra tidligere trykkere af Chaucer, særligt fra John Stows 1561 udgave, trykt i London af John

⁷ En afbildning af dette superexlibris og oplysninger om Edward Phelipps kan findes på databasen Bookowners Online: https://bookowners.online/Edward_Phelipps_ca.1613-1680.

⁸ Se beskrivelse og illustrationer af "edge hatching" og "spine hatching" i David Pearson, *Oxford Bookbinding 1500-1640*, 37-40.

Kyngston for John Wight. F.eks. er det store træsnit af en ridder til hest, der indleder Knight's Tale identisk med det i Stows tidligere udgave, og det samme kan siges om de helsides titelblade til *Canterbury Fortællingerne* og *The Romaunt of the Rose*, samt Chaucers store våbenskjold, der findes i Speghths udgave, placeret (noget vilkårligt, det må siges) på en side mellem Prologen til *Canterbury Fortællingerne* og Knight's Tale.

En meget stor del af alle bevarede eksemplarer af Speghths udgave fra 1598 har skrevne læserneroter i hovedteksten, typisk i margenen, da teksten er sat yderst tæt og ikke tillader skrivning imellem linjer. Dette eksemplar er ingen undtagelse. Marginalnoter (af Edward Phelipps?) optræder i en samtidig hånd i lys brun blæk sporadisk igennem *Canterbury Fortællingerne* og sparsomt i *The Testament of Creseide*, men ikke i de længere tekster *The Romaunt of the Rose*, *Troilus and Creseide* og *Boethius*, eller i nogen af de kortere tekster i bogens sidste halvdel. Hensigten med noterne er primært at markere korrektur i teksten, afklare korrekt forståelse og indsætte manglende linjer. Processen for annotering er, at et ord eller en linje som er behæftet med fejl, er gennemstreget og markeret med tre punkter, og herudfor eller nederst på siden er skrevet en korrektur. Eksempler herpå er

Fol. 3, verso. Linjerne "Nought comly like to louers malady, Of Hereos but rather like many", Her er "Hereos" og "many" udstreget og en note herudfor forklarer disse ord: "Eros id. Cupid. Manie id. frensie"

Fol. 11, recto. "For all forgotten in his vassellage" er udstreget og i nederste margen står korrektoren, som er afskrevet fra *errata*-listen bagerst i bogen "For half forgotten is then his visage."

Fol. 70, recto. Her findes en markant tekstkorruption, eftersom en del linjer mangler; disse er skrevet korrekt i *errata* bagerst i bogen. Læseren skriver på latin i margenen "vide annot. ubi q'd desit, ostendit" (se i noterne, hvor der vises hvad der mangler).

Fol. 205, verso. "Right as a wolfe that fainteth a lamve alone"; en komplet nonsens sætning er gennemstreget og rettet til "Right as when a wolfe findeth a lambe alone".

Håndskrevne marginalnoter af sådan karakter afslører ikke meget om læseren og dennes generelle syn på Chaucers tekst, som nok er det, vi i dag ville ønske at få et privilegeret indblik i. De er snarere udtryk for en

optagethed af tekstens korrekthed, og de peger på en akademisk læser, som helt naturligt skifter mellem engelsk og latin i sine henvisninger. Vi ved, at der var stor interesse for Chaucer, og særligt *Canterbury Fortællingerne* blandt yngre akademikere i Oxford og Cambridge, et miljø som Thomas Speght og noget senere Edward Phelipps selv havde befundet sig i. Desuden viser læsernoterne en læser, som nu kan arbejde internt i bogen. Der er ingen noter eller referencer hentet udenfor bogen, men alt er taget fra udgivelsens eget kritiske apparat, særligt fra kommentarerne og *errata* bagerst i bogen, med det formål at supplere en kontinuerlig og korrekt læsning af Chaucers hovedværk. Noterne viser desuden den hastige og radikale ændring i det engelske sprog, der havde fundet sted siden Chaucers middelalderengelsk, og en del af noterne bruger Speghths leksikon til at indsætte moderne engelske ord (f.eks. på en side er det middelengelske ord “buxumnesse” rettet i blæk til moderne engelsk “humbleness”).

Chaucers *Canterbury Fortællingerne* blev trykt første gang i 1476, godt 20 år efter Gutenberg trykte sin Bibel i Mainz, af Englands første bogtrykker William Caxton (c. 1422-1491). Det var den første bog han producerede, da han etablerede sit bogtrykkeri i Londons Westminster, efter at have lært sig bogtrykkerhåndværket i Brugges. En anden og forbedret udgave af Chaucers hovedværk udkom i 1483, nu med 26 træsnit, der viser de forskellige pilgrimme. Fra disse palæotyper tog det omkring et halvt århundrede, før den første udgave af Chaucers samlede værker udkom, og i perioden 1532-1602 blev der trykt hele 6 forskellige udgaver, hvor hver enkelt redigering reviderer og udvider den kendte kanon, og således fremsætter sin egen version af Chaucers komplette poetiske frembringelser. I stor udstrækning kan man sige, at disse tidlige udgaver genoptrykker hinandens tekster (og ofte de samme fortællinger og dedikationer), og dette gælder ikke mindst for Thomas Speght, som ikke var nogen stor redaktør, kildekritiker eller lingvist. Hans Chaucer-udgave fra 1598, en svær foliant med dobbeltspaltet tekst der peger fremad til Shakespeares folio-udgaver, udmærker sig dog ved at inkludere den første forfatterbiografi vi har, enkelte tekster som ikke hidtil var blevet trykt, et leksikon som forblev standarden i over 100 år, og hvad vi kan kalde et proto-tekstapparat med ressourcer, der guider læseren igennem en til tider sprogligt vanskelig tekst.

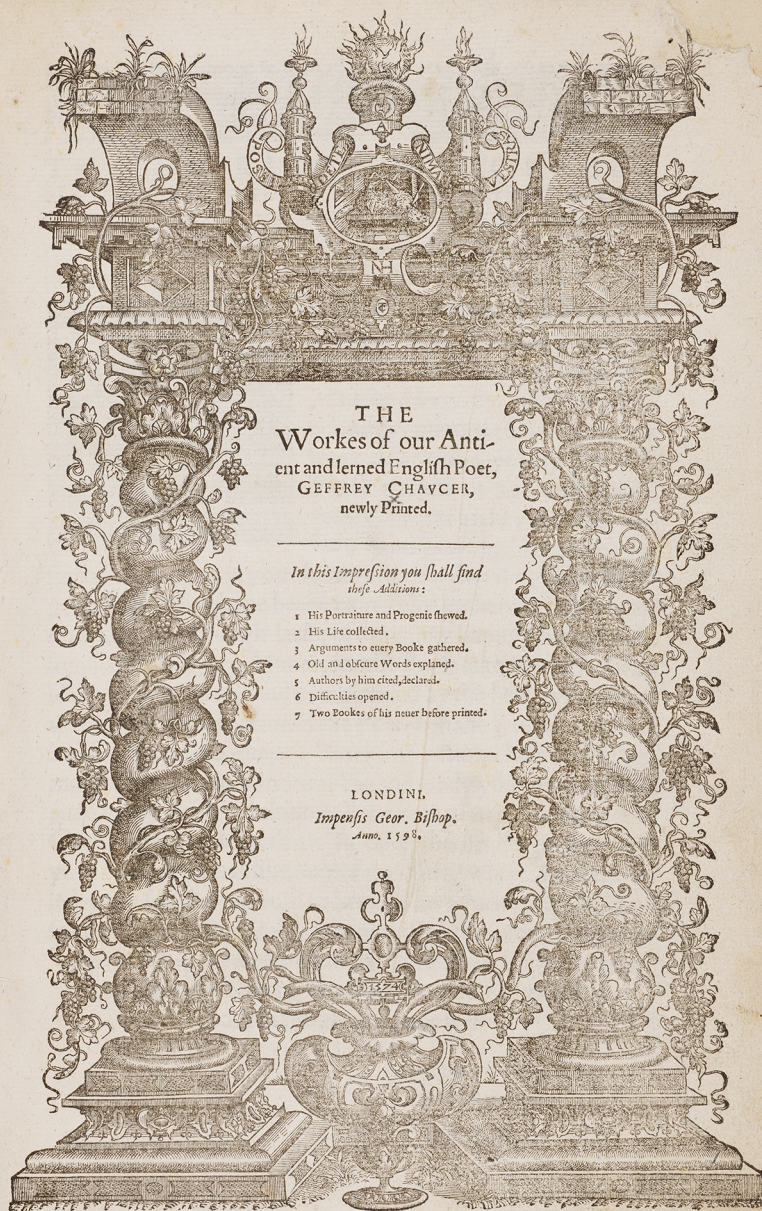
Som vi nu har set, foregår der meget i Speghths 1598-udgave. Værket kan ses i nogen grad som et kollektivt projekt, der fremstiller Geoffrey Chaucer som “our antient poet”, en klassisk litterær autoritet der fortjener et fortolkende apparat – et apparat som også er en redskabskasse

for renæssancelæsere, der ønsker at blive bevidst om deres nationale arv og historie. Her præsenterer Speght Chaucer som en lærd forfatter der, som han siger i en af fortalerne, tilfældigvis skriver på det vulgære nationalsprog, men ligeså vel kunne have skrevet på latin eller græsk. I bogens rige paratext finder vi således en række fortaler og dedikationer, der fungerer som en slags (for at bruge et moderne engelsk udtryk) "celebrity endorsement" af projektet, samt fortaler til den bemidlede og kommercielle læserskare i byerne og ved universiteterne, der kan købe bogen på markedet, folk såsom Edward Phelipps, hvis forgyldte emblem findes på indbindingen af bogen i Det Kgl. Bibliotek.

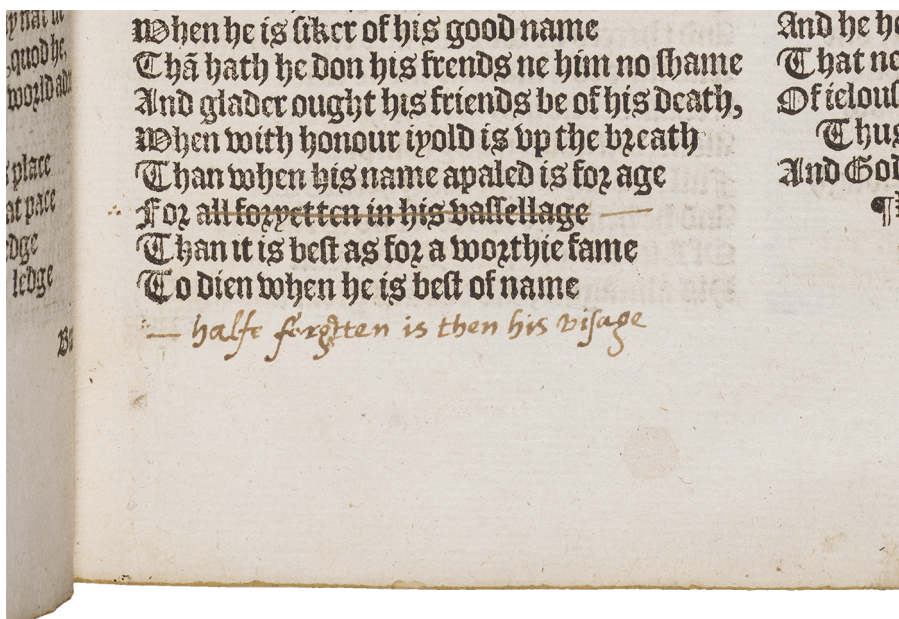
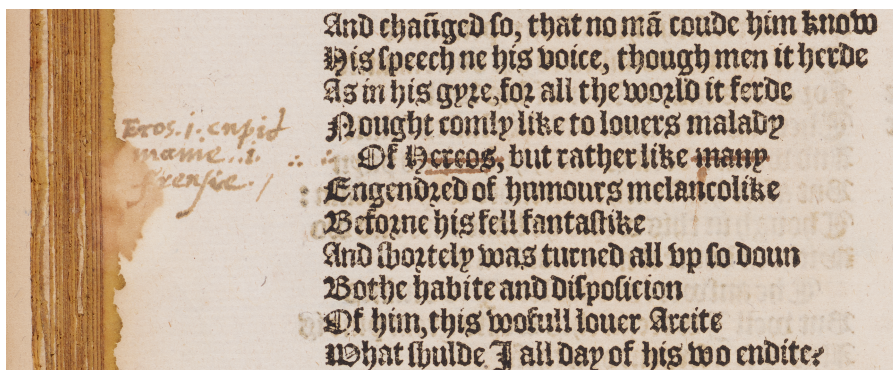
At bogen, som serverede Chaucer på en ny måde, nød kommerciel succes, kan ses af det faktum at en anden revideret udgave var til salg allerede i 1602. Thomas Speght var altid apologetisk over for sin 1598-udgave og erkendte, at noget hastværk havde medført en rundhåndet dosering af fejl og utilstrækkeligheder. I udgaven fra 1602 leverer han en tiltrængt revidering af Chaucers biografi og genealogi. Han tilføjer desuden et indeks over latinske citater med oversættelse, og han udvider tillige slutkommentarer og ordforklaringer, nu med en kvasi-akademisk, rudimentær etymologi. Med en tredje udgave i 1687 var Speghts Chaucer blevet den autoritative udgave af de samlede værker i over 100 år, og det var den udgave, igennem hvilken kendte forfattere som John Milton, John Dryden og Alexander Pope blev bekendt med "Our Antient and Learned Poet".

Bagperm med blindtryk og superexlibris.
Foto: Det Kgl. Bibliotek.

Titelblad til Thomas Speghts The Workes of our Antient and Learned English Poet Geoffrey Chaucer. Foto: Det Kgl. Bibliotek.

En 1600-tals læsers håndskrevne korrekturer til teksten.

Foto: Det Kgl. Bibliotek.

FUND OG FORSKNING

BIND 61

2022

DET KGL. BIBLIOTEK

FUND OG FORSKNING

Bind 61

2022

FUND OG FORSKNING

I DET KONGELIGE BIBLIOTEKS

SAMLINGER

Bind 61

2022

With summaries

KØBENHAVN 2022

UDGIVET AF DET KGL. BIBLIOTEK

Om billedet på smudsomslaget, se side 22.

Det kronede monogram på kartonomslaget er tegnet af
Erik Ellegaard Frederiksen efter et bind fra Frederik 3.s bibliotek.

Om titelvignetten, se side 109.

© Forfatterne og Det Kgl. Bibliotek

Redaktion:
Claus Røllum-Larsen

Artikler i *Fund og Forskning* gennemgår 'double blinded peer-review' for at kunne antages. Undtaget fra denne norm er dog i dette nummer artiklerne under 'Fund'.

Grafisk tilrettelæggelse: Narayana Press

ISSN 0069-9896

“VI HAR TÆMMET REJSELYSTENS UBÆNDIGE TIGER FOR EN STUND”

Om Storm P's collagebreve til Vilhelm Wanscher 1931-32

AF
THOMAS HVID KROMANN

At skrive fysiske breve er på – historisk set – forbløffende kort tid nærmest blevet en sjældenhed. Dette kommunikationsmiddel, der gennem århundreder har forbundet mennesker, er på vore breddegrader i stor stil blevet udfaset i takt med at andre medier, ikke mindst digitale, har vundet indpas, også for den skriftlige kommunikations vedkommende. Det kan ikke undre, at man samtidig kan iagttage en æstetisering og romantisering af det fysiske brev og den prædigitale verden af i går, som det fysiske brev er udtryk for. Breve kunne dog også minde om nutidige kommunikationsformer i kraft af postvæsenets udbredelse og effektivisering, der i bedste fald betød flere daglige postgange, jf. Elisabeth Fabritius' bemærkning i *Anna og Michael Ancher. Breve og fotografier. Bind 1, 1866-1884* (2018), hvor det betones, at ægteparret Ancher “levede i en tid, hvor brevskrivning – ud over samtalen – var den mest almindelige meddelelsesform, selv da telefonen blev almindelig omkring 1900. Postvæsenet fungerede effektivt med flere omdelinger om dagen og udbringning søndag. Da togforbindelsen var en realitet, blev breve fra København bragt ud i Skagen dagen efter. Korte beskeder, der ligner vor tids SMS, blev sendt pr. telegraf, skrevet ned og straks bragt ud” (s. 26). Ikke desto mindre har det fysiske brev en særlig tiltrækningskraft. I sammenligning med uniforme skrifttyper og sindsstemninger udtrykt via anvendelsen af emojis, giver arbejdet med ældre fysiske breve adgang til en anden tid og sted. Det er ikke svært at forestille sig hånden, der fører pennen: dette direkte udslag af den skrivendes momentane sindsstemning, der gestisk kommer til udtryk i måden, pennen håndteres på og af blækket, der flyder ind i papiret og

måske endda efterlader utilsigtede klatter i det brev, der skal krydse tid og rum, før brevmodtageren kan få indblik i de transporterede tanker.

I det følgende skal det handle om tre lidt usædvanlige breve skrevet af den danske humorist, tegner, maler m.m. Storm P (1882-1949). Modtageren af brevene var vennen, den danske professor, kunsthistoriker og æstetikteoretiker Vilhelm Wanscher (1875-1961).¹ Brevene fra Storm P til Wanscher befinder sig i Håndskriftsamlingen på Det Kgl. Bibliotek. Ethvert arkivarbejde er potentielt præget af en vis *serendipitet*: Man leder efter noget, som man måske er heldig at finde, og ikke sjældent finder man tillige noget andet og mere. Disse breve kom for en dag i tilknytning til fremfinding af nogle andre breve, der skulle digitaliseres for at indgå i Ny Carlsbergfondets Kilder til Dansk Kunsthistorie. Ukendte kan disse Storm P-breve ikke betegnes som, eftersom de er registreret med afsender, modtager og dato i Håndskriftsamlingens Brevbase, men mig bekendt har de ikke tidligere fået selvstændig opmærksomhed. Brevene befinder sig blandt et mindre antal "Breve til professor Vilhelm Wanscher" i Ny Kongelig Samling 4541 kvart. Denne stak breve blev indleveret til Håndskriftsamlingen i 1963, to år efter Wanschers død.² Brevene vidner om Wanschers store netværk; ud over hans italienske korrespondenter, finder man breve fra de danske malere J.F. Willumsen (1863-1958), Jens Adolf Jerichau (1890-1916), Joakim Skovgaard (1856-1933) og Fritz Syberg (1862-1939). Storm P's breve skiller sig ud, ikke mindst grafisk, i sammenligning med de mere almindelige breve fra de øvrige billedkunstnere. I hans breve kombineres den håndskrevne tekst med tegninger og små muntre collager af præfabrikeret materiale.

Brevenes anledning er til gengæld hurtigt resumeret: I det første brev fra 24. marts 1931 kvitteres for modtagelsen af tredje bind af Wanschers *Architekturens Historie*, der udkom samme år; i de to andre breve fra henholdsvis 22. april og 27. maj 1932 er omdrejningspunktet, at Storm P og hans anden hustru Ellen (1891-1961) ikke kunne tage med Wanscher og dennes hustru Hilda til Rom, fordi Storm P var optaget af

¹ Storm P's venskab med Wanscher er velkendt, lige så velkendt er Wanschers pronazistiske sympatier, men dette er ikke omdrejningspunktet her. Nikolaj Brandt og Alec Due konstaterer i øvrigt i en artikel fra 2017, at vennekredsen også talte "et meget stort antal mennesker med ganske modsat politisk observans. Endelig signalerer hans kunst alt muligt andet end sympati for det totalitære", Nikolaj Brandt og Alec Due: "Humorist i hagekorsets skygge", *SMK Perspective*, oktober 2017.

² Andre breve til Wanscher, herunder et enkelt fra Storm P, befinder sig i Ny Kongelig Samling 5183 kvart, der blev indleveret i 1986.

et udsmykningsarbejde. I det første brev ville Storm P udtrykke sin tak og i de to efterfølgende forsøgte han at dæmme op for den skuffelse, som dette afbud åbenlyst ville vække hos modtageren, hvorfor andre virkemidler end håndskriften måtte bringes i anvendelse. Wanschers svar synes desværre ikke bevaret.³

Det første brev er skrevet og sendt fra Storm P's bopæl på Amicisvej på det indre Frederiksberg. I sin helhed lyder teksten: “Kære Wanscher!/ Tusind Tak for/ tredje Bind af/ Arkitekturens Historie/ Mange hjertelige/ Hilsener til/ Dig og Hilda/ fra jeres Venner/ Ellen og Robert Storm P”. Var det ikke for de medfølgende tegninger, var der ikke tale om andet end en hjertelig, men også ret kortfattet, kvittering for modtagelsen af vennens digre bind. Men skriften flankeres af Storm P som smilende og piberygende kæmpebaby, der sidder omgivet af træklodser, hvoraf to holdes i hænderne. Et primitivt tempel er allerede blevet bygget, deraf måske den barnlige stolthed. Til venstre for byggearbejdet på papiret, har Storm P tegnet figuren Ping, der sammen med makkeren Peter siden 1922 havde været tegnerens populære figurer i *B.T.* Ping konstaterer blot: “Gods!” (et udtryk for “noget daarligt, værdiløst”, som det hedder i *Ordbog over Det danske Sprog*). Man kan se denne tegning som en kommentar til det forhold, at Wanscher, der på dette tidspunkt var professor ved Kunstakademiet, selv har illustreret samtlige tre bind af hovedværket *Architekturens Historie* (1927-31), herunder dette tredje bind om den nyeste tid. Wanscher noterer bl.a. i sit korte forord hertil, at “vi gaar direkte til Værkerne med den autentiske Maalestok i Haanden, den, der var gældende Maal-Enhed i Datiden; og Pyramiderne eller Peterskirken bliver ligesaa moderne i vore Øjne som de nyeste Forsøg i Kubismen. Derved lærer vi den uhyre Indsats af Erfaring og genial Intelligens i hine Værker at kende, og paa mange Omraader faar vi nye Idéer om Architekturen som den højeste og mest varige af alle Kunstarter, den der fremfor nogen anden Kunst bringer os selv ‘midt ind i Tingene’, in medias res”. Storm P's ‘svar’ på Wanschers tegninger var at tegne sig selv som glad amatør; uden målestok og på enhver måde på afstand af monumenterne – og der var ingen hjælp at hente fra Ping. Storm P's mesterskab var et andet.

³ Brevene fra Wanscher til Storm P i samme periode er desværre ikke blevet lokaliseret, hverken i Håndskriftsamlingen på Det Kgl. Bibliotek eller i arkivet på Storm P-museet. Tak til Nikolaj Brandt, museumsinspektør ved Storm P-museet, for at undersøge om museets arkiv indeholdt disse breve.

I de to andre breve, der blev skrevet året efter, handler det om en fælles rejse med Wanscher til det Italien, som vennen havde besøgt et utal af gange, bl.a. for at lave de tegninger, der indgik i *Architekturens Historie*. En rejse, som Storm P måtte melde afbud til på grund af sit arbejde med malerier, der skulle udsmykke børneafdelingen på Esbjerg Hovedbibliotek, et arbejde, som Ny Carlsbergfondet havde bestilt. Denne første udsmykning af et børnebibliotek arbejdede Storm P på i 1930-32, og det resulterede i 17 malerier, der blev afsløret for offentligheden i sommeren 1933. Brevet fra 22. april 1932 er en lille performativ perle, hvor tegninger – som i brevet fra året før – kommenterer den håndskrevne del af brevet. Når Storm P indledningsvist takker for tilsendte breve og kronikker tilføjer han, at grunden til, “at vi ikke har svaret er den – at vi har været noget i Tvivl om vi kunde rejse –”. Sidste del af sætningen er skrevet på overkroppen af en indadvendt og grublende og gloriebærende mandsperson. Denne grublers tyngde destabiliseres af makkerparret Peter og Ping samt en hund (dog ikke den velkendte figur Grog), der undrende ser til. Ping konstaterer tørt: “To be or not to be –?”. Flere forskellige visuelle effekter er monteret i brevet. Når Storm P skriver, at “DERFOR – har vi tænkt at udsætte Rejsen til en anden Gang” står ordet “derfor” ikke kun i versaler og fed; her står Peter Vimmelskaft med ryggen til og peger på ordet. Når Storm P betoner, at der vil komme en anden gang, hvor “vi kan være sammen i Fryd og Gammen – hvad vi havde glædet os saa meget til”, flankeres sætningen af et udklip fra en tysk avis eller tidsskrift, hvor en mand spiller på en “Fanfaren-Trompete/ aus feinem Aluminium” – en lydløs fanfare! Lige nedeunder har Storm P tegnet sig selv ved siden af et lærred med følgende tekst: “Men jeg er sikker paa I giver mig ret i min Idé med at fortsætte Maleriet – nu da Musen har taget fast Ophold med fuld Pension i min lille Stue paa Amicisvej”. Måske handlede det ikke kun om det konkrete udsmykningsarbejde, men om en revitalisering af maleriet, som Storm P tidligt havde kastet sin kærlighed på, bl.a. under sin inspiration fra både Edvard Munch og *Die Brücke*-udstillingen i København i 1908, men som fyldte mindre i arbejdet med den gigantiske mængde af tegninger (tallet 60.000 stk. cirkulerer i litteraturen), der finansierede huslejen og en behagelig borgerlig livsførelse.

Nederst på siden beskrives forårets komme med en tegning af promenerende folk og billedteksten: “Nu spirer det i alle Haver – og i Frederiksberg Have ses de første gamle Damer dukke frem – det er gode

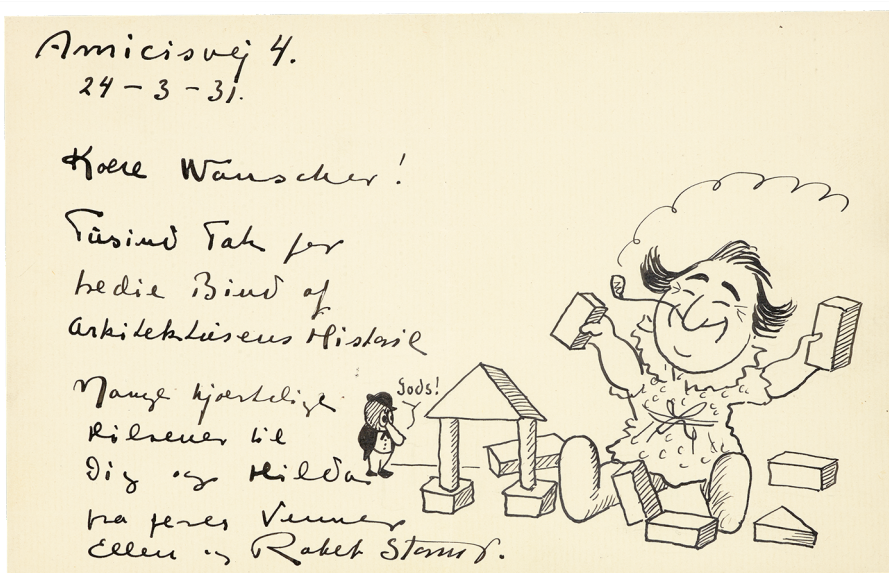
Foraarstegn”. En kommentar, der flankeres af en tegning, som Storm P må have sakset fra en avis eller et tidsskrift, af en gymnast i bedste vitalistiske J.P. Müller-stil og suppleret med den håndskrevne billedtekst: “Energi”. Brevet er tydeligvis præget af forårets komme og Storm P’s genoptagelse af arbejdet med maleriet. Det var ikke nødvendigt at drage til Sydens sol for at opleve dette: “Lyset er godt og en hel Kasse Tubefarver staar parat – Pensler slides op – der dufter herligt af Farve og Terpentin”. Arbejdet skete dog på bekostning af fælles planer, og Storm P beder Wanscher på sidste side om at skrive “et lille Kort for at vi kan vide at I ikke er vrede på os”. Til højre for tegningen har Storm P tegnet sig selv, der lægger hånden på Wanschers skulder – vennens blik er stirrende, hovedet er grønt (af raseri?). Figuren bærer vennens umiskendelige træk: det runde skaldede hoved og det store fuldskæg.

Den let ironiske stil, der præger dette andet brev, er forsvundet i det tredje og sidste, der er skrevet på Amicisvej den 27. maj 1932. Storm P takker for et svarbrev, der indeholdt en tegning af Wanschers kone, der åbner et vindue. Tørt konstaterer Storm P: “jeg har lige lukket mit – Regnen strømmer ned – Himlen er som en Gulvklud – graa og hvid”. Dette brev er en bodsgang uden de foregående breves ironiske tone: “A- siger A – K- siger K – AK siger AK – desværre kan vi ikke rejse – jeg er lænket til Pligtens Ambolt – men det maa saa være”. Borte var Musen, tilbage var det hårde arbejde i smedjen. “Dog har vi den Tro, at vi engang skal være sammen i Italien – bliver det ikke næste Aar – ja saa haaber vi – at det bliver næste eller næste – man ved aldrig noget. Altsaa – vi har tæmmet Rejselystens ubændige Tiger for en Stund.” Den valgte metafor synes tilsyneladende for grandios for Storm P, der derfor har indklæbet et fotografi af en tiger, hvorpå han har tegnet sig selv tronende med pibe og i gang med at udfærdige en tegning af Ellen, der holder i tigerens lænke. For tigerens fod står en skål med mælk.

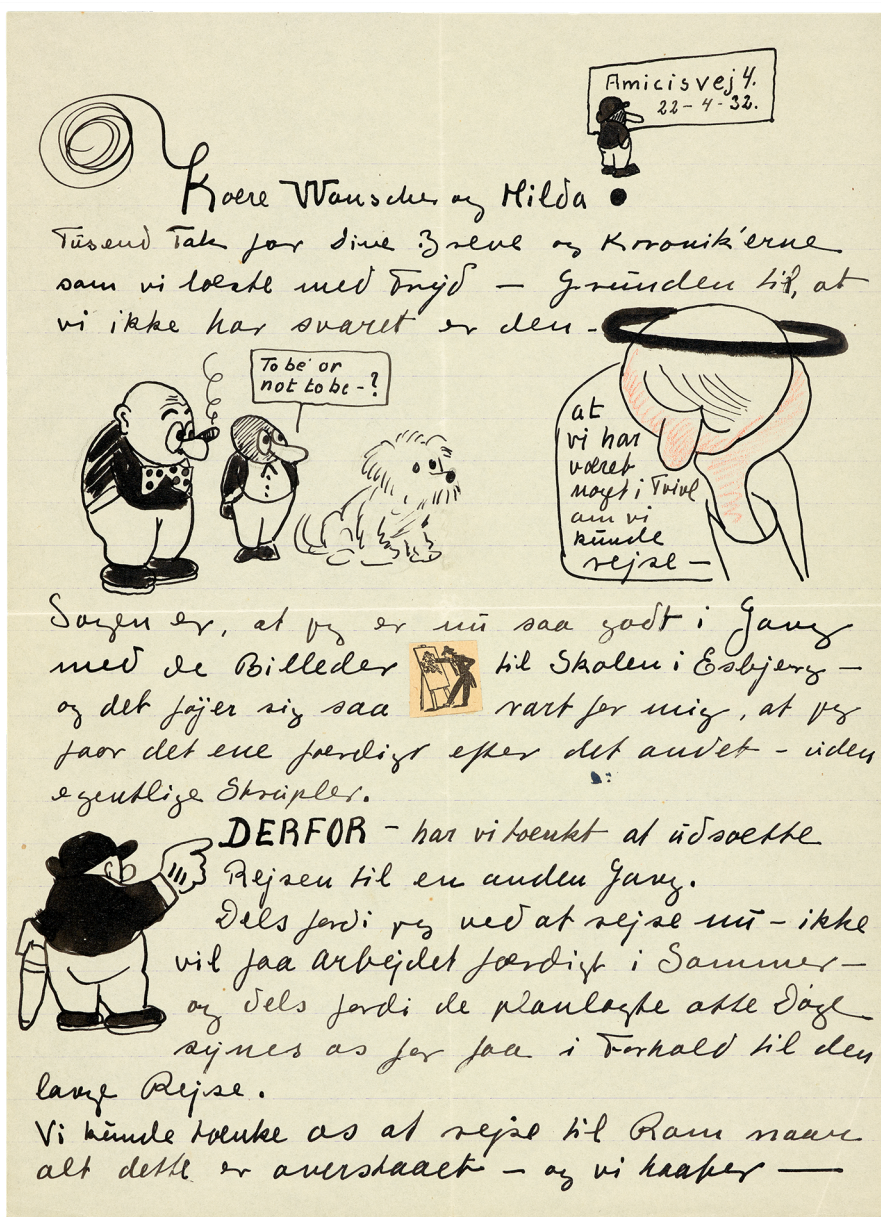
Men de kom afsted! Ikke året efter, men et år efter åbningen af udsmykningen. Rejsen i 1934 blev endog genstand for opmærksomhed i den danske presse. I *B.T.* lød det den 9. marts således, at rejsen skulle gå til “Wanschers Yndlingsbyer Padua og Venezia”, og journalisten fabulerede om, hvordan de to så forskellige temperamenter ville udfolde sig under sydens sol: “Storm P. paa Vej mod Humorens vildeste Kombinationer og Wanscher mod en gylden Idealverden. Naar de slaar sig ned ved et skummende Krus Øl i Hofbräuhaus eller en Flaske liflig Orvieto paa Fenice i Venezia, vil de være de to morsomste Mænd i Verden – men kun have Stjernerne til Publikum.” Mere nøgternt lød

det i *Aften-Avisen* fra 15. maj 1934, at en delegation fra Danmark deltog ved åbningen af Biennalen i Venedig: "Professor Wilhelm Wanscher og Frue, Robert Storm Petersen og Frue og Malerinderne Marie Henriques og Wanda Wahl, der alle har taget Ophold i Pension Dinesen". Men det er en anden historie.

De tre breve til Vilhelm Wanscher er små performative værker i sig selv, måske endda en slags kunstværker, selvom de måske nok fremstår som renskuret avantgardehygge i sammenligning med collageeksperimenterne hos 1910'ernes og 1920'ernes europæiske avantgardebewægelser. Men brevene overskrider – eller sætter i hvert fald strøm til – brevet som ren og skær kommunikation mellem afsender til modtager. Særligt det andet brev vidner om et produktivt øjeblik i historien om maleren Storm P; en side af kunstneren, der i øvrigt fik afgørende ny bevågenhed med den store udstilling af hans malerier på Nivaagaards Malerisamling i 2016. Først og fremmest er der tale om en gestus i venskabet med Wanscher: Et "tak for bogen" og et afbud skulle ikke bare meddeles direkte, men i form af en genuin Storm P'sk tone, der nok var usædvanlig i sin blanding af stregtegninger og readymademateriale, men også var umiskendeligt ironisk, hvorfor Storm P i dette tredje brev altså måtte ty til mere almindelige fraser, kun momentvist forstyrret af Rejselystens ubændige Tiger.

Kort fra Storm P til professor Vilhelm Wanscher, 24.3.1931, NKS 4541 kvart, Håndskriftsamlingen. Det Kgl. Bibliotek.

Brev fra Storm P til professor Vilhelm Wanscher, 22.4.1932, side 1, NKS 4541 kvart, Håndskriftsamlingen. Det Kgl. Bibliotek.

II

at I ogsaa skal dermed mange Gange
endnu! Saa vi kan være sammen
i Trøj og Garmen — hvad
vi havde glædet os saa meget til.

Fantaren-Trompete
aas fæltem Aluminium.

Men jeg er sikker paa
I giver mig Ret i
min Ide' med at
fortsætte Maleriet —
nu da Nilsen har
taget fast Ophold med
fuld Pension i min
lille Stue paa Amicivej.

Og jeg er ogsaa sikker paa
— at I da køre gamle Venner
tilgiver os.

Nu spiser det i alle Slaver —
Og i Frederiksborg Slave ses de første
gamle Damer drikke frem —
det er gode Foraarstegn.

Energier.

Brev fra Storm P til professor Vilhelm Wanscher, 22.4.1932, side 3, NKS 4541 kvart,
 Håndskriftsamlingen. Det Kgl. Bibliotek.

Amicisvej 4.

København V.

27 Maj 32.

Kære Wanscher og Hilda !

Tusind Tak for dit venlige Brev med den smukke
 Tegning af Hilda - der aabner Vinduet - (og her
 ligesom mit - Regnen strømmer ned - Himmelen
 er saumfuldskalt - grå og trist)

A - rige A - K - rige K - AK - rige AK - desværre
 kan vi ikke rejse - og er lovet til Pløjens
 Anhalt - men det maa saa være.

Hvor gerne vilde vi og Ellen ikke ned til jer
 og vi har kaldet alvorlig Møder deraf - men
 det resulterede i - at det ikke kan lade sig
 gøre - af mange - og vægtige Grunde.

Dag her vi den Tra, at vi engang skal
 være sammen i Italien - bliver det ikke
 næste Aar - ja saa haaber vi - at det
 bliver næste eller næste - man ved
 aldrig noget. Altsaa - vi har
 tæmmet Rejsebyrdens ubændige
 Tiger for en Stund.

Mange kjærlige Hilsener
 og gode Ønsker og paa
 glædelig Genrejse paa
 Jeres gamle Venner,
 Ellen og Robert Storm.

Brev fra Storm P til professor Vilhelm Wanscher, 27.5.1932, NKS 4541 kvart,
 Håndskriftsamlingen. Det Kgl. Bibliotek.

FUND OG FORSKNING

BIND 61

2022

DET KGL. BIBLIOTEK

FUND OG FORSKNING

Bind 61

2022

FUND OG FORSKNING

I DET KONGELIGE BIBLIOTEKS

SAMLINGER

Bind 61

2022

With summaries

KØBENHAVN 2022

UDGIVET AF DET KGL. BIBLIOTEK

Om billedet på smudsomslaget, se side 22.

Det kronede monogram på kartonomslaget er tegnet af
Erik Ellegaard Frederiksen efter et bind fra Frederik 3.s bibliotek.

Om titelvignetten, se side 109.

© Forfatterne og Det Kgl. Bibliotek

Redaktion:
Claus Røllum-Larsen

Artikler i *Fund og Forskning* gennemgår 'double blinded peer-review' for at kunne antages. Undtaget fra denne norm er dog i dette nummer artiklerne under 'Fund'.

Grafisk tilrettelæggelse: Narayana Press

ISSN 0069-9896

KAMANTE OG LULU I AMERIKA

Et bidrag til udgivelseshistorien af Karen Blixens *Out of Africa*

AF

SONNY ANKJÆR SAHL

Karen Blixen er enestående i dansk litteratur og i dansk historie. Hendes voksne liv er på sin vis delt i to, et som farmer og kolonisator i Afrika og et i Danmark som en mageløs forfatterinde, og det lykkedes hende at skabe sit livs storslåede anden del oven på de voldsomme tragedier i sit livs første del – tabet af farmen, af tilværelsen i Afrika og ikke mindst af Denys Finch Hatton, hendes ven, åndsfrænde og elskede. På samme måde som hos H.C. Andersen er liv og forfatterskab lige dele fascinerende og lige dele eventyrlige.

Karen Blixens to store livsfaser er tættest knyttet til hinanden. *Den afrikanske Farm*, som overfladisk set er et erindringsværk om hendes tid i Afrika, og som blev til hendes mest berømte bog og hovedværk, hvor store personligheder, landskabet, naturen og livets sine qua non, tragedien, træder frem i noget af det fineste prosa på dansk.

Bogens første afsnit hedder "Kamante og Lulu", og på bedste humanistiske vis lader hun et enkelt individ, Kamante, træde frem af mængden af afrikanere, som andre kolonisatorer ofte blot betragtede som en ressource, som arbejdskraft eller som i vejen for fremskridt og profit. Men den unge dreng, der bliver farmens geniale kok, er også et symbol på Afrikas kultur, som Karen Blixen kunne se var enestående og ikke tilbagestående. Lulu var et antilopekid, som farmen en stund adopterede, og som vendte tilbage til naturen. Hun var skøn, graciøs og egenrådige – og også både individ og symbol på Afrikas natur og skønhed, som farmen og dens beboere levede i pagt med. Eller det gjorde de i hvert fald set med den hjemvendte forfatterindes øjne, hvor hun i tiden i Afrika ikke holdt sig tilbage fra jagt og opdyrkning og forandring af den naturlige frodighed og mangfoldighed i et forsøg på egen vinding.

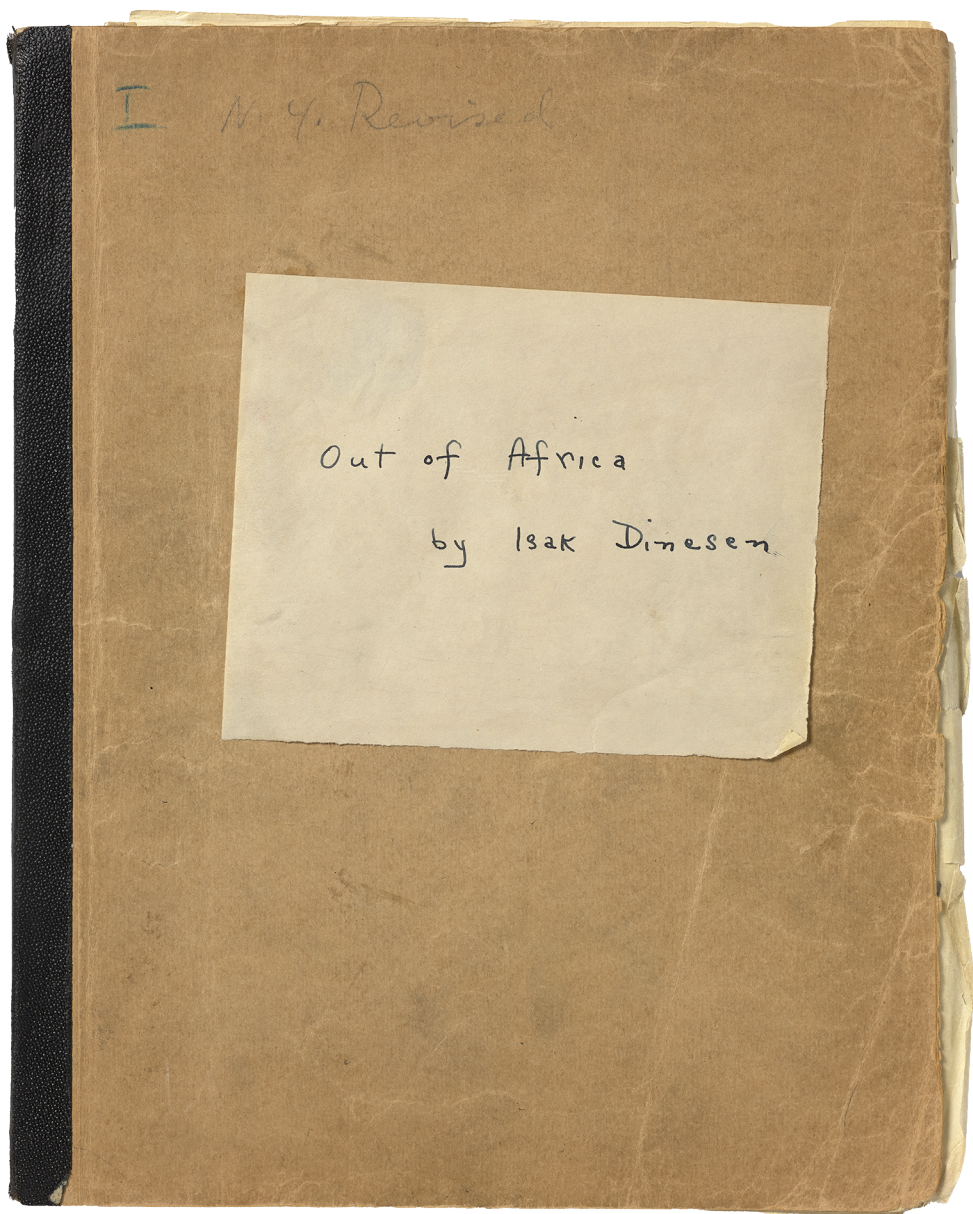

Foto: Det Kgl. Bibliotek.

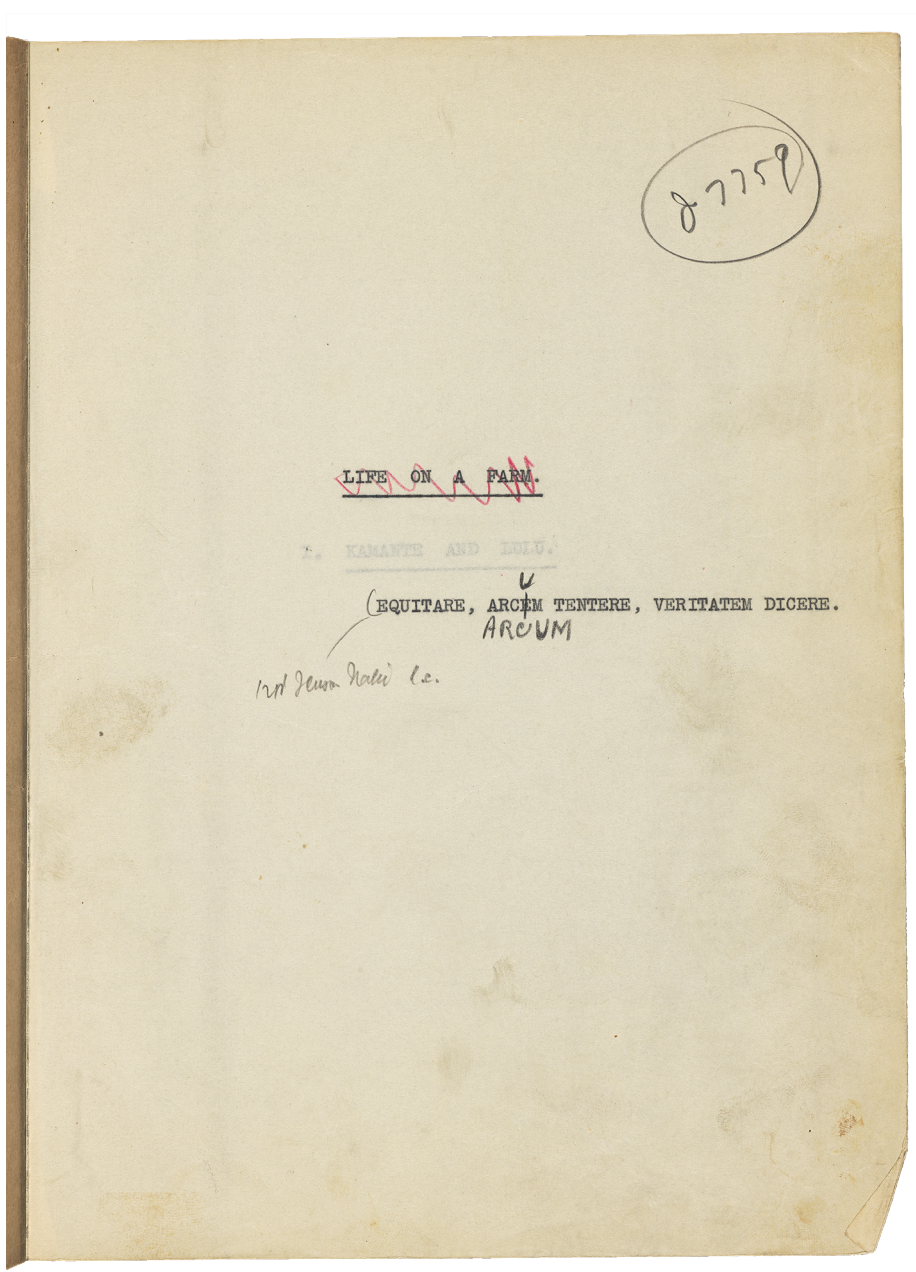

Foto: Det Kgl. Bibliotek.

did not do what she wanted, she ^{would give} gave his thin legs a hard butt with her young head, and she was so pretty that you could not help, when ^{looking at} you ~~looked upon~~ the two together, ^{but in} to see them ~~as~~ a new paradoxical illustration to the tale of the beauty and the beast. On the strength of this great beauty and gracefulness Lulu obtained for herself a commanding position in the house, and was treated with respect by all.

^{In Africa I did not meet ~~had~~ any other breed of dog with me ~~except~~ the Scotch deerhound.}

~~I always in Africa had the breed of the Scotch deerhound with me.~~ There is no more noble or gracious ~~kind of~~ dog. They must have lived for many centuries ^{human} with men to understand and fall in with ~~our~~ life and its conditions the way they do. You will also find them in old paintings and tapestries, and they have in themselves a tendency to change, by their looks and manners, their surroundings into tapestry, ^{they carry} they bring with them a feudal atmosphere. The first of my tribe of Deerhounds, who was named Dusk, had been given to me as a wedding-present and had come out with me when I began my life in Africa, on "The Mayflower" so to ^{speak} say. He was a gallant generous character. He accompanied me when, during the first months of the war I did transport for the Government with ox-waggon^s in the Masai Reserve. ~~But~~ a couple of years later he was killed by ~~the~~ Zebra. ^{But} By the time ~~that~~ Lulu came to live in my house I had two of his sons there.

The Scotch Deerhound went well with African scenery and the African Native. It may be ^{the result of} ~~due to~~ the altitude, the highland melody in all three, for he did not look as harmonious at

Udgivelsen af Out of Africa

Karen Blixen skrev oprindeligt *Den afrikanske Farm* på engelsk, hvor den kom til at hedde *Out of Africa*, og hun oversatte også selv bogen, på samme måde, som hun havde gjort det med sit forrige værk, *Seven Gothic Tales*, der først udkom i Amerika i 1934 og året efter på dansk som *Syv fantastiske Fortællinger*.

Karen Blixen færdiggjorde manuskriptet til sit store værk henover vinteren 1936-1937 i Skagen, hvor hun boede og arbejdede først på Brøndums Hotel og siden på Skagens Hotel.¹ Over fem måneder blev bogen om Afrika til i det nordligste Danmark.

Bogen blev først udgivet i England på forlaget Putnam i 1937 med hjælp og stor interesse fra hendes engelske forlægger Constant Huntington. Den amerikanske udgave udkom først nogle måneder senere, inde i året 1938, og det var på trods af, at Karen Blixen ønskede, at bogen skulle udkomme i USA først og derefter i England, Sverige og Danmark. Amerika var jo det store marked, og hun var allerede kendt derovre for *Seven Gothic Tales*, som hun udgav under pseudonymet Isak Dinesen, og som hun havde fået en stor læserskare med. Men der var udfordringer med udgivelsen i Amerika, bl.a. med Karen Blixens sagførere i Danmark, som ikke i tilpas god tid fik sendt en kopi af manuskriptet til forlagsredaktøren Robert K. Haas på forlaget Random House.²

Men redigeringen af værket og særligt Karen Blixens engelske sprog viste sig også som en udfordring. Constant Huntington skriver i et brev til hende 13. september 1937:

“Now it is suggested that in America the revision should be left to an intelligent young man who will be checked by Mr. Haas, who proposes to compare the English version with his, and, in the case of difference, to adopt the phrasing that seems most natural to United States readers. No doubt Mr. Haas has the best intentions in the world, and I appreciate the fact that he asks you if this is the course that you want him to follow. But I

¹ Lasse Horne Kjældgaard: “Efterskrift”, *Den afrikanske Farm*, Gyldendal og DSL 2007, s. 421.

² Karen Blixen til forfatterinden Dorothy Canfield Fisher, 24 August 1937, s. 247 i *Karen Blixen i Danmark. Breve 1931-1962*.

do not see how you can do anything but tell him that it is not the course you want him to follow.”³

Huntington havde selv oplevet Karen Blixens bestemte uvilje mod ændringer og redigering af hendes værk. Han skriver i brevet:

“You have read the Riot Act to me about breaking up the “Immigrant’s Notebook” into sections of convenient length the way the English translators have treated the whole of the Bible”.⁴

The Riot Act beskrives i Merriam-Webster-ordbogen som “a vigorous reprimand or warning”, så baronessen har talt med store bogstaver. Huntington anbefaler, at Blixen gør det samme over for sin amerikanske forlægger, også selvom det amerikanske marked er vigtigt, og det kan være fristende at tækkes det:

“You have the legal right to insist upon the use of the English version in America, and I advise you to insist upon it.”⁵

Karen Blixen reagerer med det samme og skriver allerede den 15. september til Robert Haas i Amerika:

“As to the editing of the book you explain to me the course you are taking, and write that in the absence of any instructions to the contrary from me you will assume that it is the course which I will want you to follow.

I therefore hasten to write to make it quite clear to you that this is not the course which I want you to follow.

Mr Huntington and myself have been giving a great deal of time and thought to the revision of the book, and all through the last three months we have been in nearly daily correspondance about it. Mr Huntington has consulted me about even the smallest points in the revision, and he is good enough to tell me

³ Ibid.: Constant Huntington til Karen Blixen, September 13th 1937, s. 249.

⁴ Ibid.

⁵ Ibid.

that my advice or my explanations have saved him from doing serious injury to the book.

I feel certain that a revision of the book done now, even by a very intelligent young man of your staff, can not have the advantages of the revision done by Mr Huntington in collaboration with the author of the book.

...

But on the whole I want to inform you that the English version must be used in the United States, and no alteration must be made in the book without my knowledge and consent. I feel certain that the less you can make of such alterations the better it will be.”⁶

Karen Blixen vil ikke tillade ændringer i den amerikanske udgave, heller ikke selvom de skulle være udført af en intelligent ung mand.

Det amerikanske manuskript til “Kamante and Lulu”

I 2020 fik Det Kgl. Bibliotek overdraget manuskriptet til den amerikanske udgave af første afsnit af *Out of Africa*, “Kamante and Lulu”, hvor det fremgår, at Random House i New York *havde* gennemarbejdet og tilrettet manuskriptet efter det amerikanske publikums smag, vel i forventning om, at Karen Blixen ville godkende det. Den tidligere ejer af manuskriptet kunne også oplyse, at den intelligente unge mand, der altså nyttesløst havde slidt sig igennem de mange sider, hed Maitland Armstrong Edey.

Maitland Edey blev født i New York 1910 og døde i 1992. Han gik på Princeton University, hvor han tog sin afsluttende eksamen som Bachelor of Arts i 1932 og blev derefter knyttet til flere forskellige forlag, bl.a. også Random House. Han deltog i Anden Verdenskrig som efterretningsofficer for luftvåbenet, og da han vendte tilbage, fik han arbejde på *Life Magazine* som forfatter og redaktør. Senere kom han på forlaget Time-Life Books, først som redaktør og siden som chefredaktør. Det store forlag blev grundlagt i 1961 og udgav og solgte adskillige

⁶ Ibid.: Karen Blixen til Robert K. Haas, 15 September 1937, s. 250.

tusinde bøger efter bogklubmodellen og baseret på længere, tematiske bogserier om historie og videnskab som f.eks. *The American Wilderness*, *The Emergence of Man*, *The Civil War: A Narrative* og mange andre.

Maitland Edey var selv forfatter, og særligt historie og naturen optog ham. Han skrev bøger om fugle og om Afrikas store katte, og hans mest populære værk *Lucy: The Beginnings of Humankind*, som han skrev sammen med Donald C. Johanson, er om et mere end 3 millioner år gammelt urmenneske fundet i Etiopien i 1970'erne. Afrika var altså stadig en del af hans horisont flere år efter mødet med Karen Blixens bog.

Det arbejde, som Maitland Edey udførte i kapitlet "Kamante og Lulu", har Karen Blixen givetvis aldrig set, og hendes afvisning har nok også gjort, at de fire andre kapitler i *Out of Africa* ikke blev gennemgået.

Manuskriptet befinder sig nu i et af Det Kgl. Biblioteks magasiner under opstillingssignaturen Acc. 2020/122 og med katalogtitlen *Karen Blixen: Trykmanuskript til første kapitel af den amerikanske udgave af "Out of Africa"*.⁷ Det har omslag af brunt karduspapir med ryg af sort tape og bærer påskriften "I, N.Y. Revised". Romertal I må givetvis tolkes som første del af værket og N.Y. som New York. Omslaget har også et titelfelt af påklæbet papir med påskriften "Out of Africa / by Isak Dinesen".

Det "amerikanske" manuskript består af 86 paginerede maskinskrevne blade med tekst på recto. På s. 15 verso og s. 47 verso er indklæbet tilføjelser med maskinskrift på mindre, udskårne papirer. Manuskriptet har rettelser, tilføjelser, forslag til ændringer mv. udført med blyant og af det amerikanske forlags redaktør Maitland Armstrong Edey.

Det "amerikanske" manuskript til "Kamante og Lulu" er stort set identisk med manuskriptet til samme del af *Out of Africa*, som oprindeligt har været i Karen Blixens hjem på Rungstedlund, og som nu også befinder sig på Det Kgl. Bibliotek i *Karen Blixen Arkivet* æske 118. Begge manuskripter har samme layout og typografi, og begge manuskripter har omslag af samme papirtype og med ensartet sorte limryg. De er sandynligvis begge fremstillet samtidigt, måske ved brug af karbonpapir.

Manuskriptet i *Karen Blixen Arkivet* (det "danske" manuskript) har påskriften "I, Original med Rettelser" og med Karen Blixens hånd "Kamante (og) Lulu / egen Oversættelse". Derudover har manuskriptet

⁷ Da katalogposten indeholder flere arkivalier end manuskriptet, er dens fulde titel: Acc. 2020/122, *Trykmanuskript til første kapitel af den amerikanske udgave af "Out of Africa". Originalt maskinskrevet brev fra Karen Blixen til Det amerikanske Gesandtskab, dat. 31.10.1941, samt et tryk af en omslagsillustration til "Winter's Tales" (1942).*

adskillige tilføjelser med blyant med Karen Blixens håndskrift. Det "danske" manuskript har den indklæbede tilføjelse på s. 15v., men ikke tilføjelsen på s. 47v.

Det "amerikanske" manuskript viser også, at det ikke var helt enkelt at finde en egnet titel til bogen.⁸ På første blad er titlen *Life on a Farm*, men det er også overstreget med rød blyant.

En nærmere gennemgang af Edeys rettelser vil kunne afsløre, hvad han har anbefalet, men det er ikke gennemgribende sproglige ændringer, som Karen Blixen måske kunne have frygtet. På første side skriver Karen Blixen "In the day-time you felt that you had got high up, near to the sun, but the early mornings and evenings were limpid and restful, and the nights were cold."⁹ Edey har rettet "day-time" til et ord uden deling, daytime, "had got high up" til "were very high", fjernet "to" i "near to the sun" og fjernet "but". Karen Blixens ordde-linger med bindestreg er i det hele taget ofte revideret. Derudover er engelske stavemåder rettet til deres amerikanske variant (colours til colors, unequalled til unequaled, favourite til favorite).

Karen Blixen har også en forkærlighed for, at nogle navneord er med stort (Poker-players, Natives¹⁰), og det har Edey også rettet. Ændringer med indholdsmæssige konsekvenser er der ikke mange af, men f.eks. er den kursiverede del af følgende sætning tilføjet af Edey, og det ændrer jo betydningen for teksten: "*In normal years the long rains began in the last week of March and went into the middle of June.*"¹¹

Mere alvorligt er, at sætningsstrukturer til tider er ændrede, f.eks. i sætningen "The hills from the farm changed their character many times in the course of the day" til "From the farm the hills changed their character many times in the course of the day".¹² Læseren fornemmer godt, at Karen Blixens sproglige rytme forsvinder ved en sådan rettelse. Når sætningen siges højt eller læses poetisk, er der tydelige tryksvage og trykstærke led og flere daktyler – trykket er her på "hills" og "farm". Edeys sætning har slet ikke denne mundtlighed og rytme. I et andet eksempel på manuskriptets s. 72 lyder rettelsen: "In Africa I never had

⁸ For en nærmere redegørelse over vejen til bogens titel, se Lasse Horne Kjældgaards "Efterskrift" s. 428ff.

⁹ Acc. 2020/122, s. 1.

¹⁰ Ibid. s. 18.

¹¹ Ibid. s. 44.

¹² Ibid. s. 3.

any other breed of dog with me except the Scotch deerhound.”¹³ Karen Blixens originale sætning er: “I always in Africa had the breed of the Scotch deerhound with me.”¹⁴ Trykket falder på første stavelse af always og Africa og på breed og Scotch, rytmen er tydelig og daktyler optræder; oldtidens digtere lå Karen Blixen nær.

Det “amerikanske” manuskript til *Out of Africa* med Maitland Edeys rettelser viser, hvor sproglig bevidst Karen Blixen var, at det var godt for værket, at hun insisterede på sin version, og også at hun i sandhed var en stor fortællerske. Kamante og Lulu har for altid en plads i litteraturhistorien.

Litteraturfortegnelse

Blixen, Karen: *Den afrikanske Farm*, Gyldendal, København 1937.

Dinesen, Isak [Blixen, Karen]: *Out of Africa*, Random House, New York 1938.

Blixen, Karen – Lasson, Frans og Tom Engelbrecht (red.): *Karen Blixen i Danmark. Breve 1931-1962*, Gyldendal, København 1996.

Kjældgaard, Lasse Horne: “Efterskrift”, *Den afrikanske Farm*, Gyldendal og DSL, København 2007.

“Maitland A. Edey”, nekrolog, New York Times, 13. Maj 1992.

<https://www.nytimes.com/1992/05/13/nyregion/maitland-a-edey-former-editor-of-time-life-books-dies-at-82.html>

Karen Blixen Arkivet, Håndskriftsamlingen, Det Kgl. Bibliotek.

Acc. 2020/122, Trykmanuskript til første kapitel af den amerikanske udgave af “*Out of Africa*”. Originalt maskinskrevet brev fra Karen Blixen til Det amerikanske Gesandtskab, dat. 31.10.1941, samt et tryk af en omslagsillustration til “*Winter’s Tales*” (1942), Håndskriftsamlingen, Det Kgl. Bibliotek.

¹³ Ibid. s. 72.

¹⁴ Ibid.

FUND OG FORSKNING

BIND 61

2022

DET KGL. BIBLIOTEK

FUND OG FORSKNING

Bind 61

2022

FUND OG FORSKNING

I DET KONGELIGE BIBLIOTEKS

SAMLINGER

Bind 61

2022

With summaries

KØBENHAVN 2022

UDGIVET AF DET KGL. BIBLIOTEK

Om billedet på smudsomslaget, se side 22.

Det kronede monogram på kartonomslaget er tegnet af
Erik Ellegaard Frederiksen efter et bind fra Frederik 3.s bibliotek.

Om titelvignetten, se side 109.

© Forfatterne og Det Kgl. Bibliotek

Redaktion:

Claus Røllum-Larsen

Artikler i *Fund og Forskning* gennemgår 'double blinded peer-review' for at kunne antages. Undtaget fra denne norm er dog i dette nummer artiklerne under 'Fund'.

Grafisk tilrettelæggelse: Narayana Press

ISSN 0069-9896

SKIBE PÅ ET HAV AF MANUSKRIFTER: OM HÅNSKRIFTSAMLINGENS SKIBE

AF

THOMAS STRØMSHOLT OG LONE MARIE BROXGAARD

Ikke *skib* som fartøj til søs, men *skib* som pap- eller papirskib der fortæller os hvor noget er når det ikke er på den hylde hvor det tilsyneladende burde være. Med andre ord: skibe ladet med information.

Når Håndskriftsamlingens (HS) materialer i perioden august 2022 til slutningen af 2024 flytter til det nye klimastyrede fællesmagasin i Vinge, følger hovedparten af skibene med, og de resterende vil blive bevaret på Slotsholmen. Ikke alene tjener skibene en fortsat funktion i forvaltningen af samlingerne, men de fortæller også en samlingshistorie som i sig selv har værdi. I det følgende vil vi beskrive HS's skibe og gennem eksempler fra delsamlingen Ny Kongelig Samling (NKS) argumentere for at de kan betragtes som historiske dokumenter.

Informationsordbogen definerer skib som: "Fane, som tillige er blanket-holder for låneblanket eller henvisningskort, til indstikning i reol på en udtagen bogs plads eller til at angive at en række fortsætter et andet sted."¹ En lignende definition har første udgave af *Lærebog i Biblioteksteknik* under den prosaiske term *papskive*.² Heri findes også en anvisning til skibets udformning: En vandret rektangel med en lille modhage i den ene ende der sikrer at fanen rager uden for hyldens forkant (fig. 1). Med lidt velvillig fantasi kan papskiven minde om et maritimt fartøj, måske en flodpram med et ror, men oprindelsen til termen skib er uvis.³

¹ Informationsordbogen (u.å.), s.v. skib.

² Døssing, Dahl og Banke 1922, s. 57 f. I den 4. og kraftigt udvidede udg. (Allerslev Jensen 1959) leder man forgæves efter papskiver.

³ Det er fristende at tænke at termen skib kunne hidrøre fra Det Kgl. Bibliotek på Slotsholmen der som bekendt er anlagt nogenlunde ovenpå Chr. IV's krigshavn. Kristian Bruun, der deltog i flytningen fra Frederik 3.s bibliotek til Holm (dette foretagende "uden sidestykke i sin art"), benytter måske ikke helt tilfældigt maritime metaforer

I engelsktalende lande indsættes en *shelf* på hylden, de tysktalende en *Buchstellvertreter* og de franske en *fantôme*.

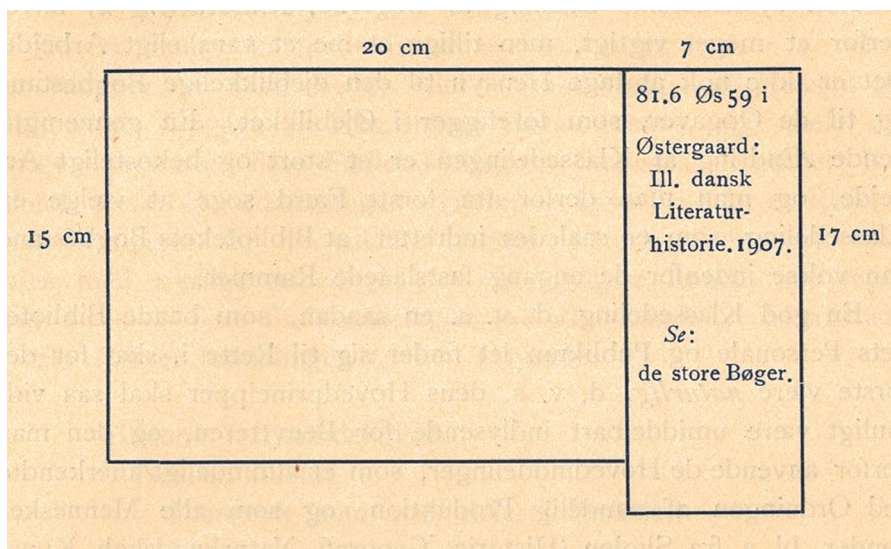

Fig. 1. Skibskonstruktion som anvist i Døssing, Dahl & Banke 1922.

Som den ovenfor citerede definition fra *Informationsordbogen* antyder, er der egentlig to skibstyper: Fanen og blanketholderen – sidstnævnte, der også kan konstrueres af pap (men i dag ofte vil være fremstillet af plastik), kendes også som *lånemærke*.⁴ Hvor lånemærket i sin natur er midlertidig, idet det udlånte materiale må forventes at vende tilbage til sin plads, er henvisningsfanen (relativt) stationær.

I HS benyttes begge typer. De moderne plastikblanketholdere kan umiddelbart forekomme blot at være beholdere for information, men deres forskellige farver koder for typen af indhold: rød for udlån, gul for andre midlertidige placeringer, grøn for henvisninger og blå for bortkommet. Dels er de et visuelt supplement til de gamle syreholdige papskibe, dels fungerer de som beholdere for disse og deres afløsere af almindeligt syrefrit papir.

såsom "Skude efter skude fyldt med lærdom og visdom gled ud af havnen" og blev transporteret "over det store hav" (i.e. Bibliotekshaven) (Bruun 1961, s. 10).

⁴ Lammhults Biblioteksdesign (u.å.).

Det er henvisningerne på (eller i) de fastfortøjrede skibe der fortæller samlingshistorie. Henvisningerne i HS kan opdeles i fem overordnede kategorier (fig. 2):

- Anden placering.
- Oversprunget nummer.
- Indlemmet i anden samling.
- Afleveret til anden institution.
- Bortkommet.

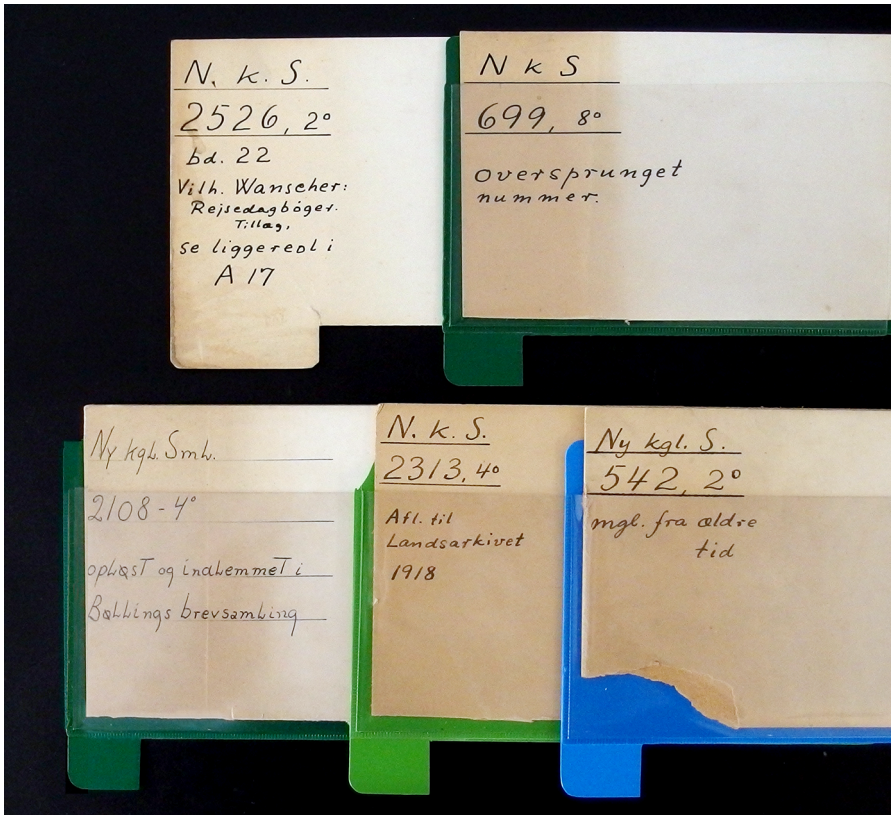

Fig. 2. De fem skibskategorier i HS. Bemærk det nederste skib der mangler sin modhage; mange af de syreholdige skibe er defekte i større eller mindre grad.
Foto: Lone Marie Broxgaard.

Anden placering henviser oftest til boks materiale og til materiale af diverse ukurante dimensioner, f.eks. en kvart der ikke passer ind i den almindelige kvartrække; begge opstillinger er som udgangspunkt permanente. Andre materialer har en rastløs historie bag sig.⁵ Et eksempel er NKS 2219 2° der ifølge skibet er et "Skuffedaria anbragt ovenpå FOT. ILL. MSS.-skabene på trappen mellem B11 & B13"; derfra er det, oplyser en senere tilføjelse, flyttet til "B17 midtergang" (fig. 3). Et andet mobilt eksempel er NKS 2014 2°. Dette ellers omfattende kartotek har først været opstillet i Galejsalen, siden i "kælderrum – gennem Danske Sal i A", en vag vejvisning der da også viste sig at være et blindspor, for de to store kartoteksskabe stod et helt andet sted. Fornylig er NKS 2219 og 2014 2° begge blevet ompakket i æsker og placeret i den almindelige foliantrække.⁶

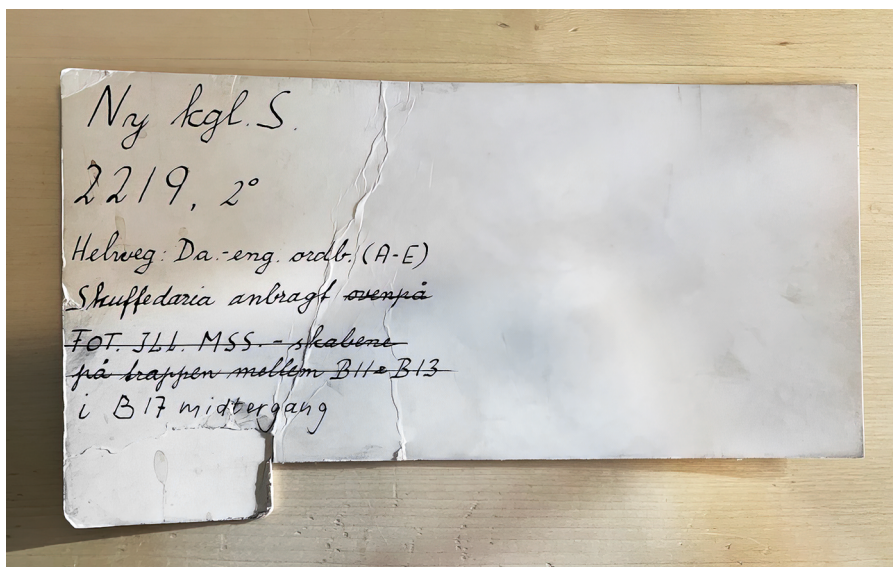

Fig. 3. NKS 2219 2°. Foto: Lone Marie Broxgaard.

⁵ Alle lokationer i de følgende eksempler refererer til magasinerne i den gamle biblioteksbygning (1906) på Slotsholmen.

⁶ I Accessionssamlingen har vi fundet lignende interessante eksempler. Her vil vi blot indskrænke os til et eksempel: Skibet på hylden for Acc. 1965/179 oplyser: "Deponeret i Ostehuset. Nærmere besked hos Kåre Olsen"; hvortil det kan bemærkes at Kåre Olsen var leder for HS 1953-1976, og at Ostehuset var et eksternt magasin i Sydhavnen indtil omkring 2000.

Oversprunget nummer markerer at der ikke mangler et materiale på hyl- den selvom det umiddelbart kan se sådan ud. I Pladskatalogen for NKS er numre (i.e. opstillingssignaturer) blevet reserveret til indlemmelse af fremtidigt materiale, men nogle af dem står ubenyttede tilbage (fig. 2). Det går ikke altid som præsten prædiker, som ordsproget siger. Man kunne også klemme en signatur ind: Signaturen NKS 309 aa kvart kunne give anledning til at tro at eksponenten *aa* skulle være *å*; men skibet gør det klart at der er tale om *a plus a* (fig. 4).

Fig. 4. NKS 309 aa 4°. Foto: Lone Marie Broxgaard.

Ofte forekommende er ordlyden *Indlemmet i anden samling* og *Overført til anden samling*, samt de lakoniske synonyme *Opløst* og *Udgået*. Med *samling* forstås her både en anden opstillingssignatur i NKS eller en samling udenfor NKS, eksempelvis Kort- og Billedsamlingen eller Orientalisk Samling. Mange af de udgåede henviser til de breve som bibliotekar J. A. Bølling (1792-1862) udtog fra privatarkiver for at danne den samling der bar hans navn, hvorfra de af eftertiden for størstedelen igen blev udtaget og returneret til deres oprindelige arkiver (fig. 2). Hvorvidt det samme har været tilfældet med NKS 1493 2° vides ikke, men digtet er, som det er formuleret på skibet, blevet “forenet med” de andre digte i den blandede samling NKS 1526 2° (fig. 5), et ordvalg der antyder en lille dramatisk historie med en lykkelig slutning.

Fig. 5. NKS 1526 2°. Foto: Lone Marie Broxgaard.

Hvis man skulle mistænke at NKS 511 4° mangler, oplyser skibet at den “for så vidt ikke” mangler, men at manuskriptet “i Frederik 7.s tid er blevet delt” i flere forskellige signaturer (fig. 6) – man kunne også sige at den var opløst.

Udgået kan undtagelsesvis også henvise til at selve materialet ikke længere findes på biblioteket som i tilfældet NKS 2188 2°, en samling donerede slægtspapirer der få år efter blev afleveret tilbage til et familiemedlem.

I slægt med de udgåede er *Afleveret til anden institution*. Eksempler på andre institutioner er Det Kgl. Geheimearkiv (senere Rigsarkivet) og Nationalmuseet (fig. 2). En underordnet kategori er “Afleveret til Island”, i.e. de håndskrifter som blev udleveret til Islands Universitet i perioden 1973-1997.

Den sørgeligste af alle skibskategorier er *Bortkommet*, på ældre skibe ofte formuleret: “Mangler fra ældre tid” (fig. 2). Svind kan som bekendt skyldes tyveri, men langt oftere er materialet formentligt blevet sat forkert på plads. I begge tilfælde sker det lejlighedsvist at det bortkomne materiale dukker op igen, og de ellers fastfortøjrede skibe kan udgå.

Fig. 6. NKS 511 4°. Foto: Lone Marie Broxgaard.

De forskellige skibstyper i NKS er medfortællere i historien om Det Kgl. Bibliotek som en dynamisk institution. Det burde være en velkendt historie, i hvert fald blandt bibliotekets ansatte, men måske også en der ofte glemmes, jævnfør stereoptype fremstillinger af biblioteker som støvede steder behersket af orden.⁷ Skibene dokumenterer at bibliotekets hylder tværtimod er præget af en uro der ikke kun skyldes udlån, men også skiftende behov for andre placeringer, afgivelser og (tilsyneladende) svind. Selv i afsluttede kulturarvssamlinger som NKS (grundlagt 1785 og lukket i 1990'erne) står materialerne ikke stille. Takket være skibene opretholdes hyldeordenen – i hvert fald så længe de ajourføres med nye bevægelser, hvilket ikke altid har været tilfældet.

⁷ Jf. Rydbeck 2004.

For størstedelens vedkommende er HS's skibe historiske levn efter som diverse lokationer nu håndteres elektronisk. For ekspeditionspersonalet i Vinge kan skibene forklare uregelmæssigheder i nummerrækken, bortset naturligvis fra de skibe der bærer forældet eller anden form for misvisende information; disse sidste vil blive opbevaret på Slotsholmen for senere at indgå som en del af KB's arkiv. For nok kan skibe blive obsolete som henvisere, men ikke som historiske kilder til forvaltningen af samlingerne.

Litteratur

Allerslev Jensen, E. (red.) 1959. *Lærebog i Biblioteksteknik*. [S.l.], Dansk Bibliografisk Kontor.

Bruun, K. (1961). "Det Store Kongelige Bibliotek: set fra det nederste trin på stigen." *Fund og Forskning i Det Kongelige Biblioteks Samlinger*, 8(1), 7.

Døssing, T., Dahl, S., og Banke, J.. 1922. *Lærebog i Biblioteksteknik*. København: H. Hagerups Forlag.

Informationsordbogen (u.å.) Netversion. IVA. Lokaliseret 14/9 2022 på: <http://www.informationsordbogen.dk/>.

Lammhults Biblioteksdesign (u.å.) *Lånemærke*. Lokaliseret 14/2 2022 på: <https://bci.dk/laanemaerke/p/69525/115718>.

Rydbeck, K. (2004). "Från arg tant med knut till farlig sexbomb – om bibliotekariestereotyper i ord och bild." Paper framlagt vid NIKK:s nordiska kvinnorörelsekonferens i Reykjavik, 10-12 juni 2004, inom sessionen "Medier och kvinnorörelser". Lokaliseret 2/10 2022 på: <http://uu.diva-portal.org/smash/get/diva2:96944/FULLTEXT01>.

OM FORFATTERNE

LONE MARIE BROXGAARD, f. 1988, cand. mag. i historie fra Københavns Universitet 2016. Projektansat i Afdeling for Specialsamlinger, Det Kgl. Bibliotek, København.

THOMAS CHRISTIANSEN, f. 1979, ph.d. i ægyptologi fra Københavns Universitet 2016. Sammen med Kim Ryholt forfatter til hæftet, *Papyrus Conservation in the Field*, Museum Tusculanum, 2020, og monografien *Catalogue of Egyptian Funerary Papyri in Danish Collections: The Carlsberg Papyri 13*, Museum Tusculanums Forlag, København, 2016. Aktuelle artikler og bogbidrag inkluderer "Nogle ord om afviklingen af en mumie i København i 1895" (*Papyrus*, 42/1, 2022, s. 38-47); Christiansen et al.: "Insights into the composition of ancient Egyptian red and black inks achieved by synchrotron-based microanalyses" (*PNAS* 117/45, 2020, s. 27825-27835); "The reliefs of the obelisks in Rome" (Jan Zahle: *Thorvaldsen, Collector of Plaster Casts from Antiquity and Early Modern Period*, II, Aarhus University Press, 2020, s. 15-22 og s. 164-175); "Two Titles for the Book of the Dead (P. Turin Cat. 1828/1-2)" (*Revista del Museo Egizio*, 2, 2018, s. 64-73).

THOMAS HVID KROMANN, f. 1974, ph.d. i dansk litteratur. Seniorforsker ved Håndskriftsamlingen, Det Kgl. Bibliotek, København. Forsker inden for emnerne danske og internationale avantgarder i 1950'erne og 1960'erne samt kunstnerbøger og forfatterarkiver. Medredaktør af *Nye sprog, nye verdener. Hans-Jørgen Nielsens udvalgte artikler om kunst og kultur* (redigeret sammen med Tania Ørum og Morten Thing), 2006; *Arena-information. Et kapitel i dansk forlags- og litteraturhistorie* (redigeret sammen med Anders Juhl Rasmussen), 2011; *Danske kunstnerbøger/Danish Artists' Books* (redigeret sammen med Maria Kjær Thomsen, Louise Sidenius og Marianne Vierø), 2013; *Stig Brøgger's Artists' Books* (med Tania Ørum), 2016, og *Danske forfatterarkiver* (redigeret sammen med Anders Juhl Rasmussen), 2021. Er ved at afslutte en monografi om historien om Asger Jorn og Guy Debords *Fin de Copenhague* (1957) og *Mémoires* (1959).

SEBASTIAN OLDEN-JØRGENSEN, f. 1964, ph.d. og lektor i moderne historie ved Saxo-Instituttet, Københavns Universitet. Har blandt andet skrevet *Svenskekrigene* (100 danmarkshistorier), Aarhus 2018; "Udgivelse af kilder til dansk historie 1514-2018", i: Johnny Kondrup (red.): *Dansk Editions historie 3. Udgivelse af dansk litteratur*, Museum Tusculanums Forlag, København 2021, s. 655-765; "'Den i enhver historie vigtigste og sværeste opgave' – Anders Sørensen Vedels *Oratio de origine appellationis Regni Danicæ* (1584) mellem goticisme og kimbricisme", i: Jens Bjerring-Hansen, Simon Skovgaard Boeck og Eva Skafte Jensen (red.): *Nogle betænkninger om dansk sprog og litteratur. Festskrift til Marita Akhøj Nielsen*, København 2021, s. 29-64; "Kongedatteren og hendes *ghost writer*. Nyt syn på tilblivelsen af Leonora Christinas franske selvbiografi (1673), *Danske Studier*, 2022, s. 27-50.

SONNY ANKJÆR SAHL, f. 1973, cand.mag. i filosofi fra Københavns Universitet 2002 og HA i erhvervsøkonomi fra Handelshøjskolen i København. Afdelingsleder i afdelingen Specialsamlinger ved Det Kgl. Bibliotek, København. Medlem af Forening for Boghaandværk, De Danske Morgenmænd og medlem af bestyrelsen for Dansk Bibliofil-Klub. Bidrager til bl.a. *Danske bogsamlere i det 20. århundrede*, 2012, og dens *Additamenta*, 2017 og derudover bidrager til *Bogsteder* af Kurt Rodahl Hoppe (2017). Har skrevet om kunstneren Carl Jensen i *Billede, Blad & Bog – Bladtegneren som bogillustrator* i *Bogvennen* (2018), om Thorvald Bindesbølls unikke bogkunst i *Fund og Forskning*, 2019, og udvalgt og skrevet efterordet til novellesamlingen *Dronning af Saba og andre noveller* af Knut Hamsun 2019. Med bred forskningsinteresse inden for dansk bog- og litteraturhistorie med en forankring i litteraturen efter ca. 1800.

THOMAS STRØMSHOLT, f. 1974, bibliotekar DB, projektansat i Afdeling for Specialsamlinger, Det Kgl. Bibliotek, København.

ALLAN F. WESTPHALL, f. 1972, ph.d. i engelsk senmiddelalderlitteratur. Postdoc ved University of St Andrews med et forskningsprojekt om et corpus af engelske religiøse tekster baseret på latinske kilder, der cirkulerede i håndskrifter i perioden 1350-1550. Publikationer på engelsk inden for områderne middelalderlitteratur, manuskriptstudier og boghistorie samt filateli og posthistorie. Et særligt studieområde er håndskrevne læsernoter i 1800-talsbøger. Monografien *Books and Religious Devotion: The Redemptive Reading of an Irishman in Nineteenth-Century New England*, Philadelphia: Penn State University Press, 2014, omhandler læserkultur og bogannotationer blandt en gruppe irske katolikker i New Hampshire i årene 1860-1900.